

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1965

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1966

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1965

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ

ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1966

THE
MUSEUM OF
ART AND HISTORY
OF THE
CITY OF
NEW YORK

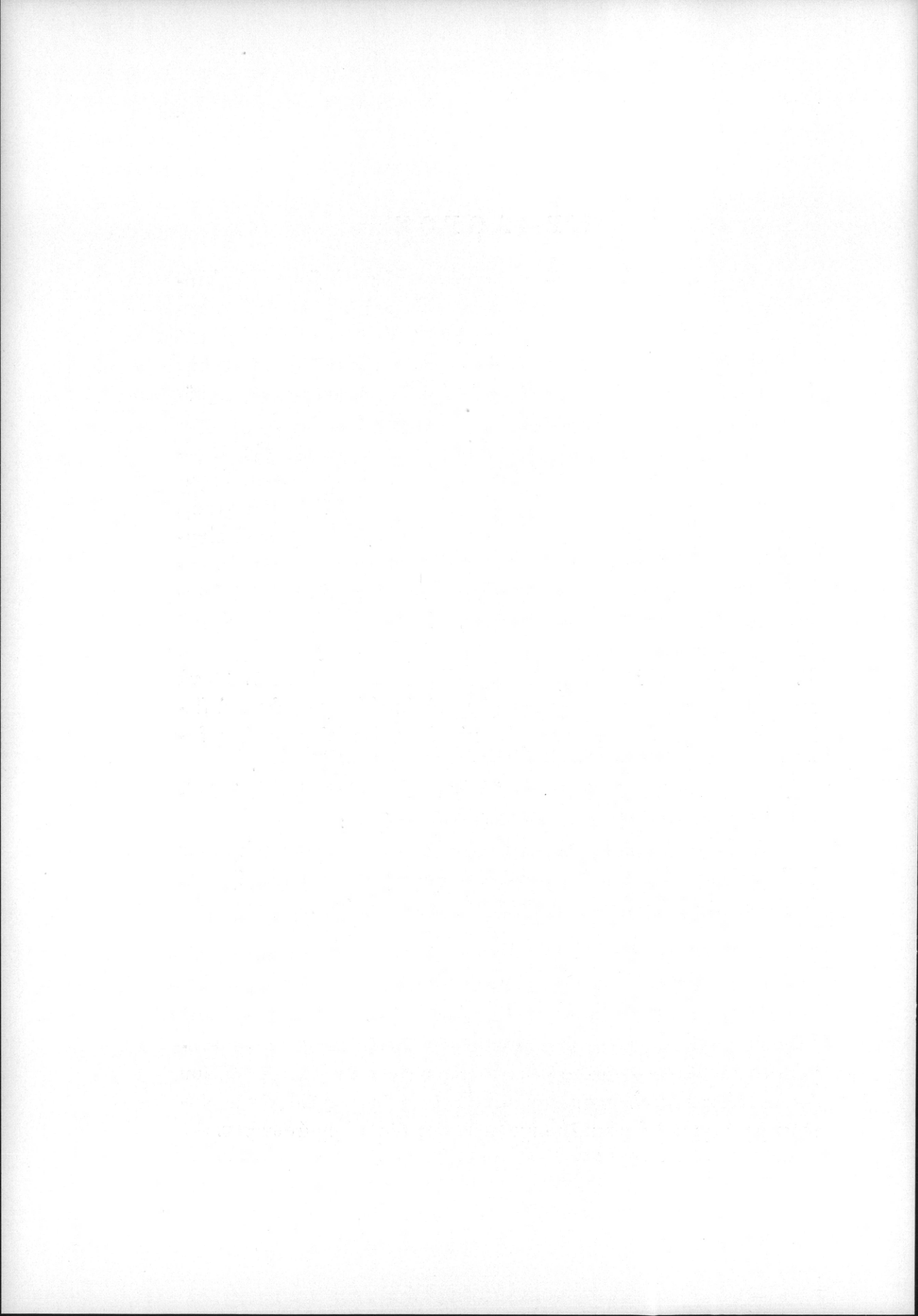
Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ προηγούμενα ἔτη τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, τό τε ἀνασκαφικὸν καὶ ἰδίᾳ τὸ ἀναστηλωτικόν, ἐμειώθη σημαντικῶς κατὰ τὸ 1965, ἔνεκα ποικίλων ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας τῆς Κυβερνήσεως ἐπιβληθέντων εἰς τὴν Ἐταιρείαν περιορισμῶν, ἢ πρὸς τοὺς ὁποίους συμμόρφωσις προϋπέθετε τὴν παρὰ τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ ὑπαρξίν ὀργανωμένης τεχνικῆς ὑπηρεσίας. Τούτου ἔνεκα τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐταιρείας ἔκρινεν ἀναγκαίαν τὴν σύνταξιν νέου, τροποποιημένου ὀργανισμοῦ αὐτῆς περιλαμβάνοντος καὶ τὴν παρ' αὐτῇ ἴδρυσιν τεχνικῆς ὑπηρεσίας. Τὸν τροποποιηθέντα τοῦτον ὀργανισμόν ἔφερε τὸ Συμβούλιον πρὸς ἔγκρισιν ἐνώπιον συγκληθείσης τὴν 19ην Δεκεμβρίου Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἐταίρων αὐτῆς, ἣτις καὶ ἐνέκρινεν αὐτὸν διὰ μεγίστης πλειοψηφίας. Ὑπολείπεται ἤδη ἢ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας ἔγκρισις καὶ δημοσίευσις τοῦ σχετικοῦ Β. Διατάγματος, ἵνα δυνηθῶμεν, τοῦλάχιστον κατὰ τὸ 1966, νὰ προσλάβωμεν τεχνικὸν προσωπικὸν καὶ ἐκτελέσωμεν, ὡς καὶ ἄλλοτε, συντηρητικὰς καὶ ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας ἐπὶ μνημείων, ἐρχόμενοι καὶ πάλιν ἐπίκουροι καὶ εἰς τοῦτο πρὸς τὸ Κράτος.

Ἡ κατάταξις τῆς ὕλης τοῦ Ἔργου θὰ ἀκολουθήσει καὶ ἐφέτος τὴν συνήθη εἰς 4 κεφάλαια διάρθρωσιν ἣτοι :

Α) Ἀνασκαφαὶ Β) Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων
Γ) Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ ἀκινήτων χάριν ἀνασκαφῆς καὶ ἐρεῦνης καὶ Δ) Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις.

Ἐντολῇ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας ἡ σύνταξις τοῦ Ἔργου ὑπενθυμίζει, ὅτι ὁ χαρακτήρ τῶν ἐν τῷ Ἔργῳ δημοσιευμένων εὐρημάτων ἀνασκαφῶν εἶναι π ρ ο σ ω ρ ι ν ὄ ς, τοῦ οἰκείου ἀνασκαφέως ἐπιφυλασσομένου παντὸς δικαιώματος ἐπὶ τῆς περαιτέρω μελέτης καὶ ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν εὐρημάτων του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄: ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΣΕΣΚΛΟΝ.

Κατὰ τὸ 1965 ἐπανελήφθησαν αἱ διακοπεῖσαι τὸ 1964 ἀνασκαφαὶ ἐπὶ τῆς προϊστορικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Θεοχάρη, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἀρχαιολόγου Κας Μαρίας Θεοχάρη.

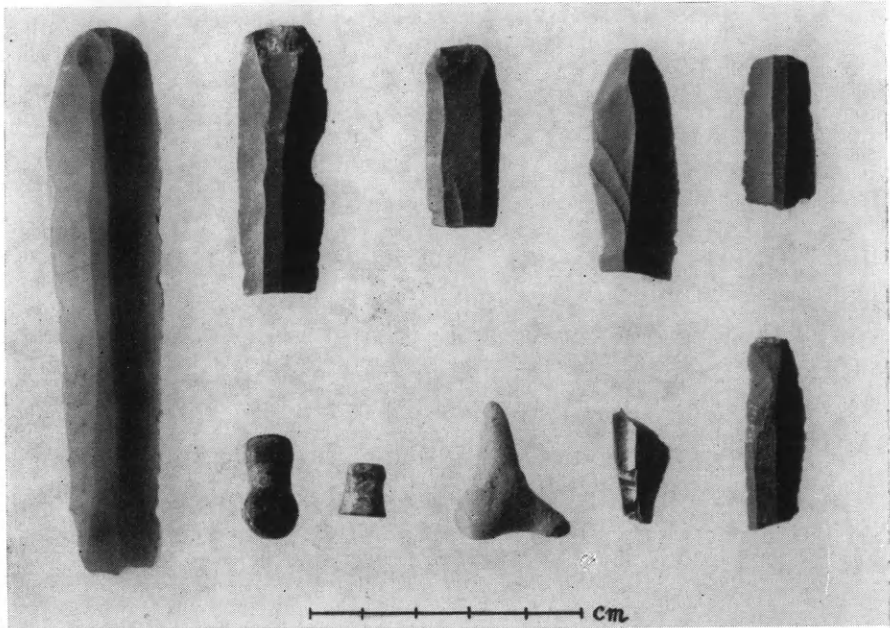
Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἀπέβλεψε κατὰ κύριον λόγον εἰς τὴν διευκρίνησιν ζητημάτων τῆς Προκεραμεικῆς Νεολιθικῆς καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς κεραμεικῆς, ὡς καὶ τῶν σχέσεων τῶν δύο περιόδων πρὸς ἀλλήλας. Ἐγένοντο ἐπίσης καὶ συμπληρωματικαὶ ἐργασίαι τοπογραφικῆς φύσεως καὶ λεπτομερειακαὶ μελέται ἀρχιτεκτονικῶν καὶ κινητῶν εὐρημάτων καὶ λειψάνων ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς προπαρασκευῆς τῆς ὀριστικῆς δημοσιεύσεως τῶν ἀνασκαφῶν.

Κύριος χῶρος τῆς ἀνασκαφῆς ἦτο καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ΒΑ. γωνία τῆς ἀκροπόλεως, ὅπου τὰ στρώματα τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου ἔχουν τὸ μέγιστον πάχος. Ἐντὸς οἰκήματος τῆς Νεωτέρας Νεολιθικῆς, διαγραφέντος κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1962, ἀνεσκάφη εἰς βάθος τομὴ μέχρι τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ἀποκαλύψασα στρώματα τῆς Μέσης Νεολιθικῆς (τοῦ λεγομένου «Πολιτισμοῦ τοῦ Σέσκλου»), τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς καὶ τῆς Προκεραμεικῆς, ἐν κανονικῇ διαδοχῇ. Τοῦτο ἐπέτρεψε νὰ γίνουιν πολύτιμοι λεπτομερειακαὶ παρατηρήσεις περὶ τῶν τριῶν ἀρχιτεκτονικῶν φάσεων τῆς Μέσης Νεολιθικῆς, ἀντιπροσωπευομένων διὰ τοίχων λιθοκτίστων κατὰ τὴν κρηπίδα. Ἀπὸ βάθους 2.50 μέτρων ἤρχετο ἡ ἐπίχωσις τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς, διήκουσα μέχρι βάθους 4.00 - 4.05 μ. καὶ ὑποδιαιρουμένη εἰς 10 ἐπάλληλα «οἰκιστικὰ ἐπίπεδα».

Κατωτέρω, χωρὶς καμμίαν διακοπὴν, ἤρχετο ἡ προκεραμεικὴ ἐπίχωσις, ἡ ὁποία εἶχε μέγιστον μὲν βάθος 1.13 μ., κατὰ τὸ πλεῖστον ὅμως πολὺ μικρότερον.

Τὸ σπουδαιότερον ἀρχιτεκτονικὸν λείψανον ὑπῆρξε τμῆμα οἰκήματος τῆς «Προκεραμεικῆς Περιόδου», ἀποτελούμενον ἐκ βαθείας τάφρου, πλάτους 0.50 μ. ἄνω καὶ 0.30 μ. κάτω, ἐσκαμμένης ἐντὸς τοῦ στερεοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ ἐξ ὁπῶν διὰ τὴν ἔμπηξιν πασσάλων, κατὰ μῆκος αὐτῆς. Ἡ τάφος, ἥτις παρηκολουθῆθη εἰς

μῆκος πλέον τῶν 5 μ., κατευθύνεται σχεδὸν εὐθυγράμμως, σχηματίζει δὲ ἐντὸς τῆς τάφρου ὀρθὴν γωνίαν, ὥστε φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ μέρος οἰκήματος σχετικῶς εὐθυγράμμου κατόψεως. Εὐρέθη δὲ πλήρης πηλοῦ προερχομένου πιθανῶς ἐκ τῆς διαλύσεως τοίχου τοῦ τύπου «risé» καὶ λιθαρίων κατὰ τὸν πυθμένα. Ἡ ἀκριβὴς μορφή τοῦ οἰκήματος αὐτοῦ, ὅπερ ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐπει-

Εἰκ. 1. Λεπίδες πυριτολίθου, «ἐνώτια» λίθινα κ.ἄ. ἀντικείμενα ἐκ τοῦ στρώματος τῆς Προκεραμεικῆς Νεολιθικῆς.

δὴ ἀνάγεται εἰς τὴν Προκεραμεικὴν Περίοδον (ἦτοι περὶ τὰ μέσα περίπου τῆς 7^{ης} χιλιετηρίδος π.Χ.), ἐλπίζεται ὅτι θὰ διευκρινηθῇ κατὰ τὴν συνέχειαν τῶν ἀνασκαφῶν εἰς τὸ μέλλον.

Τὰ κινητὰ εὐρήματα τοῦ προκεραμεικοῦ στρώματος ἦσαν ἐνδιαφέροντα, ἦτοι λεπίδες πυρίτου, ὧν μία ἀρτία, μήκους 10 ἑκατοστομέτρων καὶ τεμάχια λεπίδων ἐκ πυρίτου καὶ ὄψιανου, δύο λίθινα «ἐνώτια» (εἰκ. 1), πῆλινον κόσμημα (;) σχήματος ἐνθυμίζοντος ψήφους ὄρμων τῶν Μεσολιθικῶν Natufians τῆς Παλαιστίνης, τμῆμα πρωτογόνου λιθίνης σφύρας καὶ τεμάχια λιθίνων ἐργαλείων ἀγνώστου προορισμοῦ, ἐστιλβωμένων ἐνίοτε δι' ἐπαλλήλων αὐλακώσεων. Ἐπὶ πλέον εὐρέθησαν ὅστέινα ἐργαλεῖα, σχετιζόμενα

πιθανῶς μὲ τὴν κατεργασίαν δερμάτων, ὕπεροι καὶ τριπτῆρες, προ-
οριζόμενοι ἀσφαλῶς διὰ τὴν ἄλεσιν καρπῶν.

Εἰς τὰ στρώματα τῆς Ἀρχαιοτέρας Νεολιθικῆς εὐρέθησαν, πλὴν τῆς κεραμεικῆς, ἐν εἰδώλιον γυναικειᾶς μορφῆς, λατρευτικόν, καὶ ἑτέρα πλαστικὴ παράστασις προσώπου ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ἀγγείου.

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τῆς κεραμεικῆς ἔχομεν δύο τεμάχια ἀνό-
πτων ἀγγείων, καθὼς καὶ ἄλλα, ἐντελῶς πρωτογόνου ἐμφανίσεως
καὶ ὕφης. Τὰ πρόσθετα αὐτὰ δείγματα τονίζουσι τὴν παλαιότεραν

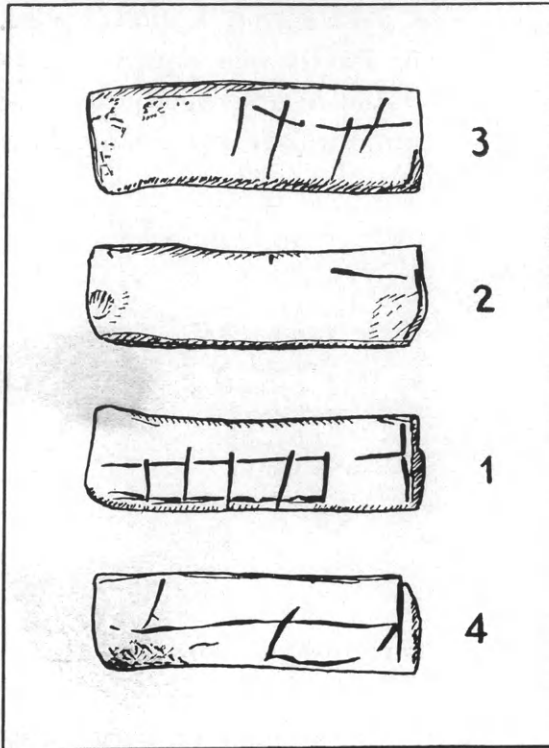
Εἰκ. 2. Μονόχρωμον ἐρυθρὸν ἀγγεῖον τῆς Μέσης Νεολιθικῆς (A1).

παρατήρησιν, ὅτι ἐν Σέσκλῳ ἡ ἀρχὴ τῆς κατασκευῆς ἀγγείων ἐκ
πηλοῦ ὑπῆρξε πρωιμωτάτη καὶ οἶονεὶ αὐτόματος, ἔλαβε δὲ χώραν
κατὰ τὴν διάρκειαν ἢ πρὸς τὸ τέλος τῆς Προκεραμεικῆς Νεολι-
θικῆς. Τοῦτο, κατὰ τὸν ἀνασκαφέα, ἐνισχύει τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ πο-
λιτισμὸς ἐξειλίχθη ὁμαλῶς καὶ φυσιολογικῶς ἀπὸ τῆς προκεραμει-
κῆς εἰς τὴν κεραμεικὴν Νεολιθικὴν.

Ὁ λεγόμενος ἄλλοτε «Πολιτισμὸς τοῦ Σέσκλου», ἦτοι ἡ Μέ-
ση Νεολιθικὴ, ἀντιπροσωπεύεται διὰ τριῶν κυρίων ἀρχιτεκτονικῶν
φάσεων ἀξιολόγου σειρᾶς κεραμεικῆς, ὡς δεῖγμα τῆς ὁποίας παρα-
τίθεται τὸ ἐρυθρὸν μονόχρωμον ἀγγεῖον (A1) τῆς εἰκόνας 2. Εἰς
τὸ αὐτὸ στρῶμα, πλὴν ἑνὸς χαραγματος σχήματος τριαίνης εἰς
τὴν βάσιν ἀγγείου, εὐρέθη καὶ τμῆμα πηλίνης πινακίδος τε-
τραπλεύρου, μήκους μόλις 4,5 ἑκατοστομέτρων, εἰς ἐκάστην τῶν
τεσσάρων πλευρῶν τῆς ὁποίας εἶχον χαραχθῆ πρὸ τῆς ξηράνσεως

διὰ λεπτοτάτης ἀκίδος γραμμικά σύμβολα. Ταῦτα δεικνύει τὸ σχέδιον τῆς εἰκόνας 3.

Παράλληλα σύμβολα εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν Προϊστορίαν, ἀπὸ τὴν ἐσχάτην παλαιολιθικὴν καὶ μεσολιθικὴν, εἰς τὴν νεολιθικὴν ὁμῶς

Εἰκ. 3. Ὅψεις πηλίνης πινακίδος μετὰ γραμμικῶν συμβόλων ἐκ τοῦ στρώματος τῆς Μέσης Νεολιθικῆς.

τῆς Ἑλλάδος, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἦσαν μέχρι τοῦδε ἄγνωστα (καίτοι παρόμοια εἶναι τὰ λεγόμενα «σήματα ἀγγειοπλαστῶν» - pot-
ters marks), τοῦλάχιστον ὑπὸ μορφὴν ὁμάδος συμβόλων.

Μικρᾶς κλίμακος ἀνασκαφὴ ἐγένετο εἰς τὴν θέσιν τῆς Οἰκίας ὑπ' ἀριθμὸν 15 τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ, πρὸς ἐξακριβωσιν τοῦ σχεδίου. Παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τῆς ἀκροπόλεως ἐπεσημάνθη τμῆμα κτιστοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Πρωτογεωμετρικῆς Περιόδου, καταστρα-

φέντος κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ ἐτῶν. Εἰς τὸ ὑπολειφθὲν τμῆμα εὐρέθησαν ἐλάχιστα μόνον τεμάχια ὀστῶν, ἀμφικωνικὸν πήλινον σφονδύλιον καὶ τινὰ τεμάχια χαλκῶν δακτυλίων, καθὼς καὶ ἕξ καλῶς διατηρούμενα πήλινα ἀγγεῖα (εἰκ. 4). Ὁ τάφος, καθὼς καὶ ἄλλοι τοῦ αὐτοῦ τύπου, ἀνασκαφέντες παλαιότερον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Α. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ, ἀσφαλῶς δὲν ἀνήκεν εἰς τὸν συνοικισμὸν τοῦ Σέσκλου, ἀλλὰ εἰς τὸν παρακείμενον συνοικισμὸν τοῦ Πύργου, ὅπου ἐπεσημάνθησαν καὶ ἱστορικῶν χρόνων λείψανα.

Πλὴν τῶν ἀνασκαφῶν διεξήχθησαν ἐφέτος καὶ αἱ ἐξῆς συμπληρωματικαὶ ἐργασίαι :

1. Ἐξεπονήθη ἀκριβὲς τοπογραφικὸν σχέδιον τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν πέριξ ὑπὸ κλίμακα 1 : 100, ὅπερ ὅμως δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι.

2. Ἐμελετήθησαν ἀρχιτεκτονικὰ ζητήματα τῆς ἀκροπόλεως τοῦ Σέσκλου (καὶ τοῦ Διμηνίου) ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος Δ^{ος} ΣΤΕΦ. ΣΙΝΟΥ (τοῦ Πολυτεχνείου τῆς Karlsruhe), ὡς καὶ οἱ ἀφθόνως συλλεγέντες ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν πηλοὶ ἐπαλείψεως (κατὰ τὸ πλεῖστον στεγῶν) προϊστορικῶν οἰκημάτων τοῦ Σέσκλου.

Εἰκ. 4. Πρωτογεωμετρικὸς κιθαροειδὴς σκύφος ἐκ θολωτοῦ τάφου παρὰ τὴν ἀκρόπολιν.

3. Μελέτη τῶν ἀπηνθρακωμένων καρπῶν ἐκ τοῦ προκεραμικοῦ καὶ τῶν νεολιθικῶν στρωμάτων τοῦ Σέσκλου ἐπεχειρήθη ὑπὸ τῆς εἰδικῆς ἐπιστήμονος Κ^{ας} JANE RENFREW. Τὰ πορίσματα ὑπῆρξαν ἐξόχως διδακτικά, θὰ περιληφθοῦν δὲ ἐν καιρῷ εἰς τὴν ὀριστικὴν δημοσίευσιν τῶν ἀνασκαφῶν.

2. ΦΘΙΩΤΙΔΕΣ ΘΗΒΑΙ. Νέα Ἀγχίαλος.

Ἰπὸ τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Παύλου Λαζαρίδη ἐγένετο καὶ ἐφέτος ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰς Φθιώτιδας Θήβας (Νέα Ἀγχίαλον), τὴν ἔρευναν τῶν ὁποίων ἐνήργησεν, ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν, ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἐταῖρος τῆς ἡμετέρας Ἐταιρείας Γεώργιος Σωτηρίου.

Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς, εἰς ἣν ἔλαβον μέρος καὶ αἱ Δίδες Εὐτυχία Κουρκουτίδου, Ἐπιμελήτρια Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Θεσσαλίας, καὶ Αἰκατερίνη Παπαζαφείρη, ἀρχαιολόγος, ὑπῆρξεν ἢ εἰς βάθος διερεύνησις ὠρισμένων χώρων τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ ἀπὸ τοῦ 1960 ἀνασκαπτομένου κοσμικοῦ κτίσματος ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Πυράσου (εἰκ. 5).

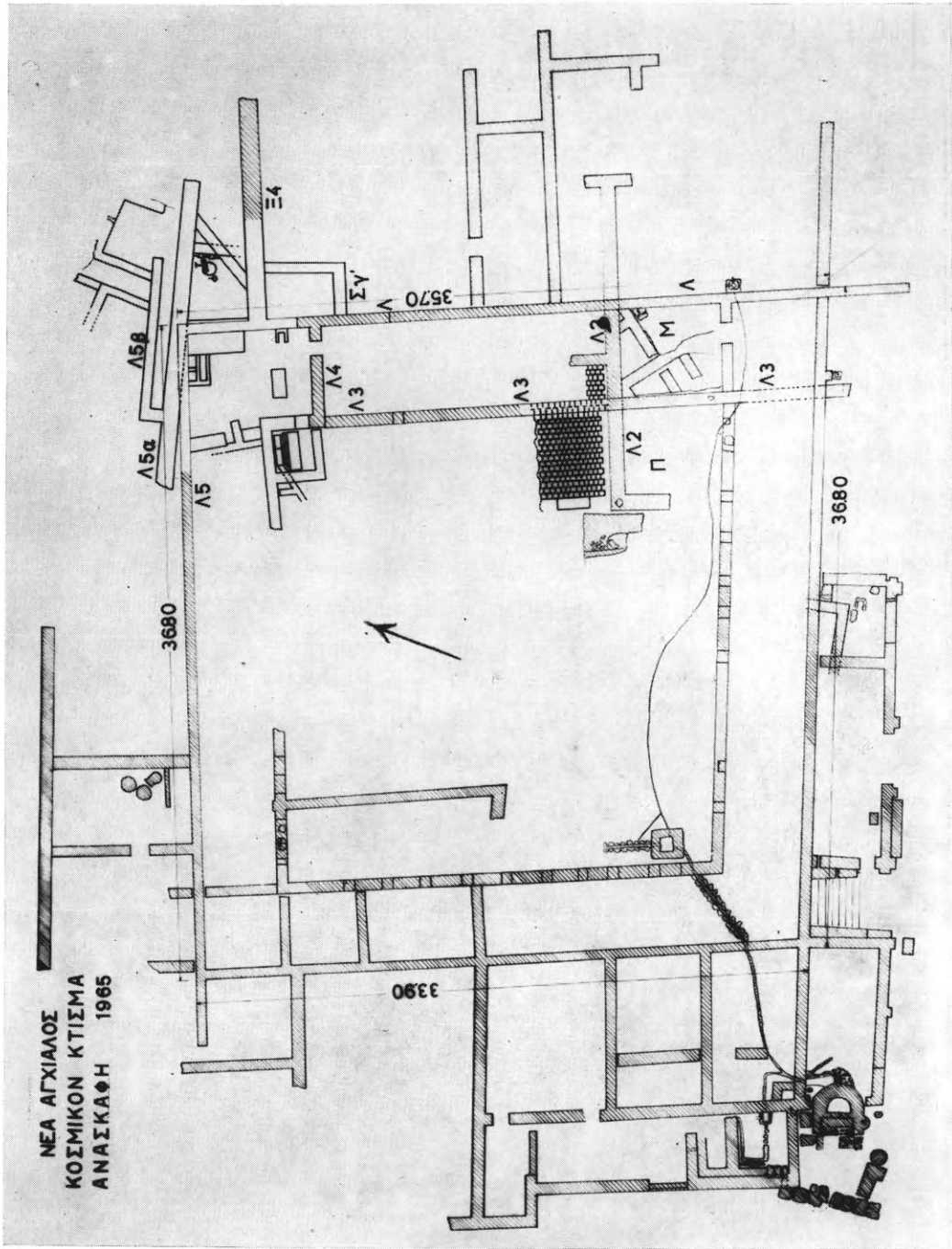
Εἰς τὸ παρατιθέμενον σχέδιον λεπτομερείας τῆς κατόψεως (εἰκ. 6) οἱ ἐρευνηθέντες χώροι δηλοῦνται ἄνευ διαγραμμίσεως.

Εἰς τὸν τομέα Π καὶ βορείως τοῦ τοίχου Λ2 ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 1.20 μ. ἀπὸ τοῦ σωζομένου ὕψους τοῦ Λ3 μέρος δαπέδου ἐστρωμένον διὰ πηλίνων πλακῶν (διαστ. 0.30×0.30 μ.), τὸ ὁποῖον συνεχίζεται καὶ εἰς τὸν χώρον τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ αἰθρίου, ὑπὸ τὸν τοῖχον Λ3 (εἰκ. 6 καὶ 7).

Οὕτω, διεπιστώθη ὅτι ὁ Λ3, ὁ ὁποῖος εἶναι θεμελιωμένος κατὰ 0.65 μ. ὑψηλότερον τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου, ἀνήκει εἰς μίαν τῶν τελευταίων οἰκοδομικῶν φάσεων τοῦ κτίσματος, καθ' ἣν ὄχι μόνον δὲν ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ δάπεδον ἀλλ' οὔτε ἦτο γνωστὴ ἢ ὑπαρξίς του.

Βορειότερον, εἰς τὴν γωνίαν τῶν τοίχων Λ3 καὶ Λ4, ἀπεκαλύφθη μικρὸν, τετράγωνον σχεδόν, δωμάτιον (διαστ. 2.15×2.35 μ.) μὲ εἴσοδον ἐκ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται εἰς τὴν θέσιν τῆς πλάξ μεγάλων διαστάσεων (2.35×0.86 μ.) (εἰκ. 8), ἐκ πυρίτου λίθου, φέρουσα κατὰ μῆκος τῆς βορείου πλευρᾶς αὐτῆς αὐλακα, ἡμικυκλικῆς διατομῆς. Μεταξὺ τῆς πλακὸς καὶ τοῦ βορείου τοίχου ὑπάρχει ἀκάλυπτος ἀποχετευτικὴ αὐλαξ ἐκ μεγάλων κοίλων κεράμων (διαστ. 0.80×0.40 μ.), ἡ ὁποία, διατρυνώσα τὸν δυτικὸν τοῖχον, κατευθύνεται πρὸς τὸ μέσον τοῦ αἰθρίου. Εἶναι προφανές, ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς οὐρητήριον.

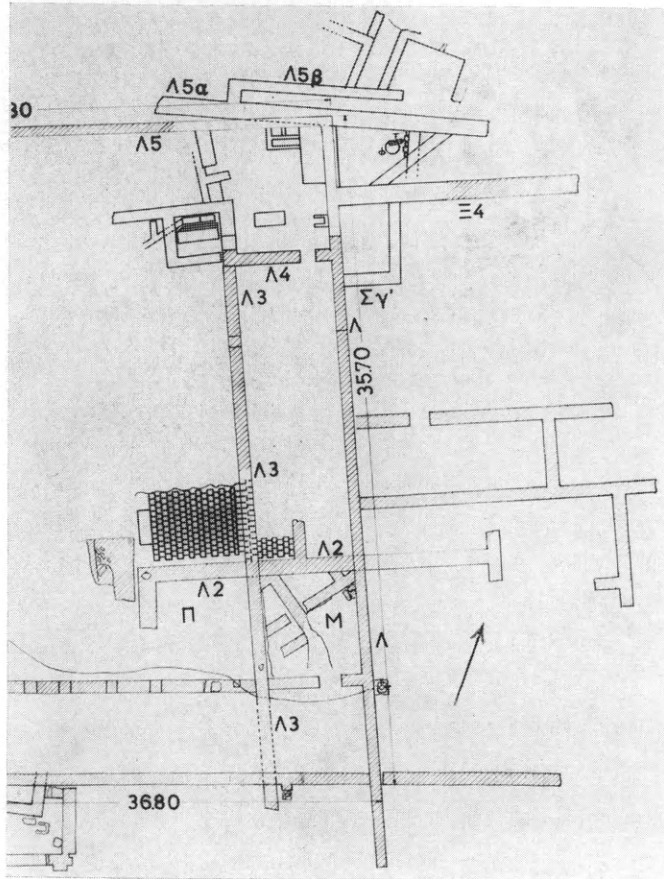
Ὁ ἀνατολικῶς τούτου χώρος, ὁ περικλειόμενος ὑπὸ τῶν τοίχων Λ3 - Λ4 - Λ καὶ Λ5 (εἰκ. 6), φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μαγειρεῖον ἢ εἶχεν ἄλλον τινὰ παρεμφερῆ προορισμόν. Διότι ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν: εἰς τὴν γωνίαν τῶν τοίχων Λ5 καὶ Λ τὰ λείψανα κτιστῶν ἐστιῶν μετὰ παχέος στρώματος τέφρας (εἰκ. 9)· ἑτέρα ἐστία (τζάκι) εἰς σχῆμα Π ὀλίγον νοτιώτερον, ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευ-

Ειχ. 5. Κάτοπις κοσμικού κτίσματος.

ρᾶς τοῦ τοίχου Λ καὶ μία κτιστὴ τράπεζα, εἰς σχῆμα ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου εἰς τὸ μέσον τοῦ χώρου.

Βορείως τοῦ μαγειρείου (εἰκ. 6) ἠρευνήθησαν οἱ τοῖχοι Λ5α καὶ Λ5β, οἱ ὅποιοι, σωζόμενοι εἰς μεγαλύτερον ὕψος (ὑπὲρ τὰ 5.00 μ.)

Εἰκ. 6. Λεπτομέρεια κατόψεως.

ἐξ ὅλων τῶν τοίχων τοῦ ἐρευνωμένου συγκροτήματος, ἀνήκουν εἰς κτίσμα παλαιότερον τοῦ τετρασφύου αἰθρίου.

Ἡ πρὸς Νότον πρόσοψις τοῦ Λ5β εἶναι ἐπιχειρισμένη δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος («κορασανίου»), ἡ δὲ τοῦ Λ5α εἶναι λίαν ἐπιμελελημένης κατασκευῆς.

Βορείως τῶν δύο τούτων τοίχων ἀπεκαλύφθη ἰσχυρὸς ἀναλημματικὸς τοῖχος, συγκερατῶν τὰ χῶματα τοῦ ὑπερκειμένου λόφου

Εἰκ. 7. Τὸ πλακόστρωτον δάπεδον καὶ ὁ τοῖχος ΛΒ ἀπὸ τοῦ αἰθρίου.

Εἰκ. 8. Πλάξ καὶ ὄρχητρος οὐρητηρίου.

τῆς Πυράσου (εἰκ. 10). Οὗτος εἶναι κατεσκευασμένος δι' ἀκατερ-

γάστων λίθων, μεγάλων διαστάσεων, τὰ μεταξύ τῶν ὁποίων κενὰ πληροῦνται διὰ μικρῶν λίθων.

Εἰκ. 9. Κτισταὶ ἐστίαι.

Εἰκ. 10. Ἀναλημματικὸς τοῖχος.

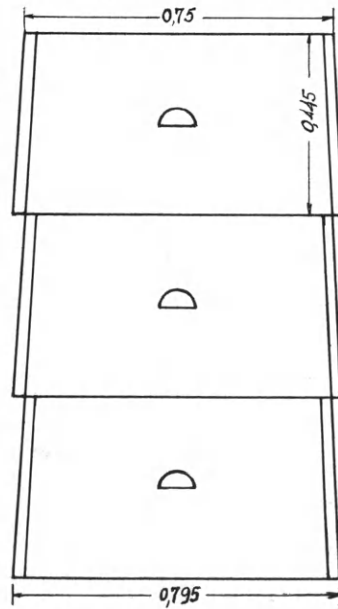
Τέλος, νοτίως τοῦ προηγουμένου Τομέως (εἰκ. 6), ἠρευνήθη εἰς βάθος 3.50 μ. ἀπὸ τοῦ σωζομένου ὕψους τοῦ Λ, ὁ μεταξύ τῶν

τοιχών Λ5α-Λ και Ξ4, χώρος. Ἀπεκαλύφθησαν σημαντικὰ στοι-
χεῖα, ἦτοι: α'. Λεῖψανα τοίχων ἀνήκοντα εἰς δύο οἰκοδομικὰ φά-

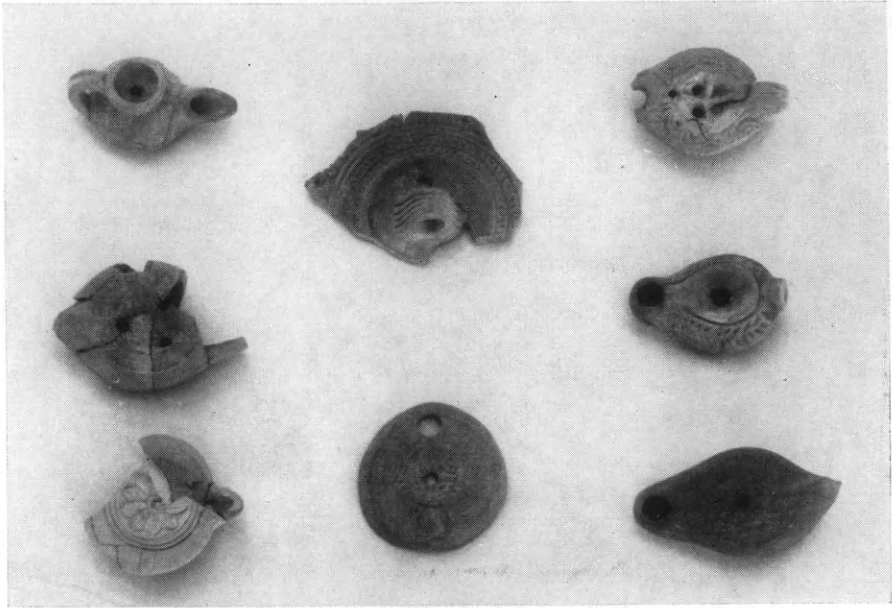
Εἰκ. 11. Πλακόστρωτον δάπεδον, τάφος καὶ φρέαρ.

σεις, διαφόρους ἐκείνων, εἰς ἃς ἀνήκουν οἱ τοῖχοι Λ - Λ5α καὶ Ξ4.
β'. Λεῖψανα δαπέδου ἐκ πηλίνων πλα-
κῶν, διαστ. 0.26×0.26 μ. (εἰκ. 11).
γ'. «Καλυβίτης», παλαιοχριστιανικὸς
τάφος μικροῦ παιδὸς (μῆκος 0.68 μ.)
κατασκευασθεὶς διὰ μεγάλων κεράμων
ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου δαπέδου, τὸ ὁ-
ποῖον καὶ κατέστρεψε (εἰκ. 11). δ'. Ὑπὸ
τὸν τάφον καὶ τὸ πλακόστρωτον
δάπεδον, φρέαρ ἐκ πηλίνων κυλίνδρων,
τὸ ὕψος ἐκάστου τῶν ὁποίων εἶναι
 0.445 μ. Οἱ κύλινδροι οὗτοι εἶναι το-
ποθετημένοι ὁ εἰς ἐπὶ τοῦ ἑτέρου,
παρουσιάζουν δὲ καθ' ὕψος μείωσιν
(κάτω διάμετρος = 0.795 μ., ἄνω διά-
μετρος = 0.75 μ.) (εἰκ. 11 καὶ 12). Ἐκ
τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς καὶ τῶν
περισυλλεγέντων ὀστράκων καὶ νο-

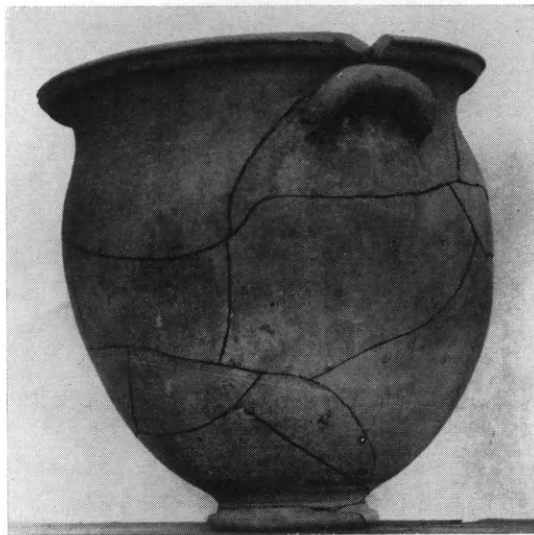

Εἰκ. 12. Φρέαρ ἐκ πηλίνων
κυλίνδρων.

μισμάτων, τὸ φρέαρ χρονολογεῖται κατὰ τοὺς ὑστεροελληνιστικοὺς χρόνους.

Εἰκ. 13. Λύχνοι.

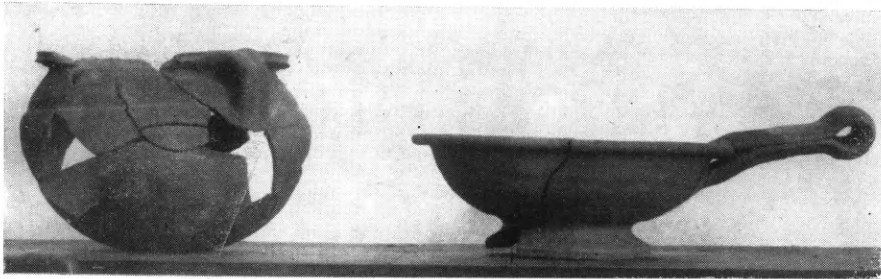

Εἰκ. 14. Κρατήρ.

Εἰς τὰ τοιχώματα τῶν κυλίνδρων ἀνοίγονται ἀνὰ δύο ἡμικυκλικαὶ ὀπαι διὰ τὴν εὐχερῆ κάθοδον καὶ ἀνοδον ἐν τῷ φρέατι.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν τρόπον δομῆς τῶν περιβαλλόντων τὸν χῶρον τοῦτον τοίχων σημειοῦται ὅτι ἡ νοτιὰ ὄψις τοῦ Λ5α καὶ ἡ ἀνατολική τοῦ Λ εἶναι λίαν ἐπιμεμελημένης κατασκευῆς, μὲ ἐναλλασσομένας καθ' ὕψος ζώνας ἐξ ἀπλῶν ἢ τριπλῶν σειρῶν ὀπτῶν πλίνθων καὶ λιθοδομῆν μεταξὺ τούτων, ἐνῶ ἡ βορεία ὄψις τοῦ Ξ4 εἶναι ἀμελεστάτης κατασκευῆς, ὡς μὴ ὄρατή, καθόσον ὁ τοίχος οὗτος εἶναι μεταγενέστερος τῶν δύο ἄλλων, ἦτο δὲ ὄρατος μόνον ἀπὸ Νότου.

Τὰ περισυλλεγένη ἀντικείμενα ἐξ ὅλων τῶν τομέων εἶναι πολυάριθμα καὶ σημαντικά, ὡς: λύχνοι εἰς μεγάλην ποικιλίαν μορ-

Εἰκ. 15. Πήλινα σκεύη.

φῶν καὶ διακοσμήσεων (εἰκ. 13), πήλινα εἰδώλια, εἰς κρατήρ (εἰκ. 14), μέγας ἀριθμὸς πηλίνων οἰκιακῶν σκευῶν, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων συναρμολογηθέντα ἔδωκαν ἐνδιαφέροντας τύπους παλαιοχριστιανικῶν ἀγγείων μὲ πλουσιώτατον ἔγχρωμον φυτικὸν καὶ γεωμετρικὸν διάκοσμον (εἰκ. 15), στρογγύλη σφραγὶς ἐπὶ λαβῆς ἀμφορέως μὲ τὸ ὄνομα ΜΙΚΥΘΟΥ κ.ἄ.

3. ΚΟΖΑΝΗ. Νεκροταφεῖον.

Κατὰ τὸ 1965 ἐπανελήφθη διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Πέτσα ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα τῆς περιοχῆς Κοζάνης, ἡ ὁποία ἀνέκαθεν εἶχε χαρακτηρῆ σαστικῆς ἀνασκαφῆς. Τὴν φορὰν ταύτην ἐπεβλήθη ἔρευνα ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου πρὸς διάσωσιν ἀρχαίων λειψάνων, τὰ ὁποῖα ἀπεκάλυψε μηχανικὸς προωθητὴρ κατὰ τὴν διάνοξιν ὁδοῦ πρὸς τὴν κορυφήν. Ἐκ τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου (εἰκ. 16) εἶχον προέλθει καὶ παλαιότερον εὐρήματα, μάλιστα ἀναθηματικὰ ἀνάγλυφα ἐνεπί-

Εἰκ. 16. Ἀποψὶς τοῦ ὑψώματος τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου Κοζάνης ἀπὸ Βορειοδυσιμῶν. Δηλοῦνται τὰ σημεῖα ἀνασκαφῶν διὰ τῶν ἀριθμῶν 1-3.

γραφα ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων μαρτυροῦντα λατρεῖαν

Εἰκ. 17. Ἀναθηματικὸν εἰς Δία Κρονίδην ἀνάγλυφον.

τοῦ Ἡρακλέους, ὀνομαζομένου Προπυλαίου, καὶ τοῦ Διός, ὀνομαζομένου Ὑψίστου ἢ Κρονίδου, ὡς ἐν τῷ ἀναγλύφῳ τῆς εἰκ. 17, ὅπου ἀναγιγνώσκομεν ἄνω ἀριστερά :

*Διὶ Κρονίδῃ
Διομήδῃς
Διονυσίου,
εὐχάην.*

Δι' ἐπιφανειακῆς ἐρεῦνης ὀλοκλήρου τῆς ἀναμοχλευθείσης ὑπὸ τοῦ προωθητήρος περιοχῆς συνελέγησαν τεμάχια ἀγγείων μετὰ πλαστικῆς διακοσμῆσεως καὶ παραστάσεων ὡς αἱ τῶν λεγομένων μεγαρικῶν σκύφων, μεταξὺ δὲ τῶν μορφῶν καὶ ἐπιγραφαὶ ὡς π.χ.

[Μελ:]άνθιος κλπ., ἐπίσης 8 χαλκᾶ καὶ ἐν ἀργυροῦν νόμισμα.

Ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐνετοπίσθη εἰς τρία σημεῖα : 1) κατὰ

Εἰκ. 18. Λείψανα οἰκημάτων τῆς ἀκροπόλεως Ἁγίου Ἐλευθερίου.

τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὑψώματος, ὅπου ἀπεκαλύφθησαν

Εἰκ. 19. Πήλινος λουτήρ.

ἐρείπια κτηρίων (εἰκ. 18), μεταξὺ τῶν ὁποίων εὐρέθησαν κυρίως

πήλινα ἀγγεῖα, πίθιοι, πήλινος λουτήρ ὁμοίος περίπου πρὸς τοὺς γνωστοὺς ἐκ τῆς Ὀλύνθου, τῆς Πέλλης καὶ ἀλλαχόθεν (εἰκ. 19), σιδηρᾶ ὄπλα καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα, 2) κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ὑψώματος, ὅπου ἐγένοντο τέσσαρες μικραὶ δοκιμαστικαὶ τομαὶ χωρὶς ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτα εὐρήματα, καὶ 3) κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν πλευρὰν, ὅπου ἀπεκαλύφθη τὸ ἀθέατον πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς

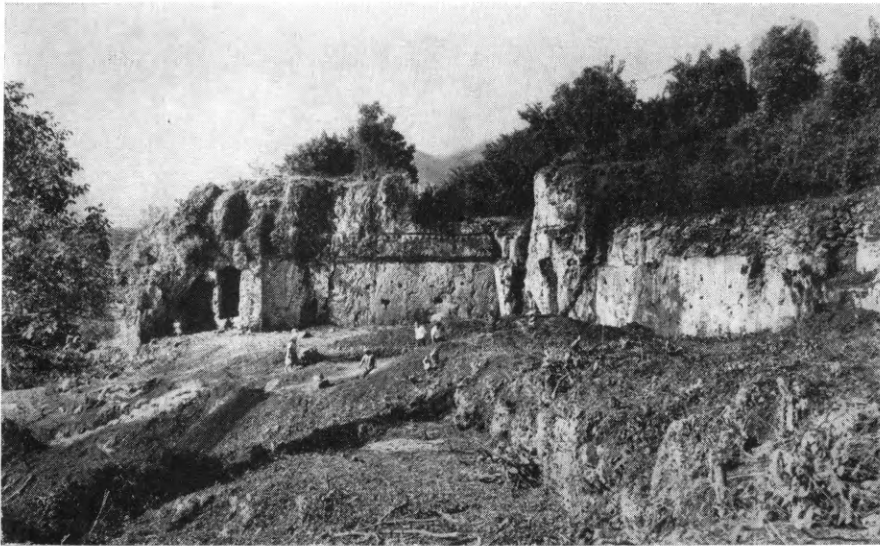
Εἰκ. 20. Τμήμα τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως Ἁγίου Ἐλευθερίου.

τεῖχος τῆς ἀκροπόλεως διὰ τομῆς πλάτους 2 μ., σωζόμενον εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 3.50 μ. (εἰκ. 20).

Τὰ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὸ 1965 προστιθέμενα εἰς τὰ παλαιότερα εὐρήματα χαρακτηρίζουν τὸ ὕψωμα τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου Κοζάνης ὡς μίαν ἀπὸ τὰς σπουδαιότερας ἀκροπόλεις τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, τῆς ὁποίας ἡ ζωὴ ἤρχισεν ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων (διότι καὶ χαλκῆς ἐποχῆς ὄστρακα καὶ λίθινα ἐργαλεῖα συνελέγησαν κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν) καὶ διήρκεσε μέχρι τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων.

4. ΝΑΟΥΣΑ.

Ἡ ἀνασκαφή εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τῆς Ναούσης (εἰκ. 21) διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φωτίου Μ. Πέτσα ἀπέβλεψε κατὰ τὸ 1965 εἰς δύο σκοπούς: 1) τὴν συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου εἰς θέσιν Μπαλτανέτο, καὶ 2) τὴν ἐνέργειαν ἐρευνῶν πρὸς μελέτην τῆς τοπογραφίας τῆς περιοχῆς Ναούσης - Λευκαδίων - Κοπανοῦ, ὅπου κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ὁ κ. Πέτσας εἶχε διαπιστώσει διάσπαρτα σπουδαῖα λείψανα ἀρχαίας πόλεως.

Εἰκ. 21. Ἀνασκαφή Ναούσης, ἄποψις ἀπὸ Βορειοανατολῶν.

α) Ἀνασκαφή εἰς Μπαλτανέτο Ναούσης.

Ἐνεκα τῆς ἐξαιρετικῶς εὐτυχοῦς πορείας τῶν ἐρευνῶν πρὸς μελέτην τῆς τοπογραφίας, ἡ ἀνασκαφή τοῦ ρωμαϊκοῦ κτηρίου μετὰ ψηφιδωτῶν δαπέδων εἰς θέσιν Μπαλτανέτο ὑπῆρξε περιορισμένη. Κυρίως ἐλήφθησαν μέτρα προστασίας τῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη ἀποκαλυφθέντων ψηφιδωτῶν δαπέδων καὶ περιεφράχθη ἡ ἀπαλλοτριωθεῖσα περιοχή. Τὰ ἀνασκαφικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας δὲν εἶναι ἄξια πολλοῦ λόγου εἰς τὴν παροῦσαν βραχεῖαν ἔκθεσιν. Ἀρχεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἐπεδιώχθη κυρίως ἡ παρακολούθησις τῆς ἐκτάσεως τοῦ κτηρίου πρὸς Ἀνατολάς, ἀλλὰ δὲν διεπι-

στώθησαν βέβαια πέρατα οὔτε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην οὔτε πρὸς Νότον καὶ Δυσμάς.

β) Ἐρευναὶ πρὸς μελέτην τῆς τοπογραφίας.

Τὸ σπουδαῖον ἀποτέλεσμα τῶν ἐρευνῶν πρὸς μελέτην τῆς τοπογραφίας ὑπῆρξεν ἡ διὰ πρώτην φορὰν διαπίστωσις ἀναμφισβητήτων λειψάνων λαμπρῶν κατασκευῶν ἀναγομένων εἰς τοὺς μακεδονικούς, πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτίσεως, χρόνους. Ἐνῶ δηλαδὴ εἶχον ἀνασκαφῆ σπουδαῖοι τάφοι «μακεδονικοὶ» εἰς τὴν περιοχὴν Λευκαδίων κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη, ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως εἶχεν ἀποκαλύψει κατὰ καιροὺς μέχρι τοῦ 1964 λείψανα κτηρίων ἀναγομένων μόνον εἰς τοὺς ρωμαϊκοὺς καὶ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Ἐν τούτοις ἔπρεπε νὰ εὑρεθοῦν λείψανα τῶν κλασικῶν καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων διότι ἡ μελέτη τῶν πηγῶν, ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς περιοχῆς μεταξὺ Βεροίας καὶ Ἐδέσσης, ὠδήγει εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ περιοχὴ τῆς Ναούσης ταυτίζεται πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς ἀρχαίας Μιέξης.

Ἡ Μιέξα, ὡς γνωστόν, κατὰ τοὺς μακεδονικοὺς μύθους ὑπῆρξε κόρη τοῦ μυθικοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Βέρητος, ἀδελφῆ τῆς Βεροίας καὶ τοῦ Ὀλγάνου. Ἐκεῖ ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Πλινίου σπήλαιον μετὰ σταλακτιτῶν κλπ., ἔτι δὲ σπουδαιότερον εἶναι τὸ Νυμφαῖον παρὰ τὴν Μιέξαν, πλησίον τοῦ ὁποίου ὁ Φίλιππος, κατὰ Πλούταρχον, ἴδρυσεν τὴν Σχολήν, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης ἐδίδασκε τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τοὺς ἐταίρους του ἐπὶ τριετίαν. Τριῆραρχος τοῦ Ἀλεξάνδρου εἰς τὸν στόλον τοῦ Ἰνδικοῦ ὀνόματι Πευκέστας ἦτο Μιεξεύς, ὡς μανθάνομεν ἐκ τοῦ Ἀρριανοῦ, ὁ ὁποῖος διέσωσε καὶ τὸ ὄνομα ἀδελφοῦ τοῦ Πευκέστα μὲ τὸ χαρακτηριστικὸν μακεδονικὸν ὄνομα Ἀμύντας. Ὁ πατὴρ των ἐλέγετο Ἀλέξανδρος.

Ἡ σπουδαιότερα ἐκ τῶν πηγῶν διὰ τὴν ταύτισιν τῆς Μιέξης εἶναι ἐπιγραφὴ δελφικὴ μὲ κατάλογον θεωροδόκων, ὅπου ἡ Μιέξα καταχωρίζεται μεταξὺ Βεροίας καὶ Ἐδέσσης. Ἐξαντλητικῶς συζητεῖται τὸ τοπογραφικὸν ζήτημα τῆς περιοχῆς εἰς τὸ ὑπὸ ἐκτύπωσιν σύγγραμμα τοῦ κ. Πέτσα περὶ τοῦ μεγάλου τάφου τῶν Λευκαδίων, τὸ ὁποῖον θὰ δημοσιευθῆ εἰς τὴν σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Τὰ πορίσματα τῆς μελέτης τοῦ κ. Πέτσα ἐνισχύονται ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν τοπογραφικῶν ἐρευνῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους.

Παρὰ τὸ Κεφαλάρι τῆς Ναούσης, γνωστὸν ἄλλως ὡς Ἴσβόρια, διεπιστώθη κατὰ τὸ 1965 τόπος ἀρχαιολογικός, τοῦ ὁποίου ἡ σπουδαιότης ὑπολείπεται μόνον τῆς Πέλλης ἐξ ὄλων τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνηθέντων ἀνασκαφικῶς τόπων τῆς Μακεδονίας. Ἡ ἐργασία τοῦ 1965 δὲν ὑπῆρξε κυρίως εἰπεῖν ἀνασκαφική. Ἐντὶ ἀνασκαφῆς «μὲ κασμᾶ καὶ φκυάρι», ὡς συνήθως, ἐγένετο ἀποψίλωσις τῆς ὑλομανούσης βλαστήσεως, ἡ ὁποία ἀπέκρυπτε τελείως τὴν ὄρατότητα καὶ καθίστα σχεδὸν ἀπρόσιτον τὸν τόπον. Ἀπεψιλώθη μεγάλη ἔκτασις τοῦ λόγγου, εἰς μῆκος μεγαλύτερον τῶν 100 μ., πλάτους δὲ περὶ τὰ 40 μ., μέχρι τοῦ παραρρέοντος ρύακος. Ἀπεκαλύφθησαν οὕτω λαξεύματα τοῦ βράχου κατακόρυφα καὶ ἄλλα βαθμιδωτά. Ἐπίσης ἐγένετο προσιτὴ ἡ εἴσοδος τριῶν σπηλαίων ἀριθμηθέντων πρὸς διάκρισιν ἀπὸ Νότου πρὸς Βορρᾶν μὲ τοὺς ἀριθμοὺς 1—3.

Μολονότι τὰ τεχνητὰ λαξεύματα τοῦ βράχου ἐκτείνονται καὶ νοτιοδυτικώτερον τοῦ σπηλαίου 1 ὅπως καὶ πρὸς Βορρᾶν τοῦ σπηλαίου 3, ὁ καθαρισμὸς περιορίσθη μεταξὺ τῶν σπηλαίων 1 καὶ 3 καὶ διὰ τοῦτο ἡ περιγραφή τῆς θέσεως ἄρχεται ἀπὸ τοῦ σπηλαίου 1.

Διὰ λαξεύσεως τοῦ πορώδους βράχου μεταξὺ τῶν σπηλαίων 1 καὶ 2 διεμορφώθη χῶρος περίπου ὀρθογώνιος μὲ μῆκος πλευρᾶς ἀπὸ σπηλαίου 1 εἰς σπήλαιον 2 περίπου 48.80 μ. Ἡ κατὰ τὸ σπήλαιον 1 κάθετος πλευρὰ ἔχει συνολικὸν μῆκος περὶ τὰ 23 μ., ἡ δὲ κατὰ τὸ σπήλαιον 2 περὶ τὰ 8.50 μ. Τὸ ὕψος τῶν λαξευτῶν πλευρῶν ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους κυμαίνεται ἀπὸ 10—3 μ. Τὸ μεγαλύτερον ὕψος παρατηρεῖται ἐκατέρωθεν τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας, τὸ δὲ μικρότερον κατὰ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 22).

Τὸ σπήλαιον 1 (εἰκ. 23) παρουσιάζει ἔντεχνον μορφήν, μάλιστα κατὰ τὸ ἀνοιγμα τῆς εἰσόδου (πλάτους 1.20 μ. καὶ ὕψους 2.90 μ.), εἰς τὴν ὁποίαν ὀδηγοῦν τρεῖς λαξευταὶ βαθμίδες. Αἱ παρειαὶ τοῦ ἀνοιγματος εἶναι ἐπίσης λαξευμέναι, ἐπιστέφεται δὲ τοῦτο δι' ἐλαφρῶς τοξωτοῦ ὑπερθύρου μονολιθικοῦ. Τὸ ἐσωτερικὸν παρουσιάζει ἐπιφανείας ἀνωμάλους εἰς φυσικὴν μᾶλλον κατάστασιν.

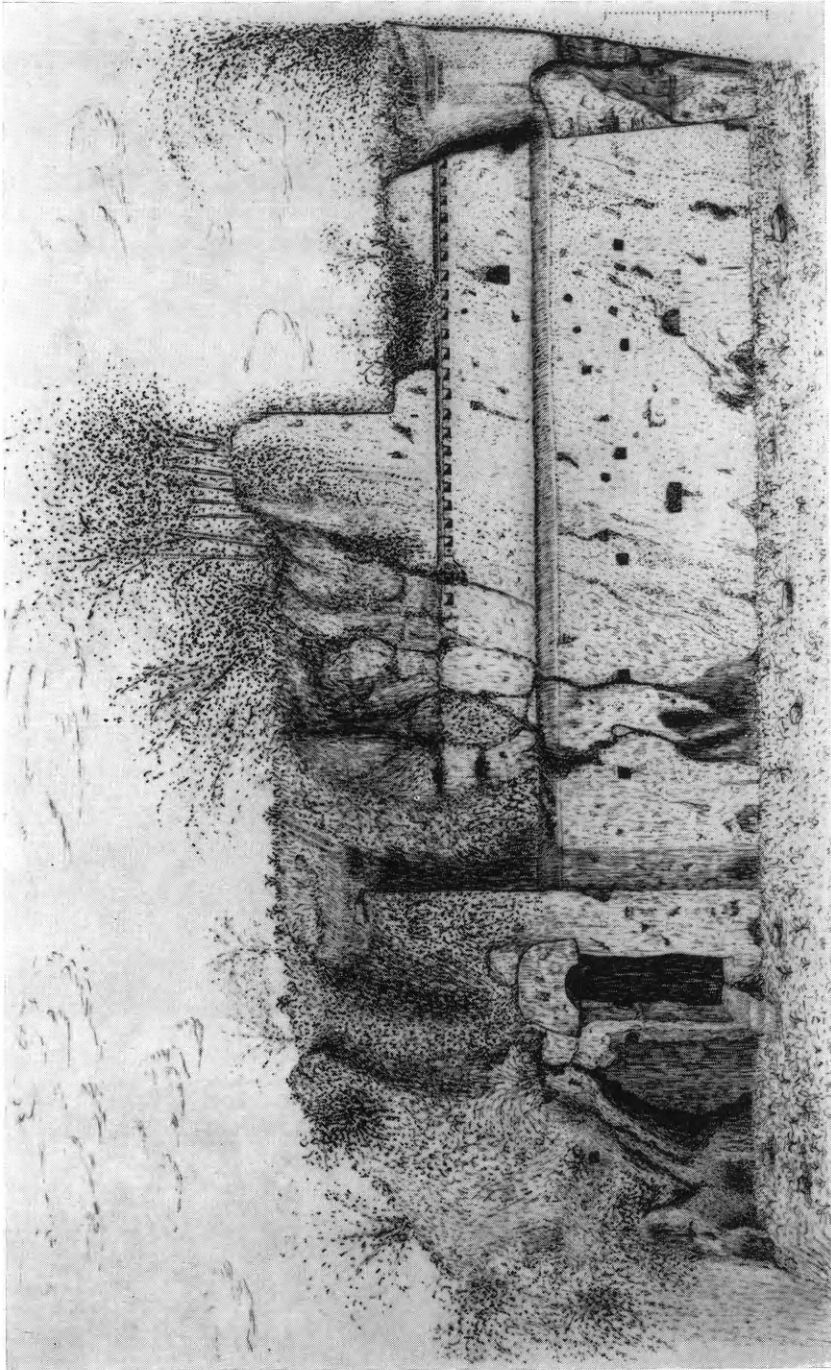
Εἰς οὐδέν σπήλαιον ἐπεχειρήθη σκαφή καὶ δὲν ἐγένοντο ἐπιφανειακά εὐρήματα.

Ἐντεχνον, ἀλλὰ δυσερμηνευτον ἐπὶ τοῦ παρόντος διαμόρφωσιν παρουσιάζουν ὄλαι αἱ κάθετοι πλευραὶ τοῦ βράχου. Ἡ κατὰ τὸ σπήλαιον 1 πλευρὰ (εἰκ. 21) ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω φέρει: α) δύο κογχωτὰ λαξεύματα εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος (περίπου 1.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους), β) σειρὰν

Εἰκ. 22. Ἀνασκαφὴ Ναούσης, ἄποψις ἀπὸ Νότου.

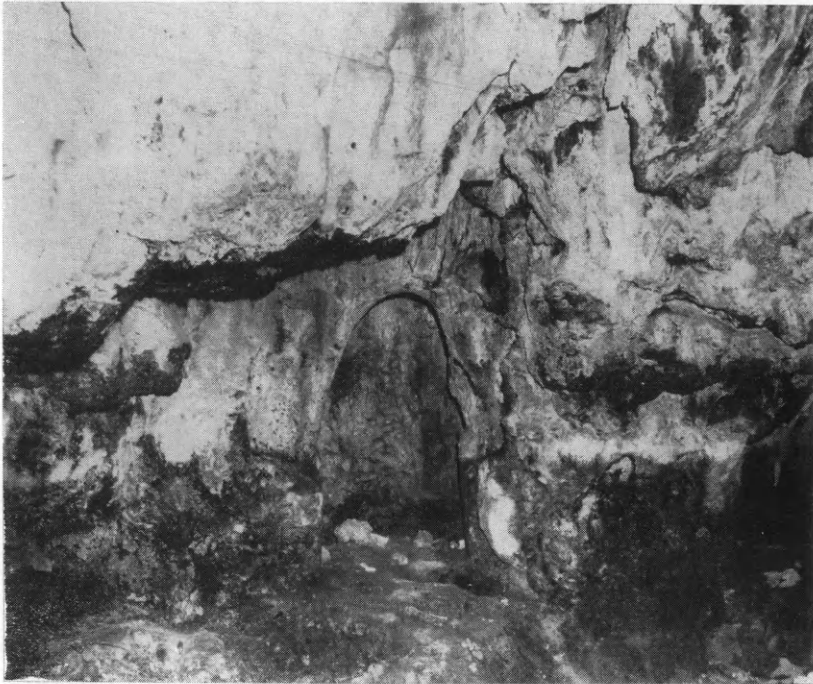
ἐξ ὀρθογωνίων, μᾶλλον κατὰ κανονικὰ διαστήματα, λαξευμάτων μὲ πλευρὰς περίπου 0.20 μ., εἰς ὕψος 2.40 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, γ) συνεχὲς ὀριζόντιον λάξευμα, ὕψους 0.45 μ., βάρους 0.25 μ., διήκον καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς καὶ ἔχον κάτω χαμηλὴν «πατούραν» εὐρισκόμενον δὲ εἰς ὕψος 3.70 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, δ) ἕτερον λάξευμα συνεχὲς ὀριζόντιον, κάτω διαμορφωμένον ὡς ἀποτύπωμα γεισηποδίσματος, εἰς ὕψος περίπου 5.30 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Με-

Εἰκ. 23. Ἡ νοτιὰ πλευρὰ τοῦ λαξευθέντος βράχου.

ταξὺ τῶν δύο ὀριζοντίων λαξευμάτων ὑπάρχει μόνον μία λαξευτὴ κόγχη.

Παρόμοια λαξεύματα, ὀλιγότερον καλῶς διατηρημένα, παρουσιάζονται εἰς τὴν δυτικὴν μακρὰν πλευρὰν, μάλιστα κατὰ τὸ νότιον τμήμα (εἰκ. 22). Ἡ βορεία στενὴ πλευρὰ, ὑπὲρ τὴν ἄλλοτε ἐντέχνως ἀπλὴν καὶ νῦν κατεστραμμένην εἴσοδον τοῦ σπηλαίου 2, φέρει λάξευμα κατωφερὲς μὲ κλίσιν ἐπικλινούσας στέγης, ὡς καὶ διάφορα κογχωτὰ λαξεύματα εἰς διάφορα ὕψη (εἰκ. 22).

Εἰκ. 24. Ἐσωτερικὸν τοῦ σπηλαίου ὑπ' ἀριθ. 3, μερικὴ ἀποψις.

Τὸ σπήλαιον 3 εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἐξ ὄλων καὶ ἔχει δύο εἰσόδους. Ἡ πρόσοψις ἔχει λαξευτὴ ἐπιμελῶς, φέρει δὲ ὅμοια πρὸς τὰ προαναφερθέντα λαξεύματα, μάλιστα ὑπὲρ τὴν ἑτέραν τῶν εἰσόδων. Τὸ ἐσωτερικὸν κατὰ τὸ μέγιστον μέρος δὲν παρουσιάζει ἴχνη ἐργασίας, ἴσως διότι ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν διὰ μεταγενεστέρων ἰζημάτων ἐκ τῆς ἐπενεργείας ὑδάτων, τὰ ὅποια ἐξακολουθοῦν νὰ διαμορφώνουν σταλακτίτας καὶ σταλαγμίτας. Μόνον εἰς ὠρισμένα σημεῖα διατηροῦνται ὄρατὰ ἴχνη λαξεύσεως, μία δὲ διάβασις εἶναι διαμορφωμένη ἐλλειψοειδῶς (εἰκ. 24).

Ἐξ ἄλλου τὰ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ βραχῶδους ἐδάφους βαθμιδωτὰ λαξεύματα μέχρι τῆς παραρρεούσης αὐλάκος εἶναι κατὰ μέγα μέρος τοῦλάχιστον ἀποτέλεσμα λατομίας, ἢ ὁποία ἔλαβε χώραν πρὸ τῶν κατασκευῶν καὶ χάριν αὐτῶν μᾶλλον, παρὰ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν κτηρίων.

Ὅτι ἡ θέσις δὲν εἶναι ἀπλοῦν λατομεῖον προκύπτει ἐκ τῆς ἀδρομερῶς περιγραφείσης διαμορφώσεως τοῦ βράχου, ἀλλ' ἀπεδείχθη καὶ διὰ δοκιμαστικῆς τομῆς ἀρξαμένης εἰς ἀπόστασιν 30 μ. ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας (εἰκ. 22), ὅπου τὸ λάξευμα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς παρουσιάζει ἔσοχῆν. Ἡ τομὴ τελικῶς ἔλαβε πλάτος 4 μ., ἤτοι περίπου μέχρις ἐτέρας ἔσοχῆς πρὸς Νότον, καὶ μῆκος περίπου 10 μ., ὅπου ἄρχεται ἡ πτώσις τοῦ ἐδάφους.

Εἰκ. 25. Δεξιὸν τμήμα πηλίνης σίμης ἀναγλύφου.

Εἰκ. 26. Ἀριστερὸν μέρος σίμης μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως.

Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος εὐρέθη χαλκοῦν νόμισμα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς (ὑστεροὶ χρόνοι, πιθανῶς Magnentius, 350 – 353 μ. Χ.), ἀλλ' ὑπὸ τὸ στρώμα τῆς ἐπιφανείας ἀπεκαλύφθη ἀδιατάρακτον στρώμα ἐκ κεράμων ἀποθηκευμένων

παρὰ τὴν γωνίαν τῆς ἔσοχῆς. Ἦσαν κυρίως καλυπτῆρες κορινθιακοῦ τύπου ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ τινες στρωτῆρες εἰς τεμάχια καὶ μάλιστα μέρη δύο εἰδῶν σίμης μετὰ λεοντοκεφαλῆς, ἐκ τῆς ὁποίας εὐρέθησαν ἐπίσης τεμάχια (εἰκ. 25 καὶ 26). Ταῦτα κυρίως πεῖθουν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τοὺς καλοὺς χρόνους τῆς Μακεδονίας, ὄχι μακρὰν τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὅθεν ἐπιβάλλεται ἡ

συστηματική ανασκαφική έρευνα τής έντυπωσιακῆς ταύτης θέσεως, ἡ ὁποία πιθανώτατα θὰ ἀποδειχθῆ, ὅτι συνδέεται μὲ τὰ μεγάλα ὀνόματα τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου.

5. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ

Εἰς τὴν Ἀμφίπολιν συνέχισεν ἡ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1965 τὴν ανασκαφὴν καὶ τὰς ἐρεῦνας διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δημητρίου Λαζαρίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς Ἐπιμελητρίας Δίδος Κουκούλη. Αἱ ανασκαφαὶ αὗται διενεργηθεῖσαι ἀπὸ 18 ἕως 24 Ὀκτωβρίου εἰς τὸν χώρον τῆς ἀρχαίας πόλεως τῆς ἐλληνιστικῆς νεκροπόλεως καὶ τοῦ λόφου 133 εἶχον τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

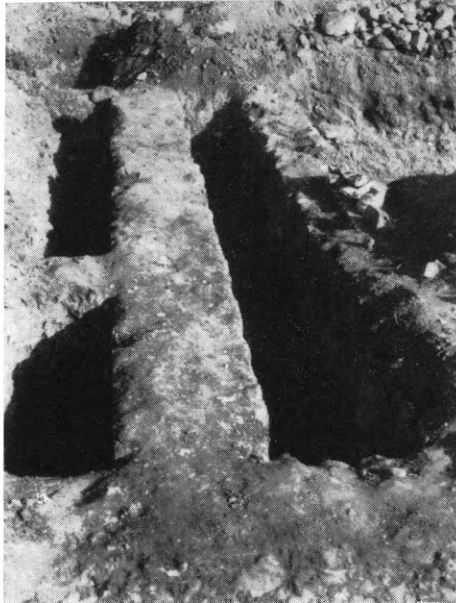
α) Τομεὺς ἀρχαίας πόλεως.

Δώδεκα δοκιμαστικαὶ τάφροι διαφόρων διαστάσεων ἠνοίχθησαν ἐντὸς ἀγρῶν ἢ κοινοχρήστων ἐκτάσεων τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας πόλεως. Αἱ πλέον ἀξιόλογοι ἦσαν αἱ κάτωθι:

1. Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Ἰωάννου Κοχλιαρίδη εἰς τὴν θέσιν «Μπεξεστένι» καὶ ἐγγύτατα τῆς ἀποκαλυφθείσης κιονοστοιχίας (Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1961, σ. 72) εἶχεν ἀνευρεθῆ τυχαίως τὴν ἀνοιξιν τμῆμα ἐπιγραφῆς, ἀναφερούσης λατρείαν καὶ τέμενος τοῦ Ἀσκληπιοῦ. Τοῦτο ἐγένετο ἡ ἀφορμὴ διενεργείας αὐτόθι δοκιμαστικῆς σκαφῆς, ἣτις καὶ ἀπεκάλυψε τοίχους μεταγενεστέρας οἰκοδομῆς, προφανῶς βυζαντινῶν χρόνων, ἐκτισμένους διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων, πλίνθων καὶ πηλοῦ (εἰκ. 27). Εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀνευρέθη τεμάχιον βάσεως ἰωνικοῦ κιονίσκου.

2. Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Εὐσταθίου Χατζηκυριακίδη, εὐρισκομένου εἰς τὸ δυτικώτερον τμῆμα τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ ἐγγύτατα τῆς θέσεως ἔνθα ἀπεκαλύφθη ἄλλοτε μέγα δωρικὸν ἐπιστύλιον, ἐγένοντο τρεῖς δοκιμαστικαὶ τομαί. Αἱ δύο ἐξ αὐτῶν οὐδὲν τὸ ἀξιόλογον ἀπέδωσαν, ἐντὸς ὅμως τῆς τρίτης τομῆς ἀνεσκάφη θεμέλιον ἰσχυροῦ τοίχου, κατευθύνσεως ἀπὸ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς, ἀποκαλυφθέντος ἐπὶ μήκους 24.85 μ. (εἰκ. 28). Οὗτος εἶναι ἐκτισμένος διὰ μεγάλων πλίνθων πωρολίθου καὶ ἔχει πλάτος 0.75-1 μ. καὶ ὕψος 0.45 μ. Τὰ δύο ἄκρα του κατεστράφησαν. Ἐγγὺς τοῦ τοίχου περι-συνελέγησαν τμήματα ψηφιδωτοῦ δαπέδου ἐκ μικρῶν φυσικῶν

χαλίκων. Περισυνελέγησαν επίσης ἐκ τῆς ἐπιχώσεως διάφορα ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων, ὄστρακον κανθάρου μὲ ραβδώσεις, ἀνθέμιον ἐξ ἠγεμόνος καλυπτῆρος (εἰκ. 29), τεμάχιον πηλίνης σίμης μὲ διακόσμησιν ἀνθεμίου καὶ φύλλων ἀκάνθης, τεμάχιον ἠγεμόνος καλυπτῆρος διασώζοντος ἔλικα, δύο ἀποτμήματα ἐξ ἰωνικῶν κιονοκράνων, ἀποκεκρουμένος σφόνδυλος δωρικοῦ κίονος ἐκ πωρολίθου ὡς καὶ θραύσματα ἐπιχρισμάτων ἐρυθροῦ χρώματος.

Εἰκ. 27. Θεμέλια οἰκοδομῆς βυζαντινῶν χρόνων.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ τοῖχος ἀνήκει εἰς μέγα οἰκοδόμημα κλασσικῶν χρόνων, πιθανῶς δημόσιον, ἐκ τοῦ ὁποίου προέρχεται ἴσως καὶ τὸ ἀνευρεθὲν δωρικὸν ἐπιστύλιον. Λόγω τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως εἰς τὸν χῶρον τοῦ κτηρίου καὶ τῆς μηχανικῆς καλλιεργείας τῶν ἀγρῶν ἡ οἰκοδομὴ κατεστράφη κατὰ μέγα μέρος.

3. Ἀνατολικώτερον τῆς θέσεως ταύτης ἐγένετο δοκιμαστικὴ ἔρευνα ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Νικολάου Κοχλιαριδῆ, ἐνθα ἀπεκαλύφθη μικρὸν τμῆμα τοῖχου μεταγενεστέρης ἐποχῆς.

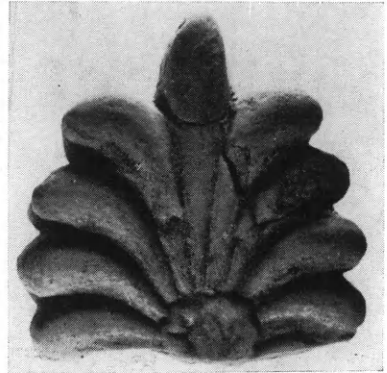
Ἐνταῦθα περισυνελέγησαν χονδροειδῆ ὄστρακα ρωμαϊκῶν ἀγγείων, ὀλίγα μελαμβαφῆ καὶ μικρὸν τμῆμα ἐπιγραφῆς, διασῶζον ὀλίγα γράμματα.

4. Νοτίως τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν παρυφὴν τῆς ἀτραποῦ, τῆς ἀγούσης διὰ τῶν λόφων εἰς τὸν

Εἰκ. 28. Τοῖχος ἐκ πλίνθων παρολίθου με-
γάλης ἀρχαίας οἰκοδομῆς.

νέον συνοικισμόν τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ τὸν Στρυμόνα, δοκιμαστικὴ ἔρευνα εἶχε τὰ κάτωθι ἀποτελέσματα: α) Ἀνευρέθη μικρὸς λακκοειδῆς τάφος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περισυνελέγησαν μελαμβαφῆ ἀγγεῖα. β) Ἐγγὺς τοῦ τάφου ἀπεκαλύφθη τοῖχος ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ — μήκους

Εἰκ. 29. Ἀνθέμιον ἐξ ἠγεμόνος
καλυπτήρους κεράμου.

2.80 μ., ὕψους 0.80 μ. — καὶ παρ' αὐτὸν πηλίνη ἀκεραία ἀσάμινθος, διατηρηθεῖσα εἰς τὴν θέσιν της, τοῦ γνωστοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύνθου τύπου (εἰκ. 30). γ) Ἐγγὺς τῆς ἀσάμινθου ἀνεσκάφη δωμάτιον οἰκίας, διαστάσεων 4.35×2.30 μ., μὲ εἴσοδον ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς. Οἱ τοῖχοι εἶναι εὐτελοῦς κατασκευῆς, ἐκτισμένοι διὰ μικρῶν ἀκανονίστων λίθων καὶ πηλοῦ καὶ φέρουν λευκὰ ἐπιχρίσματα.

Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης περισυνελέγησαν πολλὰ κυάθια μελαμβαφῆ ἢ ἀβαφῆ, θραύσματα χυτρῶν καὶ χονδροειδῶν ἀγγείων, οἰνοχοΐσκη - ἠθμός, ὄστρακον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου, μήτρα εἰδωλίου γυναικός, ἐχούσης τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τμήμα σκύφου, φέροντος διακόσμησιν μακρῶν ἐγκαράκτων καὶ οὐχὶ ἀνα-

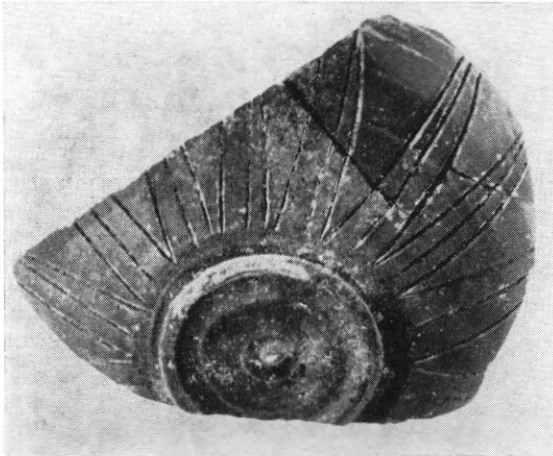
γλύφων φύλλων καὶ ὁμοιάζοντος πρὸς τοὺς τελευταίους χρονολογικῶς μεγαρικούς σκύφους (εἰκ. 31).

Εἰκ. 30. Ἀσάμινθος.

5. Μικρὰ δοκιμαστικὴ τάφος γενομένη ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Θεογάρου Κοχλιαρίδη, ἀπεκάλυψε τμῆμα τοίχου, μήκους 2.30 μ. καὶ πλάτους 0.50 μ., εὐτελοῦς κατασκευῆς.

6. Εἰς τὸ ΝΑ. τμῆμα τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως ἢ φυ-

Εἰκ. 31. Τμῆμα σκύφου.

σικὴ διαμόρφωσις τῶν κλιτύων λόφου δημιουργεῖ χῶρον ὁμοιάζοντα πρὸς κοῖλον ἀρχαίου θεάτρου. Ἐνταῦθα καὶ κατὰ τὸ πα-

ρελθὸν ἐπεχειρήθη μικρὰ δοκιμαστικὴ ἔρευνα, ἄνευ ἀποτελέσματος, καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένοντο πέντε δοκιμαστικαὶ τομαί, εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ χώρου. Ἐκ τούτων αἱ τέσσαρες τομαὶ συνήντησαν τὸν φυσικὸν βράχον καὶ μόνον ἡ πέμπτη τάφος ἀπεκάλυψε δύο τοίχους κατερχομένους παραλλήλως καὶ εἰς ἀπόστασιν

Εἰκ. 32. Παράλληλοι τοῖχοι καὶ πήλινος ἀγωγὸς εἰς πιθανὴν θέσιν ἀρχαίου θεάτρου.

1.15 μ. ἀπ' ἀλλήλων. Μεταξὺ τῶν τοίχων, εἰς τὸ μέσον περιπίου, ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 2.20 μ. πήλινος ἀγωγός, διαμ. 0.15 μ. (εἰκ. 32). Οἱ τοῖχοι εἶναι ὠκοδομημένοι δι' ἀκανονίστων λίθων, πλίνθων παρολίθου καὶ πηλοῦ. Ἐκ τούτων ὁ δυτικὸς ἔχει πάχος 0.45 μ. καὶ ἀπεκαλύφθη ἐπὶ μήκους 5.50 μ., ὁ δὲ ἀνατολικός, πάχους 0.60, ἐπὶ μήκους 6.50 μ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὐρέθη μαρμαρίνη βάσις στήλης διακοσμουμένη ἄνω καὶ κάτω δι' ἀργοῦ κυματίου καὶ φέ-

ρουσα ἐπὶ τῆς ἄνω ὀριζοντίου ἐπιφανείας τόρμον διὰ τὴν ἔνθεσιν τῆς στήλης. Περισυνελέγησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων καὶ μικρὸν τμῆμα γλυπτοῦ, διασώζοντος πτυχάς. Οὐδὲν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ ἀπεδείκνυε τὴν ὑπαρξιν τοῦ θεάτρου εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, ἀπεκαλύφθη.

β) Τομεὺς ἐλληνιστικῆς νεκροπόλεως.

1. Ὡλοκληρώθη ἡ ἔρευνα τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος μικροῦ μετὰ κλίμακος λαξευτοῦ τάφου, ἐκ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν» (βλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1964, σ. 30). Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀπεκαλύφθη ἐκ νέου ἡ κλίμαξ καὶ ἠρευνήθη τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου, συγκειμένου ἐκ μικροῦ ὑπαιθρίου προθαλάμου καὶ μικροῦ ὑπογείου νεκρικοῦ θαλάμου, λαξευτοῦ ἐντὸς τοῦ βράχου (εἰκ. 33). Ἡ ἔρευνα αὕτη οὐδὲν εὕρημα ἀπέδωκεν.

2. Εἰς τὴν θέσιν «Καστὰς» ἐγγὺς τοῦ λόφου ἀρ. 133 ὑπάρχει λοφίσκος (εἰκ. 34), ἔνθα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχεν ἐπιχειρηθῆ μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα (βλ. Τὸ Ἔργον 1964, σ. 28).

Εἰκ. 33. Λαξευτὸς τάφος ἐκ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν».

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένοντο δύο δοκιμαστικαὶ τομαὶ πλάτους 10 περίπου μέτρων ἐκάστη, ἐκ τῆς περιφερείας πρὸς τὸ κέν-

Εἰκ. 34. Μέγας τύμβος εἰς θέσιν «Καστὰς» ὁρῶμενος ἀπὸ τοῦ λόφου 133.

τρον, ἢ τομὴ Α' εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ λοφίσκου (εἰκ. 35) καὶ

ἡ τομὴ Β' εἰς τὴν βόρειον (εἰκ. 36). Αἱ ἐργασίαι τοῦ ἔτους τούτου κατέδειξαν ὅτι πρόκειται περὶ ὑπερμεγέθους τεχνητοῦ τύμβου μὲ

Εἰκ. 35. Τομὴ Α' τοῦ τύμβου. Στρώματα ἐπιχώσεως.

ἐπίχωσιν στρωμάτων λεπτῆς ἄμμου καὶ σκληροῦ χώματος ὑποπρα-

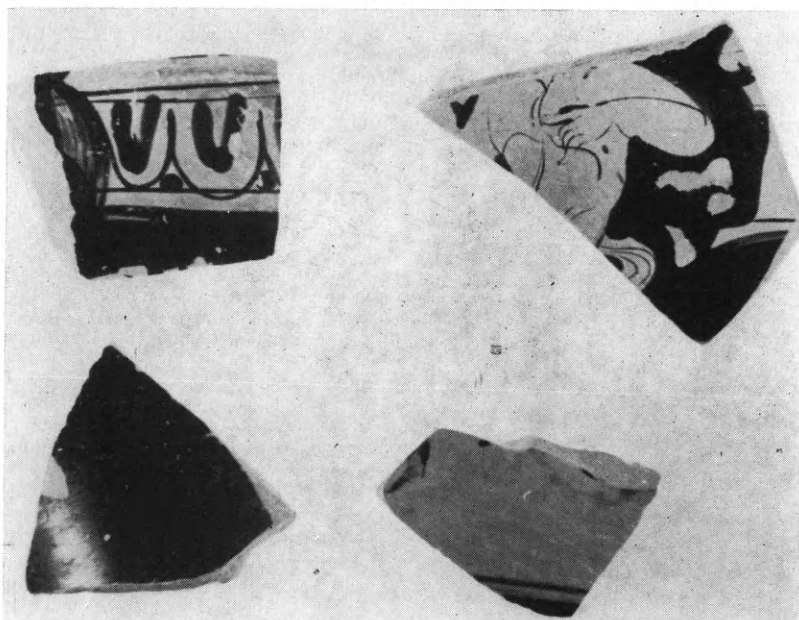

Εἰκ. 36. Τομὴ Β' τοῦ τύμβου εἰς θέσιν «Καστάς».

σίνου χρώματος, συσσωρευθέντων ἐναλλάξ (εἰκ. 35). Ἐντὸς τῆς

ἐπιχώσεως ἀνευρίσκονται ἐν ἀφθονία ὄστρακα τῆς θαλάσσης καὶ λατύπαι ἔτι δὲ τμήματα κεράμων, ὄστρακα ἀγγείων καὶ κροκαλοπαγεῖς ποτάμιοι λίθοι.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τῆς τομῆς Β' εἰς ἀπόστασιν 5.80 μ. ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ τύμβου καὶ εἰς βάθος 1.60 μ. ἐκ τῆς ἐπιφανείας, διεπιστώθη ταφὴ νεκροῦ κάτωθεν μεγάλων κεράμων. Διετηρήθησαν ἐλάχιστα ὄστᾶ, πλησίον δὲ τούτων ἀνευρέθησαν

Εἰκ. 37. Ὅστρακα ἀγγείων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ τύμβου «Καστᾶς».

θραύσματα σιδήρου, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς μάχαιραν, χάνδρα καὶ ἔλασμα ἐκ χαλκοῦ. Ἐκ τῆς ἐπιχώσεως ἀμφοτέρων τῶν τομῶν περισυνελέγησαν ὄστρακα ἀβαφῶν, μελαμβαφῶν, ἐρυθρομόρφων ἢ με καστανόχρουν γάνωμα ἀγγείων. Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον ἐξ αὐτῶν ἀνήκει εἰς ἐρυθρόμορφον ἀγγεῖον πιθανῶς τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος μὲ παράστασιν σατύρου (εἰκ. 37).

Λίαν σημαντικὴ ἦτο ἡ ἀποκάλυψις μεταξὺ τῶν τομῶν Α' καὶ Β' περιφερικοῦ τοίχου, περιθέοντος τὸν τύμβον καὶ ἀποτελοῦντος τὸ ἀρχικὸν ὄριον αὐτοῦ. Ὁ τοῖχος οὗτος ὠκοδομημένος δι' ὄγκωδων ἀργῶν λίθων ἀπεκαλύφθη μεταξὺ τῶν τομῶν Α' καὶ Β' ἐπὶ μήκους 40.80 μ. νοτίως δὲ τῆς τομῆς Α' ἐπὶ μήκους 2 μ. Εἰς τὰ

καλύτερον διατηρούμενα σημεῖά του ἔχει ὕψος 0.80 μ. καὶ ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν λίθων (εἰκ. 38). Διὰ τῆς ἀποκαλύψεώς του προσετέθη ἐν οὐσιῶδες ἀποδεικτικὸν στοιχεῖον ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ μεγίστου τεχνητοῦ τύμβου περιμέτρου 487 μ. περίπου καὶ ὕψους ἄνω τῶν 20 μ., καὶ οὐχὶ φυσικοῦ λοφίσκου. Ἐκ τῶν ἀνευρισκομένων δὲ εἰς τὴν ἐπίχωσιν λατυπῶν μαρμάρου, ὡς καὶ τῶν ἀνευρεθέντων μέχρι τοῦδε δύο εὐτελῶν τάφων, ἐπιτρέπεται

Εἰκ. 38. Τοῖχος περιθέων τὸν τύμβον εἰς τὴν θέσιν «Καστάς».

ἡ εἰκασία ὅτι ὁ τύμβος καλύπτει εἴτε μέγα ταφικὸν οἰκοδόμημα, εἴτε περισσοτέρους μικροὺς τάφους.

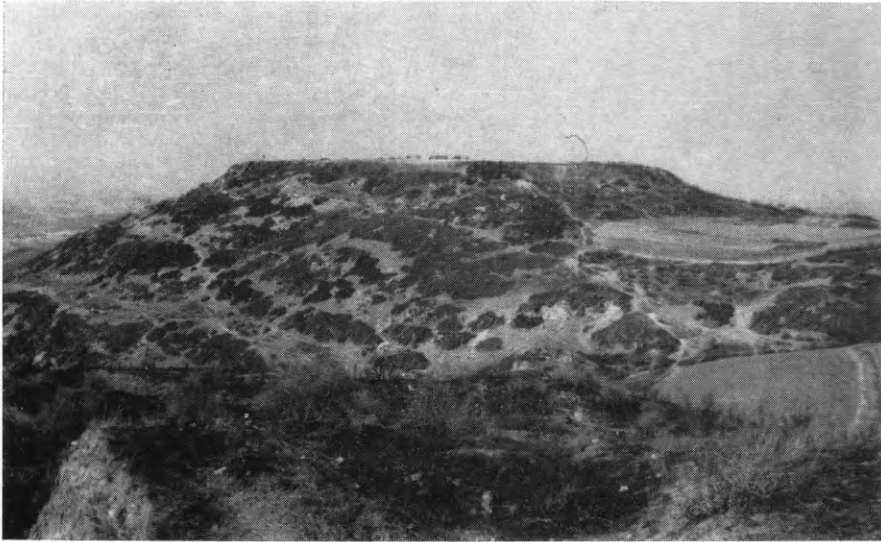
γ) Λόφος 133.

Συνεχίσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἀρξαμένη κατὰ τὸ 1964 ἔρευνα τοῦ λόφου 133 (εἰκ. 39), τοῦ ὑψουμένου βορείως τῆς Ἀμφιπόλεως περὶ τὰ 3 χιλιόμετρα (βλ. Τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐτ. 1964, σ. 23 κ.έ.). Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐγένοντο 4 δοκιμαστικαὶ τομαὶ (διαστ. 6×4 μ.) εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ὀμαλῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.

Τομὴ Α΄. Εἰς βάθος 0.50 μ. ἐνεφανίσθη ὁ αὐτοφυῆς βράχος καὶ ἡ ἔρευνα ἐτερματίσθη.

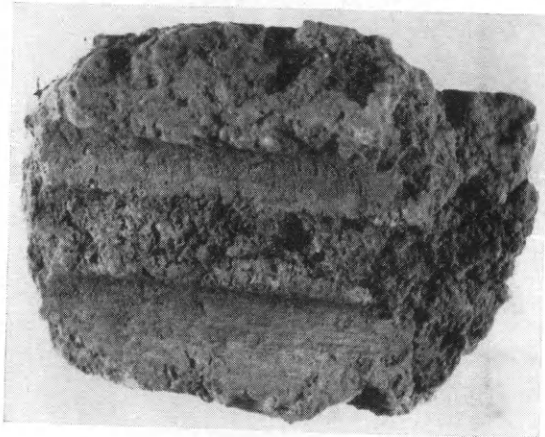
Τομὴ Β΄. Ἡ πλέον ἐνδιαφέρουσα ἐκ τῶν τομῶν ἦτο ἡ Β΄ οὐχὶ μόνον διὰ τὰ ἀφθονα εὐρήματα, ἀλλὰ καὶ διότι ἐντὸς αὐτῆς

διεπιστώθησαν δύο ἐπ'ἀλλήλα δάπεδα οἰκίας ἐκ πεπατημένου πηλοῦ, δύο πιθαναὶ θέσεις ἐστίας καὶ ἀποθέτης—διάμ. ± 0.50 μ.—, ἐντὸς

Εἰκ. 39. Ὁ λόφος 133 ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ τύμβου παρὰ τὴν θέσιν «Καστάς».

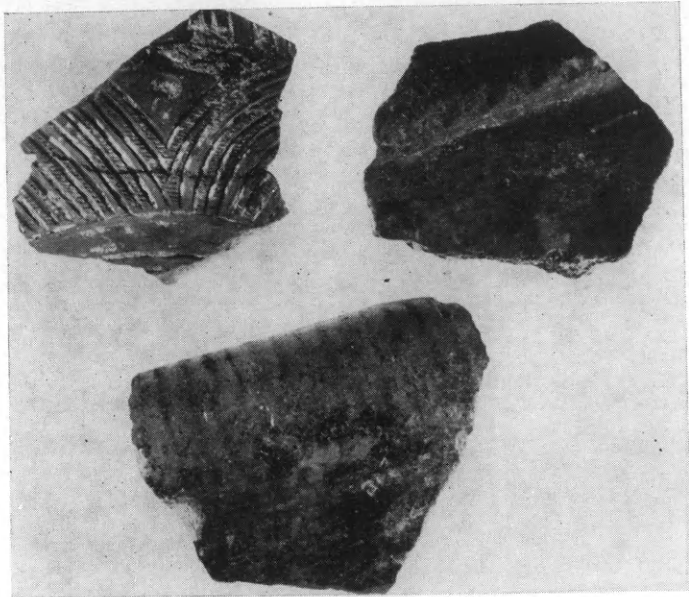
τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν σωροὶ ὄστρέων, ὄστᾶ ζώων, πτηνῶν καὶ ἰχθύων, ὀδοὺς ἀγριοχοίρου, ὄστρακα ἀγγείων καὶ τεμάχια ἀνθρώπων. Λίαν ἐνδιαφέρουσα ἦτο καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἐντὸς τοῦ ἀποθέτου τμημάτων ὀπτοῦ πηλοῦ, ἐπὶ τῶν ὁποίων διεσώθησαν τὰ ἀποτυπώματα καλάμων ἐκ τῆς στέγης προϊστορικῆς οἰκίας (εἰκ. 40).

Εἰκ. 40. Τμῆμα ὀπτοῦ πηλοῦ, φέροντος ἀποτυπώματα καλάμων.

Κάτωθεν τῶν ἐπιφανειακῶν διατεταραγμένων στρωμάτων ἠ ἔρρευνα ἀπεκάλυψε στρώματα ἀδιατάρακτα πρῶιμου ἐποχῆς χαλκοῦ καὶ ὀψίμου νεολιθικῆς ἐποχῆς. Τὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὄστρακα ἀγγείων χρονολογοῦν τὴν οἰκίαν εἰς τὴν πρῶιμον ἐποχὴν τοῦ

χαλκού. Ἐποχὴν τῆς χαλκοκρατίας μαρτυροῦν πιθανῶς εἰς χαλκοῦς δακτύλιος καὶ χαλκῆ πόρπη. Ἐπὶ τοῦ ἀρχαιοτέρου δαπέδου, εὑρισκομένου 0.35 μ. περίπου κάτωθεν τοῦ πρώτου, διεπιστώθησαν ὅπαι διαμέτρου ± 0.20 , αἵτινες εἶναι ἄδηλον ἂν ἐστήριζον πασσάλους πρὸς ὑποστύλωσιν τῆς στέγης. Τὸ δάπεδον εἰς δύο θέσεις παρουσίαζε ζωηρὸν ἐκ τῆς καύσεως ἐρυθρὸν χροῶμα, ὀφειλόμενον προφανῶς εἰς τὴν ὑπαρξιν ἐνταῦθα ἐστίας. Πλησίον τῆς ἐστίας παρατηρήθησαν ἔχνη τέφρας, ὀλίγα τεμάχια ἀνθράκων καὶ πλῆθος

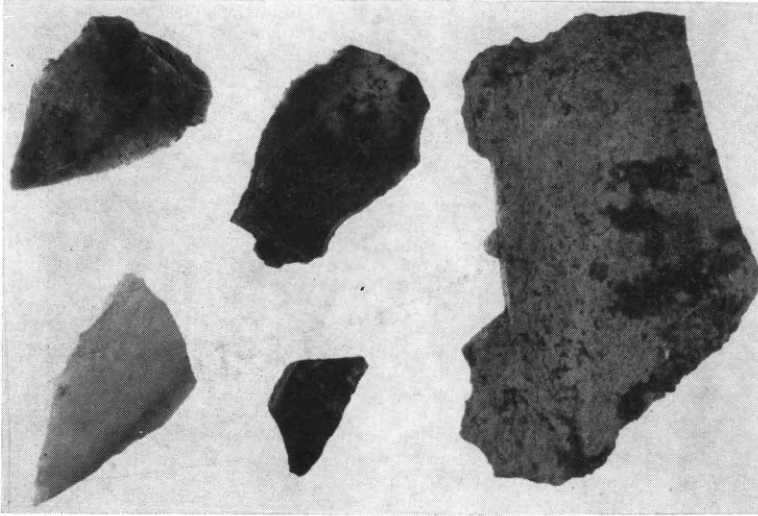
Εἰκ. 41. Ὅστρακα ἀγγείων τῆς πρώιμου χαλκοκρατίας.

ὄστρέων. Ἡ τομὴ διηρύνθη καὶ πρὸς Δυσμάς, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐρεῦνης τοῦ ἀνευρεθέντος δαπέδου, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἔχει καταστραφῆ ἐκ τῆς ἐκρήξεως ὀβίδος τοῦ πρώτου παγκοσμίου πολέμου. Ἡ ἐρευνα τῆς τάφρου ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 1.70 μ., ἔνθα παρουσιάσθη ὁ αὐτοφυῆς βράχος.

Περὶ συνελέγησαν ἐν ἀφθονίᾳ ὅστρακα ἀγγείων προϊστορικῶν χρόνων, τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὴν ὑστεροεολιθικὴν ἐποχὴν (διακόσμησις γραπτῆ, ἐγγάρακτος ἢ διὰ γραφίτου τῆς τελευταίας κατηγορίας ἀνευρέθη ἐν μόνον ὄστρακον), τὰς διαφόρους περιόδους τῆς χαλκοκρατίας (εἰκ. 41) καὶ τὴν πρώιμον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου, λεπίδες καὶ θραύσματα πυριτολίθου (εἰκ. 42), πῆλινα σφονδύλια

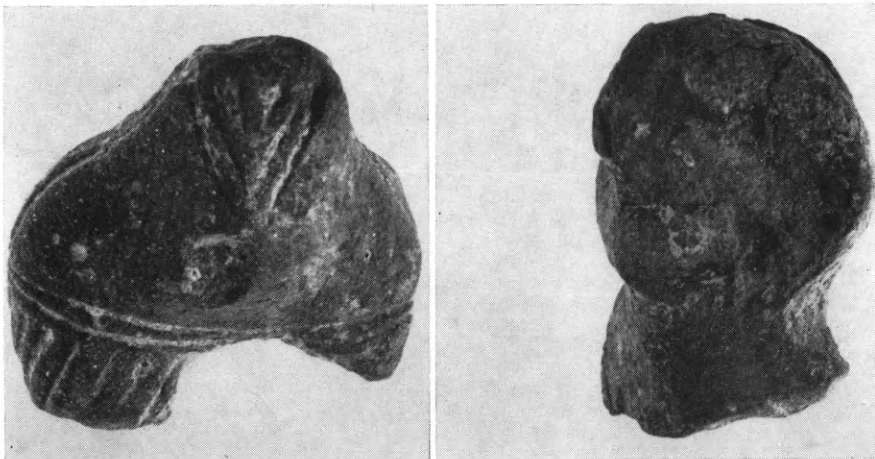
καὶ κορμὸς εἰδωλίου γυναικείας στεατοπυγικῆς μορφῆς (εἰκ. 43 ἀριστερᾷ).

Τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀγγείων ἱστορικῶν χρόνων ἀνήκουν εἰς τὴν γεωμετρικὴν, τὴν ἀρχαϊκὴν ἐποχὴν καὶ τὸ α' ἥμισυ τοῦ

Εἰκ. 42. Λεπίδες καὶ θραύσματα πυριτολίθου.

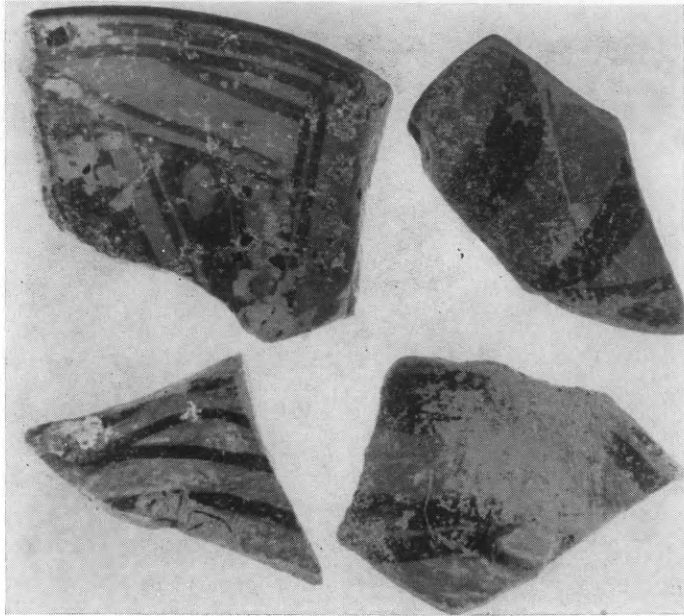
5^{ου} π. Χ. αἰῶνος, προέρχονται δὲ ἐκ διαφόρων ἐργαστηρίων ἰωνικῶν, καὶ μικρασιατικῶν ἐν γένει, ἀττικῶν καὶ ἐντοπίων.

Εἰκ. 43. Κορμὸς καὶ κεφαλὴ εἰδωλίου γυναικείας μορφῆς.

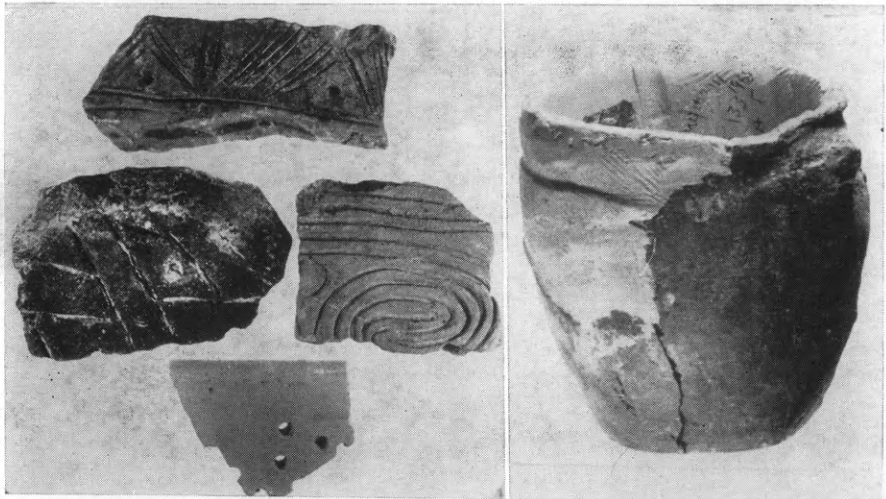
Τομὴ Γ'. Ἡ ἔρευνα ἐντὸς τῆς τομῆς αὐτῆς ἐπροχώρησε μέχρι βάρους 1.10 μ., ἔνθα ἀπεκαλύφθη ὁ φυσικὸς βράχος. Ἡ ἐλίχσις ἦτο διατεταραγμένη καὶ δὲν διεπιστώθησαν ἐντὸς αὐτῆς δάπεδον

ἢ ἄλλα ἔχνη κατοικίας. Περισυνελέγησαν ἐν ἀφθονία ὄστρακα ἀγ-

Εἰκ. 44. Ὅστρακα ἀγγείων τῆς χαλκοκρατίας με γραπτὴν διακόσμησιν ἐκ τοῦ λόφου 133.

γείων ἀνήκοντα εἰς διαφόρους περιόδους τῆς προϊστορίας με γρα-

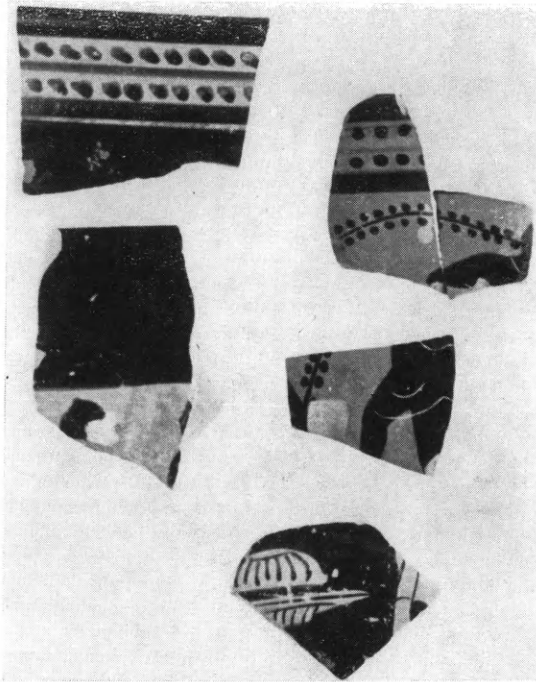

Εἰκ. 45. Ὅστρακα ἀγγείων τῆς χαλκοκρατίας με ἐγχάρακτον διακόσμησιν, τμήμα ἡθμοῦ καὶ ἀγγεῖον τῆς προϊστορίας ἐκ τοῦ λόφου 133.

πτὴν διακόσμησιν μέλανος χρώματος ἐπὶ τοῦ ἐρυθροῦ βάθους τοῦ ἀγγείου (εἰκ. 44) καὶ ἐγχάρακτον διακόσμησιν (εἰκ. 45, ἀριστερᾷ).

Ἄνευρέθησαν ἐπίσης τμήμα ἡθμοῦ, μικρὸν ἀγγεῖον τῆς πρωίμου χαλκοκρατίας (εἰκ. 45 δεξιᾷ), πέλεκυς ἐκ πρασίνου λίθου καὶ κεφαλή ειδωλίου (εἰκ. 43 δεξιᾷ).

Πρὸς τούτοις συνελέγησαν πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων ἱστορικῶν χρόνων ἀνήκοντα εἰς διάφορα ἐργαστήρια γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων, μελαμβραφῆ, μελανόμορφα καὶ ἐρυθρόμορφα ἀττικά (εἰκ. 46).

Εἰκ. 46. Ὅστρακα μελανομόρφων καὶ ἐρυθρομόρφου ἀγγείου ἐκ τῆς τομῆς Γ' τοῦ λόφου 133.

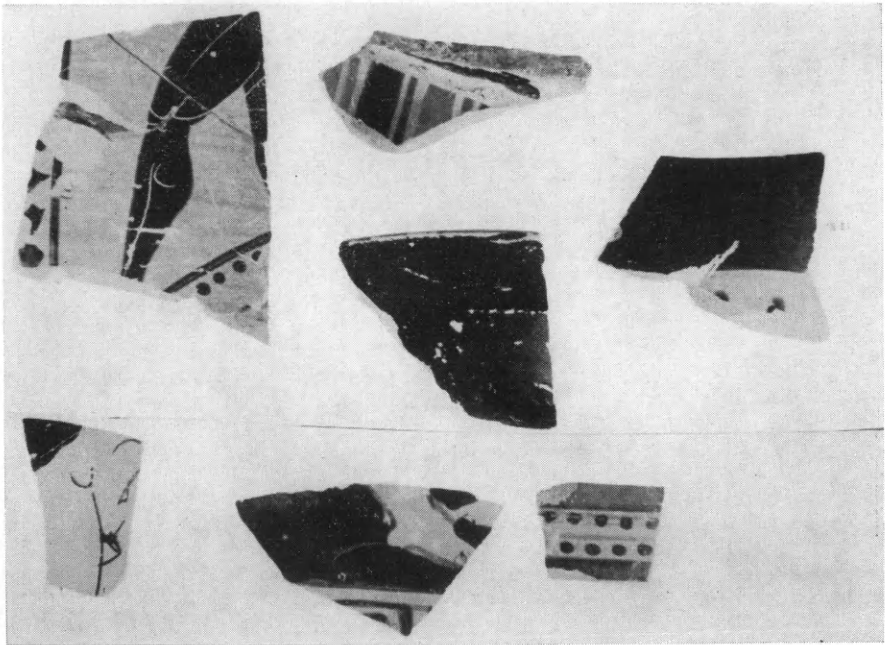
Τομὴ Δ'. Εἰς τὴν βορείαν παρυφὴν τοῦ ὑψιπέδου τοῦ λόφου 133, ἔνθα κατὰ τὸ παρελθὸν εἶχον ἀποκαλυφθῆ τρεῖς πλίνθοι μαρμάρου ὡς καὶ θραύσματα νεκροδείπνου, ρωμαϊκῶν χρόνων, ἐγένετο ἡ τομὴ Δ', ἣτις ἀρχικῶς εἶχε διαστάσεις 6×4 μ., ἐν συνεχείᾳ ὁμοῦ διηρυνῆθη πρὸς Νότον καὶ πρὸς Ἀνατολάς. Ἡ τομὴ αὕτη ἀπεκάλυψεν εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως θεμέλιον τοῖχου ἐκ λογάδων λίθων καὶ πηλοῦ, ἀκαθορίστου ἐποχῆς, καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ σειρὰν λίθων σχηματιζόντων καμπύλην γραμμὴν (εἰκ. 47). Τὰ στρώματα τῆς ἐπιχώσεως ἦσαν διατεταραγμένα.

Ἡ ἔρευνα ἐπροχώρησε μέχρι βάθους 1.70 μ., ἤτοι 0.67 μ. κάτωθεν

Εἰκ. 47. Γενικὴ ἄποψις τῆς τομῆς Δ'.

τοῦ θεμελίου τοῦ τοίχου, μέχρι τοῦ βάθους δὲ αὐτοῦ περισυνελέ-

Εἰκ. 48. Ὅστρακα μελανομόρφων, μελαμβαφῶν καὶ ἐρυθρομόρφων ἄγγείων ἐκ τῆς τομῆς Δ' τοῦ λόφου 133.

γοντο ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων ὡς καὶ τοιαῦτα ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 48). Εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῆς τομῆς διεπιστώθη ἡ ὑπαρξις δαπέδου, ἀλλ' ἡ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἀνεστάλη. Περισυνελέγησαν πολλὰ τεμάχια ἀνήκοντα εἰς τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ρωμαϊκὸν νεκρὸδειπνον ὡς καὶ μικρὸν τμήμα ἐνεπιγράφου πλακὸς διασωζούσης τὰ γράμματα
 — — ΙΑΙΩΝΙΩ — — — —

Ἐν τέλει μικρὰ ἔρευνα ἐπεχειρήθη καὶ ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ λόφου 133, ἐγγὺς τῆς κορυφῆς αὐτοῦ, ἣτις ἀπεκάλυψε σειρὰν ὀγκωδῶν λίθων χονδρικῶς ἐξεργασμένων, ἀπροσδιορίστου ἐποχῆς καὶ ἀδήλου προορισμοῦ.

6. ΚΕΡΚΥΡΑ

Ἐν Κερκύρᾳ διεξήχθησαν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Δοντᾶ καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Καλλιγᾶ ἀνασκαφικαὶ δοκιμαὶ εἰς

Εἰκ. 49. Πρόσοψις Ἁγ. Ἀθανασίου ἀπὸ Δυσμῶν.

διάφορα σημεῖα τοῦ σημερινοῦ συνοικισμοῦ Ἀνεμομύλου κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν παρυφὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ἡ πρώτη ἐκ τῶν δοκιμῶν τούτων διεξήχθη κατὰ τὸ ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου (18^{ου} αἰῶνος) (εἰκ. 49), τοῦ ὁποίου ὁ εἷς τοῖχος καὶ πρὸ τῆς δοκιμῆς ἐφαίνετο ὅτι πατεῖ ἐπὶ ἰσχυροῦ ἀρχαίου τοίχου.

Διανοίγεισις τάφρου περὶ τὸ ἐκκλησίδιον ἐσχηματίσθη ἡ ἐξῆς εἰκὼν. Τὸ ἐκκλησίδιον καταλαμβάνει μέρος μνημειώδους πύρ-

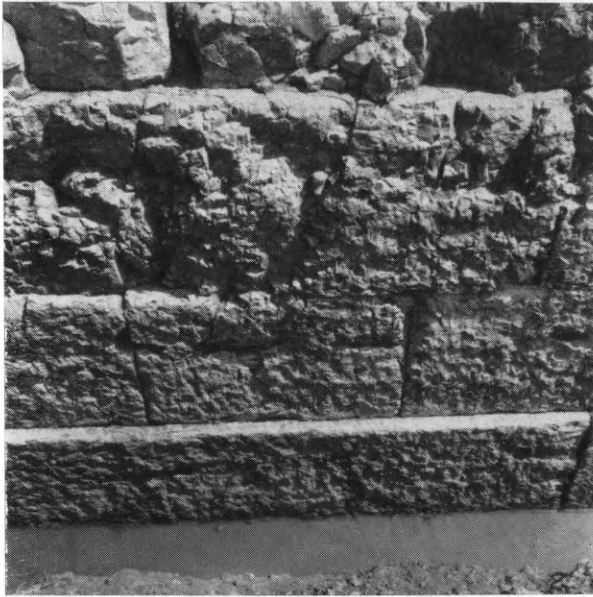
γου (εἰκ. 50-51), εἰς τὸν ὁποῖον καταλήγει τοῖχος ἐξ ἴσου ἐπιβλη-
 τικός (εἰκ. 52). Ἡ τοιχοδομία ἀμφοτέρων εἶναι ἰσόδομος, οἱ δὲ
 λίθοι εἶναι ὀρθογώνιοι καὶ μεγάλων διαστάσεων. Εἰς ἐξ αὐτῶν
 κατὰ τὴν νοτίαν ὄψιν τοῦ πύργου φθάνει τὸ μῆκος τῶν 2.83 μ.
 ἦτοι πλέον τῶν 9 ποδῶν.

Εἰκ. 50. Νοτία ὄψις πύργου τοῦ ἀρχαίου λιμένος.

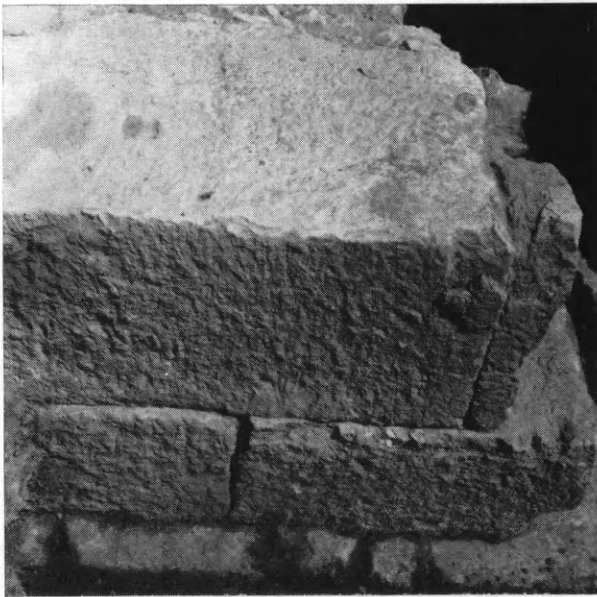
Πύργος καὶ τοῖχος ἐκτίσθησαν εἰς τὸν 5^{ον} αἰ. π.Χ. ἢ τὰς ἀρχὰς
 τοῦ 4^{ου} καὶ κατεστράφησαν, ὅπως ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων ὀστρά-
 κων ἀπεδείχθη, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} αἰ. π.Χ., ἴσως κατὰ τὴν κατά-
 ληψιν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Ὀκταβίου (31 π.Χ.).
 Ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐπιστεύθη ἀρχικῶς, ὁ πύργος οὗτος καὶ τὸ
 τεῖχος δὲν ἀποτελοῦν μέρος τῆς καθ' αὐτὸ ὀχυρώσεως τῆς πόλεως,
 ἀλλὰ, ὅπως ἀπεδείχθη ἐκ τῶν εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ θεμελίου

φθορῶν, ἰσχυρὸν λιμενικὸν ἔργον, οὕτως εἶπεῖν λιμενοβραχίονα.

Εἰκ. 51. Λεπτομέρεια νοτίας ὄψεως πύργου τοῦ ἀρχαίου λιμένος.

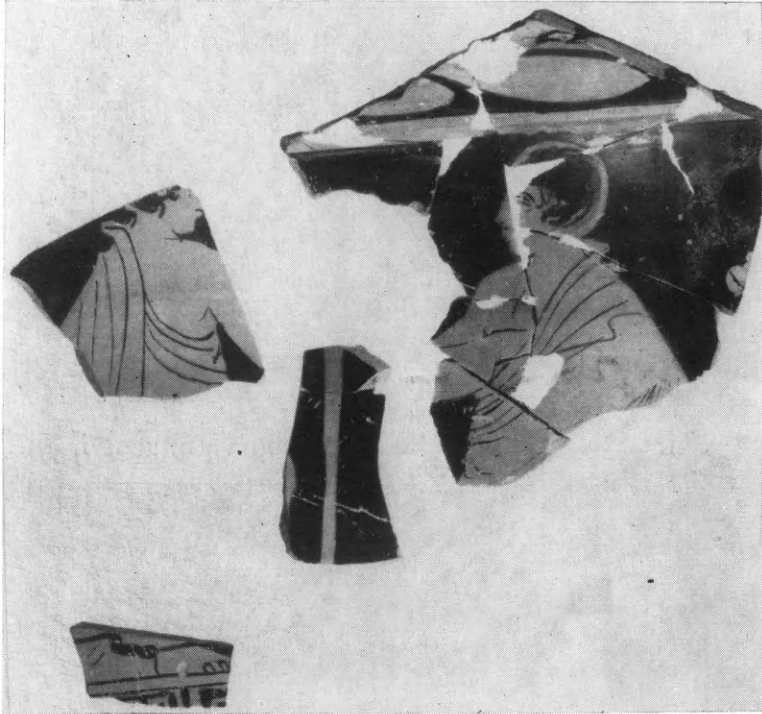
Ἡ πρὸς Νότον τοῦ ἔργου τούτου ἐκτεινομένη σημερινὴ συνοικία

Εἰκ. 52. Τμήμα τοίχου τοῦ ἀρχαίου λιμένος.

Ἄνεμομύλου ἀποδεικνύεται τόσον διὰ τῆς ἀνασκαφικῆς ταύτης

δοκιμῆς, ὅσον καὶ διὰ τῆς ἐτέρας δοκιμῆς κατὰ τὸ λεγόμενον «στενὸν Τσώρη», καὶ τινων ἄλλων μικροτέρων κατὰ τὴν ἰδίαν περιοχὴν δοκιμῶν, ὅτι ἦτο θάλασσα, ἦτοι ὁ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀναφερόμενος δεύτερος λιμὴν τῆς πόλεως, ὁ τοῦ Ἄλκινόου, τοῦ ὁποῦ ἡ θέσις μέχρι σήμερον ἀορίστως ὠρίζετο εἰς τὸν κόλπον τῆς Γαρίτσας. Ὁ λιμὴν οὗτος βαθμιαίως προσεχώσθη, ἡ δὲ ἀποξήρανσίς του

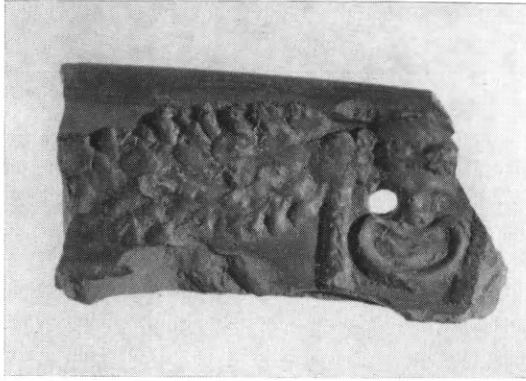

Εἰκ. 53. Τεμάχια ἐρυθρομόρφου κρατήρος ἐκ τῆς ἀνασκαφικῆς δοκιμῆς παρὰ τὸν Ἅγ. Ἀθανάσιον Κερκύρας.

ἐπεταχύνθη διὰ τῶν κατὰ καιροὺς γενομένων ἐπιχώσεων, ὅπως λ.χ. κατὰ τὴν πρῶιμον αὐτοκρατορικὴν περίοδον καὶ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

Εἰς τὴν κατὰ τὸ στενὸν Τσώρη δοκιμὴν παρηκολουθήθη ἡ ἱστορία τῆς περιοχῆς κατὰ τὸν ἐναργέστερον τρόπον, εἰς βάθος δὲ 4.50 περίπου μέτρων κάτωθεν στρώματος φυκῶν εὐρέθησαν ἀφθονα ὄστρακα κυρίως τοῦ 6^{ου} καὶ τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ ξύλινα τεμάχια ἐκ λέμβων καὶ πλοίων, πλῆθος ἐλαιοπυρήνων καὶ ἄλλα λείψανα τροφῶν.

Ἐκ τῶν ἄλλων εὐρημάτων τῶν δοκιμῶν τούτων τὰ πλέον ἀξιόλογα ἦσαν ὄστρακα ἐρυθρομόρφου κρατῆρος τῶν ἀρχῶν τοῦ

Εἰκ. 54. Τμῆμα ἄρρετινοῦ πινακίου ἐκ τῆς ἀνασκαφικῆς δοκιμῆς παρὰ τὸ στενὸν Τσώρη.

4ου π.Χ. αἰῶνος ἐκ τῆς παρὰ τὸν Ἁγ. Ἀθανάσιον δοκιμῆς, παριστῶντα νέους (εἰκ. 53) ὡς καὶ τμῆμα ἄρρετινοῦ πινακίου ἐκ τῆς δοκιμῆς εἰς τὸ στενὸν Τσώρη μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως κωμικοῦ προσωπείου, ἐξ οὗ εἶναι ἀνηρτημένη παγκαρπία (εἰκ. 54).

7 ΚΕΦΑΛΟΣ ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΥ

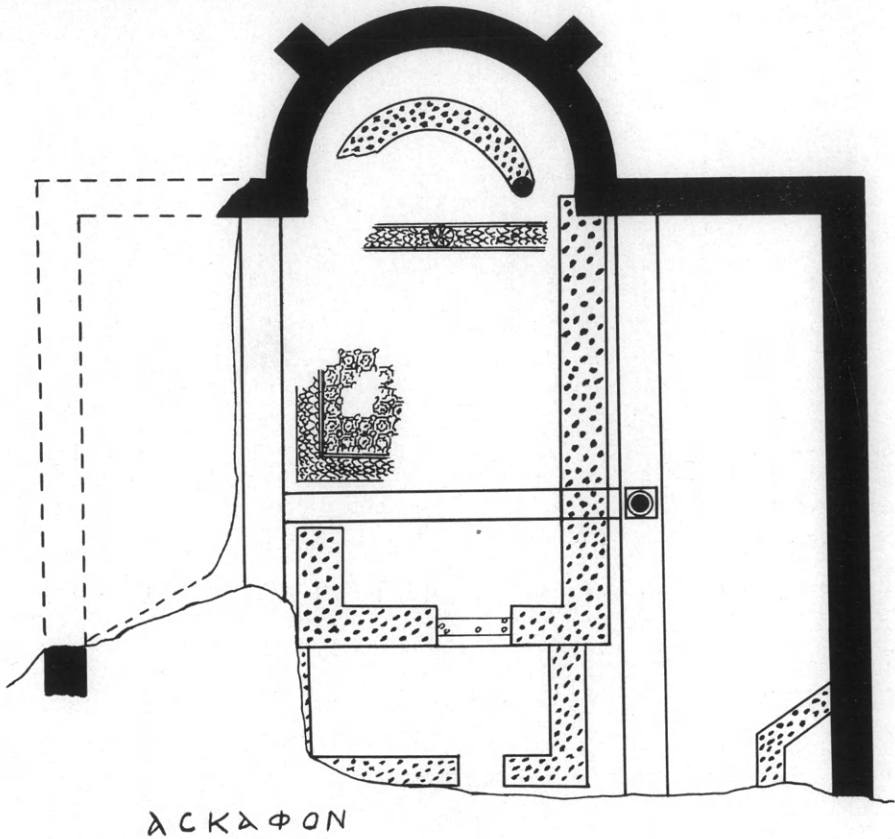
Ἐπὶ τῆς Ἐρημονήσου Κεφάλου τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου (εἰκ. 55) ἤρχισε κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος ὑπὸ τῆς Δρος τῆς Φιλοσο-

Εἰκ. 55. Ἀποψις νησίδος Κεφάλου ἀπὸ Β. Εἰς τὸ βάθος τὰ βουνὰ τῆς Ἀκαρνανίας.

φικῆς Σχολῆς δίδος Χαρικλείας Μπάρλα ἀνασκαφῆ πρὸς ἀποκά-

λυφιν παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, τῆς ὁποίας εἶχε πρὸ διετίας ἐπισημανθῆ ὑπὸ τῆς ἀνασκαφῆς ἢ ὑπὸ τῆς θαλάσσης περιβρεχομένη ἀψίς (εἰκ. 57).

Εἰκ. 56. Κάτωφιν βασιλικῆς Κεφάλου.

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Κεφάλου εἶναι τρίκλιτος, ἑλληνιστικὴ. Ἀπεκαλύφθη μέχρι τοῦδε (εἰκ. 56) τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτῆς μέχρις 9.50 μ. ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς ἀψίδος. Τὸ μέσον κλίτος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀκριβῶς διπλάσιον τῶν πλαγίων, ἔχει πλάτος 5.80 μ. καταλήγει δὲ πρὸς Α. εἰς ἡμικυκλικὴν ὑπερυψωμένην κατὰ 0.70 μ. ἀψί-

δα ἐνισχυομένην ἐξωτερικῶς διὰ δύο ἀντηρίδων ἰσοπαχῶν πρὸς τὸν τοῖχον αὐτῆς καὶ ἀκτινηδὸν διατεταγμένων.

Ἡ ἀψίς (εἰκ. 57), σωζομένη μέχρις ὕψους 1.35 μ., εἶναι ἐκτισμένη διὰ κοινῆς λιθοδομῆς, εἰς τὴν ὁποίαν παρεμβάλλεται ὀριζοντία ζώνη ἐκ τριῶν σειρῶν ὀπτοπλίνθων συνολικοῦ πάχους 0.18 μ., διατηρεῖ δὲ ἐσωτερικῶς κατὰ τὸ κατώτερον μέρος καὶ τὸ κονίαμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου οἱ τεχνῖται εἶχον χαράξει διὰ τοῦ μιστροῦ καθέτους καὶ ὀριζοντίας γραμμάς.

Εἰς ἀπόστασιν 4.85 μ. ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς ἀψίδος ἀπεκαλύφθη τὸ θεμέλιον τοῦ φράγματος τοῦ πρεσβυτερίου.

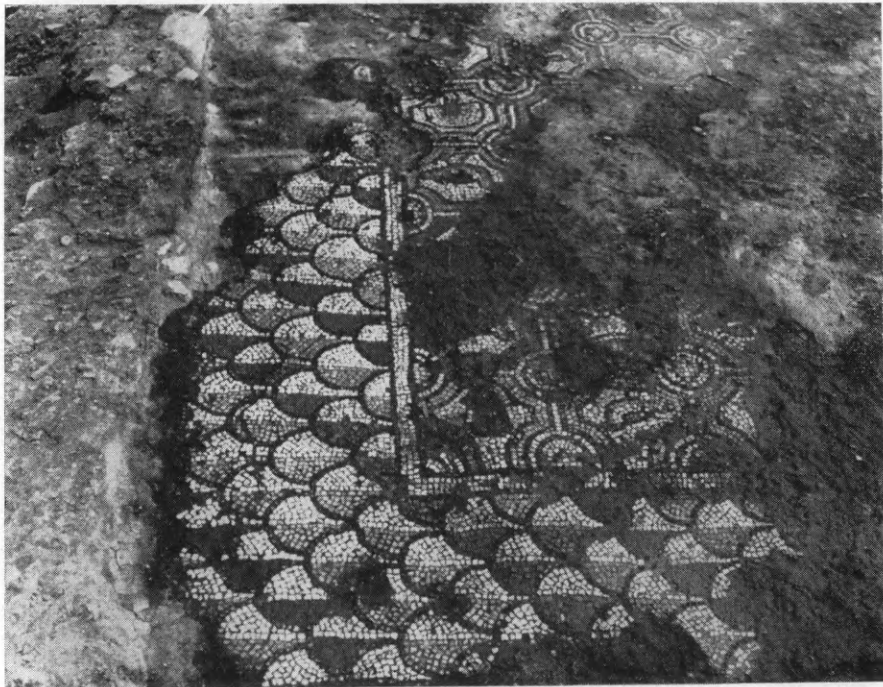

Εἰκ. 57. Ἡ κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ Ν.

Εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἡ βασιλικὴ εἶχε καταστραφῆ, ἐκτίσθη ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ ἱεροῦ μικρὸς ναὸς (εἰκ. 58), εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου ἐνετειχίσθησαν κορμοὶ κιόνων καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη αὐτῆς. Ἡ κατασκευὴ τοῦ ναΐσκου τούτου, ὡς καὶ αἱ εἰς ἱκανὸν βάθος εἰσχωρήσασαι ρίζαι τῶν θάμνων, συνέτειναν εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ μεγαλύτερου τμήματος τοῦ ψηφιδωτοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἦτο ἐστρωμένον τὸ δάπεδον τοῦ ἱεροῦ. Ἀπετελεῖτο δὲ τοῦτο ἐξ ἑνὸς μεγάλου διαχώρου, διαστάσεων 4.42×5.00 μ. περίπου, καλυπτομένου ἐξ ὀλοκλήρου διὰ γεωμετρικῶν σχεδίων (εἰκ. 58 καὶ 59), συνισταμένων ἐξ ὁμολόγων ὀκταγώνων ἐχόντων τὰς πλευρὰς αὐτῶν ἐναλλάξ εὐθείας καὶ καμπύλας. Αἱ τελευταῖαι αὗται

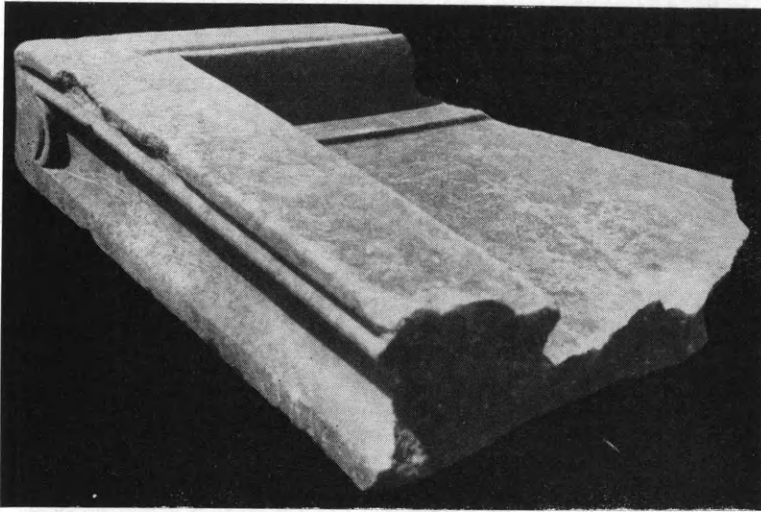

Είκ. 58. Τὸ ἱερόν τῆς βασιλικῆς μετὰ τῶν λειψάνων τοῦ νεωτέρου ναῖσκου.

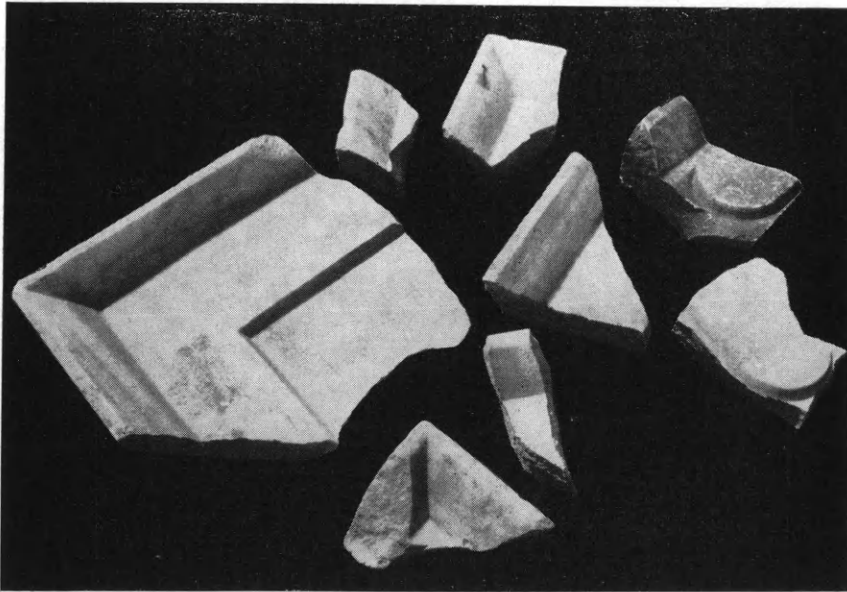
Είκ. 59. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τοῦ ἱεροῦ. Λεπτομέρεια.

σχηματίζουν ὁμοκέντρους κύκλους, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἔχομεν σταυ-

Εἰκ. 60. Τεμάχιον καλυπτηρίου πλακὸς τῆς Ἁγ. Τραπεζῆς.

ρόσημον κόσμημα. Ἐντὸς τῶν ὀκταγώνων ὑπῆρχον ἰχθύες καὶ

Εἰκ. 61. Τεμάχια τραπεζῆς προσφορῶν (;).

πτηνά, ἐν οἷς καὶ κογχωτὸν παγώνιον. Τὸ διάχωρον περιβάλλετο κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτοῦ πλευρὰς ὑπὸ πλατείας ταινίας (0.50 μ.).

πληρουμένης διὰ φολίδων καὶ ἐχούσης κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς δωδεκάκτινον ἥλιον.

Ἐκ τῶν λειτουργικῶν κατασκευῶν τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθη-

Εἰκ. 62. Βάσις κίονος τοῦ νοτίου στυλοβάτου.

σαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν 1) τεμάχια ἀρραβδώτων κιονίσκων ἀνη-

Εἰκ. 63. Ἴωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος.

κόντων εἰς τοὺς πόδας τῆς ἁγίας Τραπέζης 2) τεμάχια στρεπτῶν κιονίσκων προερχομένων πιθανῶς ἐκ τοῦ κιβωρίου 3) τεμάχιον τῆς καλυπτηρίου πλακῆς τῆς ἁγίας Τραπέζης (εἰκ. 60), μὲ ἀνάγλυφον

καὶ ἀνυψωμένον χεῖλος καὶ 4) τεμάχιον τραπέζης προσφορῶν (εἰκ. 61) μὲ λοξόμητον παρυφήν.

Ἐκ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν τέλος μελῶν τοῦ ναοῦ ἦλθον εἰς φῶς κορμοὶ ἀρραβδῶτων κιόνων, θραύσματα πεσίσκων τοῦ τέμπλου, τεμάχια διατηρήτων καὶ ἀναγλύφων θωρακίων καὶ κιονόκρανα ἀμφικιονίσκων παραθύρων. Εὐρέθησαν ἐπίσης δύο βάσεις κιόνων ἰωνίζουσαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἢ μία (εἰκ. 62) μετὰ συμφυοῦς τετραγώνου πλίνθου καὶ ἰωνικὰ κιονόκρανα μετὰ προσκεφαλαίου ἄνευ ἢ μετὰ συμφυοῦς ἐπιθήματος. Τὰ τελευταῖα ταῦτα (εἰκ. 63) φέρουν καλυκοειδῆ κοσμήματα ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου, ἐν ὧν μεταξὺ τῶν ἐλίκων καὶ ἀνισοσκελῆ σταυρὸν βαίνοντα ἐπὶ τοῦ ὠοῦ τοῦ ἐξίνου καὶ κοσμοῦντα τὴν στενὴν πλευρὰν τοῦ ἐπιθήματος.

8. ΔΩΔΩΝΗ

Ἐπανελήφθησαν κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1965 διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Σωτ. Δάκαρη αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὸ ἱερὸν τῆς Δωδώνης, αἱ ὁποῖαι εἶχον διακοπὴν πρὸ ἐξαετίας, ἔνεκα τοῦ θανάτου τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Δημ. Εὐαγγελίδου καὶ τῆς ἀνάγκης μελέτης τοῦ ἐλθόντος εἰς φῶς ἀρχαιολογικοῦ ὕλικου.

Ἡ ἔρευνα ἀπέβλεπε κυρίως εἰς τὴν προκαταρκτικὴν ἀναγνώρισιν τοῦ μνημειώδους οἰκοδομήματος Ε2, τῆς ὑποστύλου αἰθούσης (διαστ. 44×31.35 μ.), ὀνομασθείσης οὕτω, διότι περικλείει ἐσωτερικῶς καὶ εἰς τὸ βορειότερον τμήμα διπλὴν ἰωνικὴν στοὰν ἐξ ἑξ ἰωνικῶν κιόνων, τριῶν ἐφ' ἐκάστης σειρᾶς, ἐδραζομένων ἐπὶ διαφορετικοῦ ἐπιπέδου.

Πρὸς τοῦτο ἠρευνήθη γῶρος ἐμβαδοῦ 150 μ². ἐξωτερικῶς καὶ ἐκατέρωθεν τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος καὶ μέχρι περιήπου τοῦ ὕστεροελληνιστικοῦ ναΐσκου Λ.

Ἀφηρέθησαν τὰ ἀνώτερα στρώματα τῶν ἐπιχώσεων, βάθους 1.50 - 2.00 μ. περίπου, μέχρι καὶ τοῦ ἐλληνιστικοῦ στρώματος. Ὑπολείπονται δύο λεπτότερα στρώματα, συνολικοῦ πάχους 0.70-0.80 μ., ἀρχαιότερα τοῦ 3^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Πρὸς Νότον τοῦ μνημειώδους οἰκοδομήματος ἀπεκαλύφθησαν ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ μακρᾶς ἰωνικῆς στοᾶς καὶ μέρος τῆς νοτίας μέχρι τοῦ β' κίονος. Ἡ στοά, ὡς διεπιστώθη, ἐκτείνεται

ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς προσόψεως τοῦ κτηρίου, μήκους 31.35 μ. (εἰκ.

Εἰκ. 64. Ὁ ἀνατολικὸς στυλοβάτης τῆς πρὸ τοῦ Βουλευτηρίου συνεχόμενης στοᾶς μετὰ τῶν βάθρων 5 καὶ 2.

64-65). Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ μεταξονίου, 1.85 μ. περίπου, ὑπολογί-

Εἰκ. 65. Ἐκ τῆς ἀποψὸς ἀπὸ ΝΑ. τοῦ χώρου ἀνασκαφῆς. Τὰ βάθρα 1-6 (ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά) πρὸ τῆς στοᾶς καὶ τοῦ Βουλευτηρίου.

ζεται ὁ ἀριθμὸς τῶν κιόνων τῆς προσόψεως εἰς 18, ἐξ ἐγχωρίου κροκαλοπαγοῦς λίθου. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκ. 65) ὑπῆρ-

χον δύο κίονες ἐκ ψαμμολίθου, τομῆς εἰκοσαπλεύρου, ἀντικρῶζοντες βορειότερον παραστάδα, ἡ ὁποία ἀπέληγεν εἰς ἡμικίονα δεκάεδρον ἐκ ψαμμολίθου.

Ἡ πλευρὰ αὕτη ἐφράσseto διὰ χαμηλοῦ κτιστοῦ θωρακίου, ἐπιχειρισμένου δι' ἀμμοκονίας. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου διεπιστώθη συνεχές στρῶμα μελανῶν χωμάτων καὶ ἀνθράκων ἐκ τῆς πυρπολήσεως τῆς στοᾶς, ὑπεράνω δὲ κέραμοι στέγης καὶ ὀπτόπλινθοι τοιχοδομίας, πάχους 0.075 μ., μήκους πλευρῶν 0.48 καὶ 0.43 μ., διὰ τῶν ὁποίων εἶχε κατασκευασθῆ ἡ ἀνωδομία τοῦ E2.

Πιθανῶς ἡ πυρπόλησις τῆς στοᾶς καὶ τοῦ μνημειώδους οἰκοδομήματος ὀφείλεται εἰς τὸν Αἰτωλὸν Δωρίμαχον, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸ ἔτος 219 π.Χ., *παραγεγόμενος πρὸς τὸ περὶ Δωδώνην ἱερὸν τὰς τε στοᾶς ἐνέπρησε καὶ πολλὰ τῶν ἀναθημάτων διέφθειρε, κατέσκαψε δὲ καὶ τὴν ἱερὰν οἰκίαν* (Πολύβ. IV 67.3, Διόδ. Σικελ. Ἀπόσπ. XXVI 7. Πρβλ. καὶ ΑΕ 1959, σ. 133 ἐξ.).

Ἐπειδὴ ἀμέσως ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς ἀπεκαλύφθησαν ἑξ βάρθρα (εἰκ. 66-67), περιέχοντα τιμητικὰ ψηφίσματα τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἑπειρωτῶν (234/3 - 168/7 π.Χ.), ἐβδόμου δὲ ἡ βάσις εὑρέθη ἐντὸς τῆς στοᾶς, συνάγεται ὅτι τὸ μέγα οἰκοδόμημα E2 ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τοῦ Κοινοῦ, συσταθέντος εὐθὺς μετὰ τὴν ἔξωσιν τῆς βασιλείας καὶ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Ἑπειρωτικῆς Δημοκρατίας (234/3 π.Χ.). Εἰς τὸ Κοινὸν τοῦτο, τὸ ὁποῖον, ὡς ἀποδεικνύεται, ἠδρευε καὶ ἐν Δωδώνῃ, συνήρχετο ἡ βουλή τῶν Ἑπειρωτῶν, ἦτοι οἱ ἀντιπρόσωποι πολυαριθμῶν φύλων τῆς Ἑπείρου, ἀποτελοῦντες τὴν κεντρικὴν διοίκησιν τοῦ ὀμοσπονδιακοῦ κράτους, ἐν ᾧ παραλλήλως ἕκαστον φύλον εἶχεν ἴδιον Κοινὸν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησίν του.

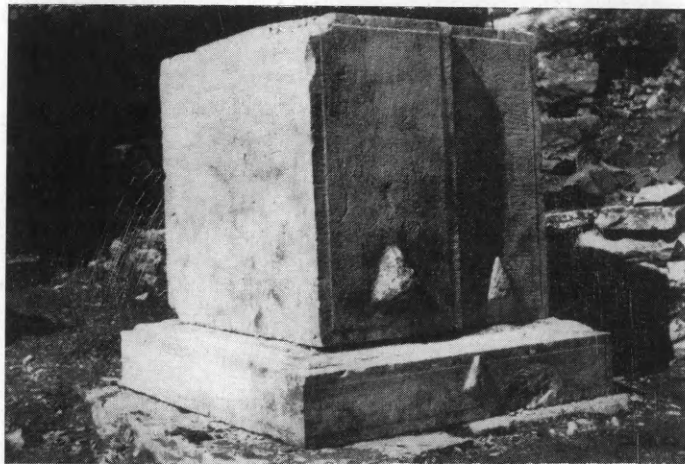
Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων ἀμέσως ἀνατολικῶς τῆς στοᾶς ἑξ βάρθρων τρεῖς διατηροῦν καὶ τοὺς ὀρθοστάτας μὲ ψηφίσματα, εἰς δὲ τὸ ὀρθογώνιον βάρθρον 2, διαστάσεων 1.85×0.85 μ. (εἰκ. 64), διατηρεῖται καὶ τὸ μεγαλύτερον τμήμα τῆς ἐπιστέψεως, ἐπ' αὐτῆς δὲ διακρίνονται τρεῖς τόρμοι πρὸς γόμφωσιν τοῦ χαλκοῦ ἀγάλματος ἰπέως, τοῦ Μίλωνος Σωσάνδρου, τὸ ὁποῖον ἔστησε, κατὰ τὸ ψήφισμα τῆς ἐπιγραφῆς, τὸ Κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν. Τὸ βάρθρον 1 (εἰκ. 67) διατηρεῖ δύο τιμητικὰ ψηφίσματα. Διὰ τοῦ πρώτου καὶ ἀρχικοῦ ψηφίσματος τὸ Κοινὸν τῶν Βυλλιό-

νων, φύλου πρὸς Νότον τῆς Ἀπολλωνίας, 25 χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς

Εἰκ. 66. Ἀποψις ἀπὸ Βορρᾶ. Ἀπὸ ἀριστερῶν πρὸς δεξιὰ τὰ ἐνεπίγραφα βάθρα 1,2,5.

θαλάσσης, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποσπασθῆ ὑπὸ τοῦ Πύρρου ἀπὸ τοῦ Ἰλλυριοῦ βασιλέως Γλανκίου, τιμᾶ τὸν Μολοσσὸν Κυεστὸν Κρί-

Εἰκ. 67. Τὸ βάθρον 1 τοῦ Κρίσωνος Σαβυρτίου.

σωνα Σαβυρτίου δι' ἀνδριάντος, ἔργου τοῦ Ἀθηνογένους. Διὰ τοῦ ἐτέρου, χαραχθέντος μεταγενεστέρως, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνδριάντος προφανῶς καὶ πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς κατακτῆσεως

(219 - 168/7 π.Χ.), τὸ Κοινὸν τῶν Ἡπειρωτῶν χορηγεῖ εἰς τὸν Βοιωτὸν Καλλίμηλον Σιμαλίου καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους του προξενίαν, πολιτείαν, ἀσφάλειαν καὶ ἐντέλειαν.

Ἐπὶ τοῦ βάρθρου 5 ἴστατο ὁ χαλκοῦς ἀνδριὰς τοῦ Μενελάου Κρίσωνος, Μολοσσοῦ Κυεστοῦ ἐπίσης, ἔργον ὡσαύτως τοῦ Ἀθηνογένους, ἀνατεθέν, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν, ὑπὸ τοῦ Κοινοῦ τῶν Μολοσσῶν. Ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἀνδριάντες, ποιηθέντες ὑπὸ τοῦ Ἀθηνογένους, ἀνῆκον εἰς πατέρα καὶ υἱόν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία. Ἀμφότεροι ἐτιμήθησαν δι' ἀνδριάντος ὑπὸ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Βυλλιόνων, ἀρετῆς ἔνεκεν καὶ εὐνοίας.

Περὶ τοῦ Ἀθηνογένους τούτου γνωρίζομεν ὅτι ἦτο Ἀργεῖος, υἱὸς τοῦ Ἀριστομένους, ἐργασθεὶς περὶ τὸ τέλος τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἀργεῖου ἐπίσης Λαβρέου Δαμοπείδους εἰς τὴν Ἐπίδαυρον, διότι ὑπογράφουν ἀπὸ κοινοῦ εἰς τέσσαρα βάρθρα. Αἱ νέαι ἐπιγραφαὶ τῶν δύο βάρθρων ὀρίζουν τὴν ἀπασχόλησιν τοῦ Ἀθηνογένους εἰς τὴν Δωδώνην κατὰ τὸ τελευταῖον τρίτον τοῦ 3ου π.Χ. αἰῶνος, πάντως μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Κοινοῦ (234/3 π.Χ.), ἐνδεχομένως δὲ καὶ μέχρι τῆς αἰτωλικῆς καταστροφῆς (219 π.Χ.), ὅτε, ὡς φαίνεται, κατεστράφη ὁ ἀνδριὰς, τὸ δὲ βάρθρον ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ἀναγραφὴν τοῦ ἐτέρου ψηφίσματος τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἡπειρωτῶν. Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων τῶν βάρθρων 1 καὶ 5, τὰ ὁποῖα ὑπογράφει ὁ Ἀθηνογέννης, καὶ ἡ κατὰ μίττα κόσμησις τῆς περιτενείας συμφωνοῦν πρὸς τὴν χρονολόγησιν αὐτήν.

Καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἑκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς εὐρέθησαν ποικίλα θραύσματα, προερχόμενα ἀπὸ τοὺς ἀνατεθέντας χαλκοῦς ἀνδριάντας τῶν ἑξ βάρθρων, ἦτοι τεμάχια ἱματίου, θραύσματα καὶ ἔξαρτήματα θωράκων, ἱμάντες ζωστήρων καὶ ἵπποσκευῆς, δύο τῶν ὁποίων μὲ ἐνθετον ἑξ ἀργύρου ἢ καὶ ἐγγάρακτον διακόσμησιν ἀστέρος, πτερωτοῦ κεραυνοῦ, βλαστοῦ μὲ φύλλα καὶ καρπὸς κισσοῦ (πρὸβλ. καὶ CARAPANOS, Dodone, πίν. LIX - LX), ἐννέα δάκτυλοι χειρῶν, φυσικοῦ μεγέθους ἢ καὶ ὀλίγον μεγαλύτεροι τοῦ φυσικοῦ, ὁ ὀπίσθιος ἀριστερὸς ποὺς χαλκοῦ ἵππου, φυσικοῦ μεγέθους (σωζ. μῆκ. 0.26 μ.), καὶ ἡ γλῶσσα, τεμάχια μικρότερα ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ἵππου κ.ἄ.

Τὰ κατωτέρω περιγραφόμενα τρία ἐξαρτήματα ἀνδριάντων, λόγω τῆς καλλιτεχνικῆς τῶν ἀξίας χρήζουν ἰδιαιτέρας μνείας.

1. Χαλκῆ λαβὴ ξίφους ἐκ τοῦ ὄπλισμοῦ χαλκοῦ ἀνδριάντος μήκ. 0.15μ. (εἰκ. 69, ἀριστερᾷ), ἀπολήγουσα εἰς ὠραίαν κεφαλὴν

Εἰκ. 68. Ἄετος ἐπὶ κεραυνοῦ ἐντὸς στεφάνου δρυὸς ἐπὶ ἀργυρᾷς δραχμῆς τοῦ Κοινοῦ τῶν «Ἀπειρωτᾶν» (ἐκ Δωδώνης).

ἀετοῦ. Τὸ πτέρωμα τοῦ λαιμοῦ δηλοῦται διὰ προστύπου ἀναγλύφου. Ἡ ἐνεργητικὴ κατατομὴ, μὲ τὸ ἰσχυρὸν γαμψὸν ράμφος, αἱ ἐντόνως προέχουσαι ὀφρύες, σκιάζουσαι τοὺς ὀφθαλμούς, ἢ ἰσχυρὰ πλαστικὴ ἀπόδοσις τῆς μορφῆς, ἀλλὰ μὲ ἐσωτερικὴν ζωὴν, ἐνθυμίζουσιν ζωηρῶς τὴν σύγχρονον κατατομὴν ἀετοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ ἐπὶ τῶν ἀργυρῶν μονοδράχμων τοῦ Κοινοῦ (εἰκ. 68), κοπέντων κατὰ

τοὺς αὐτοὺς ἀκριβῶς χρόνους (P. FRANKE, Die Antiken Münzen, σ. 139).

2. Ὀλιγότερον ἀρμόζουσα εἰς λαβὴν ξίφους τυγχάνει ἢ ἑτέρα χαλκῆ λαβὴ ξίφους, κατὰ τι μεγαλυτέρα (μήκ. 0.20μ.), ἀπολήγουσα εἰς κεφαλὴν λεαίνης (εἰκ. 69, δεξιᾷ, καὶ 71). Ἡ βάσις εἶναι σχεδὸν ὁμοία πρὸς τὴν ἀετόμορφον λαβὴν, ἐπ' αὐτῆς δὲ εἶναι ἐγκεχαραγμένος περωτὸς κεραυνός, σύμβολον τοῦ Δωδωναίου ἢ μᾶλλον τοῦ Ἀρείου Διός, οὗ βέλος δίπταται.

Ἡ τεχνοτροπία μὲ τὴν ἔντασιν τῆς ἐσωτερικῆς ζωῆς, τὴν δυνατὴν πλαστικὴν διάρθρωσιν καὶ τὴν φυσικὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν, εἶναι συγγενῆς πρὸς τὴν τοῦ ἀετοῦ.

Ἐνδεχομένως προέρχονται ἀμφοτέρω λόγῳ τῆς τεχνοτροπικῆς συγγενείας ἐκ τῶν δύο ἀνδριάντων τῶν βᾶθρων 1 καὶ 5, ἔργων τοῦ Ἀθηνογένους.

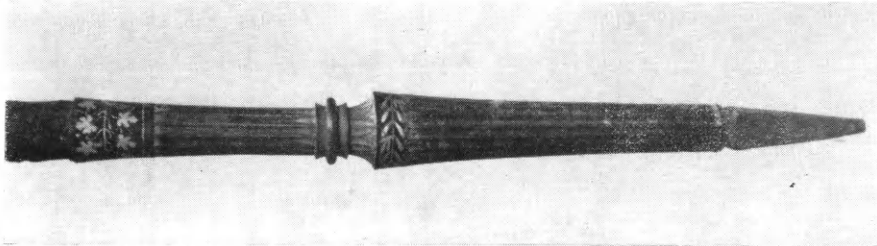
3. Μοναδικὸν ἴσως εἰς τὸ εἶδος του εἶναι τὸ εὑρεθὲν τμῆμα σιδηροῦ δόρατος, μήκ. 0.85μ. (εἰκ. 70), διατηροῦν καὶ τὴν περίτεχνον χαλκῆν αἰχμὴν του (μήκους 0.38μ.). Ἡ κορυφὴ τοῦ καυλοῦ

κοσμεῖται διὰ κληματίδος ἐξ ἐνθέτου ἀργύρου, μὲ ἐναλλάξ φύλλα καὶ βλαστούς, χαμηλότερον δὲ δι' ἐνθέτου κλάδου μύρτου ἐξ ἀργύρου ἐπίσης.

Εἰκ. 69. Ἀριστερεῶ, χαλκῆ ἀετόμορφος λαβὴ ξίφους (ῦψ. 0.15 μ.), προερχομένη ἐκ χαλκοῦ ἀνδριάντος. Δεξιῶ, χαλκῆ λεοντόμορφος λαβὴ ξίφους (ῦψ. 0.20 μ.), προερχομένη ἐκ χαλκοῦ ἀνδριάντος. Ἐπὶ τῆς βάσεως ἐγχάρακτος πτερωτὸς κεραυνός.

Τὰ εὐρήματα ταῦτα καὶ τὰ ψηφίσματα μαρτυροῦν ὅτι τὰ τιμηθέντα πρόσωπα ὑπῆρξαν διακριθέντες στρατιωτικοί, στρατη-

Εἰκ. 70. Χαλκῆ αἰχμὴ δόρατος μὲ ἐμπαιστικὴν κόσμησιν ἐξ ἀργύρου ἐκ χαλκοῦ ἀνδριάντος στρατηγοῦ.

γοὶ τοῦ Κοινοῦ. Ἡ ἔλλειψις ἐπιγραφῶν καὶ γραπτῶν πηγῶν δὲν ἐπιτρέπει τὴν ταύτισιν τούτων. Στρατηγὸς Κρίσων Ἡπειρώτης ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Μαγνησίας περὶ τὸ 206 π.Χ. Ἴσως πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ προσώπου.

Τέλος εικονίζομεν ἑνταῦθα (εἰκ. 72) τὸ ἀρίστης διατηρήσεως

Εἰκ. 71. Λεπτομέρεια τῆς εἰκόνας 69, δεξιᾶ.

Εἰκ. 72. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον παιδὸς μετὰ πτηνόν (ὑψ. 0.16 μ.).

καὶ ἐξαιρετικῆς τέχνης χαλκοῦν ἀγαλμάτιον παιδὸς (ὑψους 0.16 μ.), μετὰ τὴν χαρακτηριστικὴν βαθυπρασίνην πάτιναν. Παρίσταται ἔχων εἰς τὴν ἀριστερὰν πτηνόν, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς φαίνεται ὡς νὰ προσπαθῇ νὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ πτηνοῦ ἢ ἔλκει θώμιγγα. Ἡ ὅλη διάθεσις τοῦ σώματος, ἡ λεπτὴ ψυχικὴ ἔκφρασις τοῦ προσώπου, αἱ ἀνεπαίσθητοι μεταβάσεις γραμμῶν καὶ ὄγκων μαρτυροῦν πραξitelείαν παράδοσιν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Διὰ τῶν προσφάτων ἐρευνῶν ἐβεβαιώθη ὅτι, ἐκτὸς τῆς Φοινίκης, καὶ εἰς τὸ ἱερόν τῆς Δωδώνης συνήρχετο τὸ Κοινὸν τῶν Ἑπειρωτῶν, τὸ δὲ οἰκοδόμημα Ε2 μετὰ τῆς συνεχομένης στοᾶς ὑπῆρξεν ἡ ἔδρα τούτου.

Βασίμως είναι δυνατόν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ διερεύνησις ἀμφοτέρων τῶν κτηρίων θὰ πλουτίσῃ σημαντικῶς τὰς ἄκρως ἔλλιπείς γνώσεις μας περὶ τῶν χρόνων τῆς Ἑπειρωτικῆς Δημοκρατίας. Διαπιστοῦται ὅτι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τὸ ἱερόν τῆς Δωδώνης εὐρίσκετο εἰς πλήρη ἀνθῆσιν. Παλαιότερα ἱερὰ οἰκοδομήματα, ἐμπρησθέντα ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν, ἀνοικοδομοῦνται καὶ νέα κατασκευάζονται (στάδιον, ἐνδεχομένως θέατρον, Κοινόν). Ἐξέχοντες καλλιτέχναι, ὡς ὁ Ἀθηνογένης, ἀπασχολοῦνται εἰς τὸ ἱερόν, ἔνθα πιθανῶς ἐκόπτοντο ὑπὸ Πελοποννησίων τορευτῶν καὶ τὰ νομίσματα τοῦ Κοινοῦ.

Τὰ δεδομένα ταῦτα μαρτυροῦν ὅτι οἱ χρόνοι τῆς Δημοκρατίας (234/3 - 168/7 π.Χ.) μὲ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὰ κοινὰ τῶν πλείστων φύλων ἀποτελοῦν τὴν λαμπροτέραν σελίδα τῆς ἱστορίας τῆς Ἑπέρου. Ὁ μνημειακὸς καὶ καλλιτεχνικὸς πλοῦτος τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης ἀντικατοπτρίζει τὴν πολιτικὴν, οικονομικὴν καὶ πνευματικὴν ἀκμὴν τῆς χώρας, τὴν ὁποίαν ἐξηφάνισαν ἡ ὑπὸ τῶν Ρωμαίων ὑποταγὴ καὶ πρωτοφανὴς καταστροφὴ (165/7 π.Χ.).

9. ΜΥΚΗΝΑΙ

Ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηναίων συνεχίσθη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γεωργίου Ε. Μυλωνᾶ τοῦ Washington University. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὸν τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 73) εἶχον ἀνασκαφῆ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ΧΡΗΣΤΟΥ ΤΣΟΥΝΤΑ λείψανα κτισμάτων τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Ταῦτα ἀπεκαλύφθησαν καὶ πάλιν καὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἀπετέλουν σημαντικὸν μυκηναϊκὸν κτήριο, ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ ὁποίου εἶχεν ἰδρυθῆ σπουδαῖον οἰκοδόμημα τὸ α' ἡμισυ τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος (εἰκ. 74). Μολονότι 8 δωμάτια τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου διεσώθησαν (εἰκ. 74, I-VIII), ἐν τούτοις ὅμως δὲν εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ βοηθήσουν τὴν πλήρη ἀποκατάστασιν τῆς κατοψεῶς του. Τοῦ μυκηναϊκοῦ κτηρίου ἡ κάτοψις εἶναι φανερά. Μακρὰ καὶ στενὴ ὑπαιθρος αὐλὴ (εἰκ. 74, ἀριθ. 7) ἀποτελεῖ τὸ κεντρικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου. Πρὸς Δυσμᾶς καὶ Ἀνατολὰς τῆς αὐλῆς ὑπάρχουν δύο μακροὶ καὶ στενοὶ διάδρομοι (εἰκ. 74, ἀρ. 6 καὶ 8) πέραν δ' αὐτῶν σειραὶ δωμάτων. Τὰ δωμάτια ἀρ. 10-14 εἶχον περιληφθῆ ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου ALAN

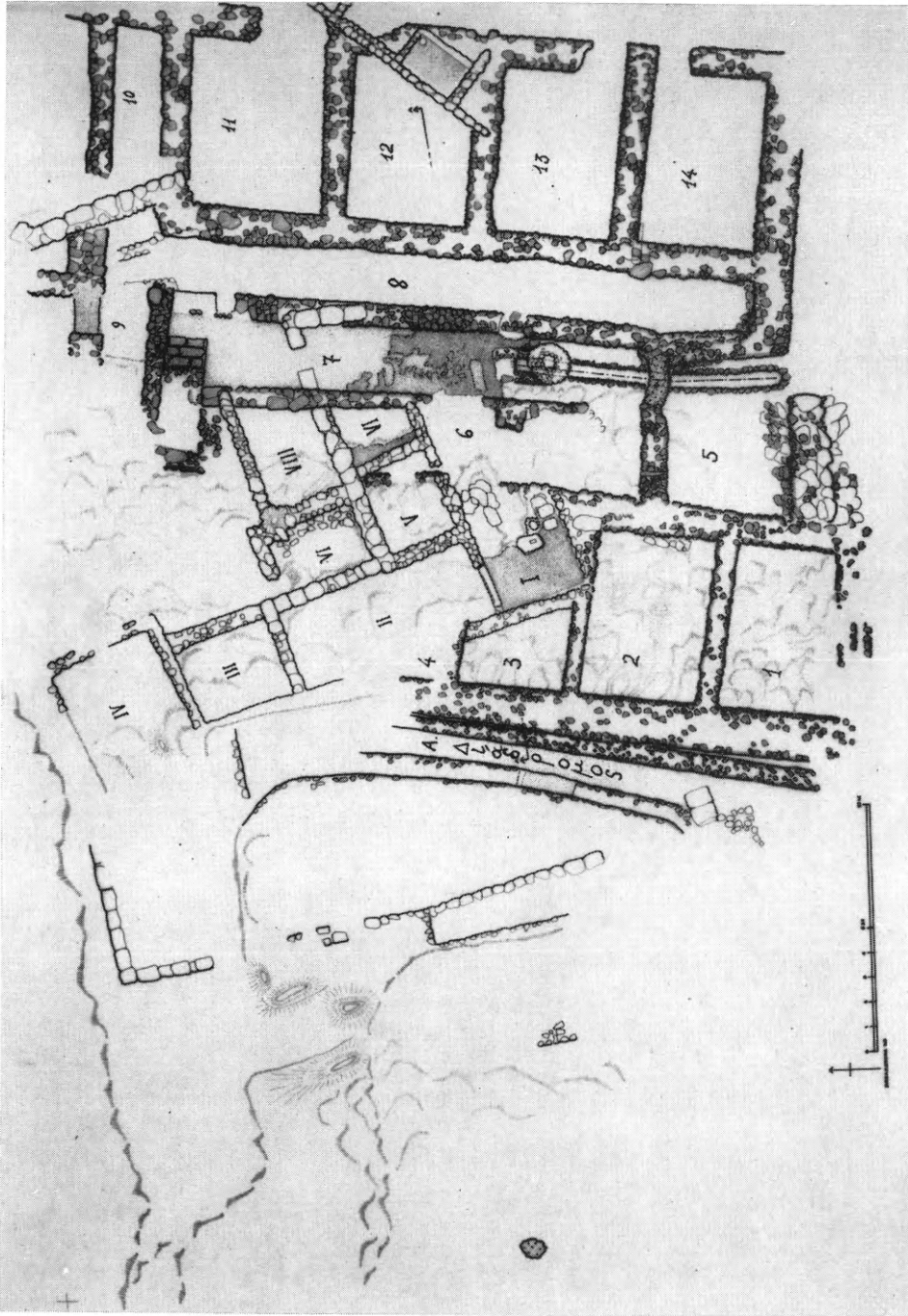
WACE εἰς τὸ σχέδιον τῆς «Οἰκίας τῶν Κιόνων». Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς αὐλῆς ὑπ' ἀρ. 7 καὶ ὑπὸ ἀδιατάρακτον ἐπίχωσιν εὐρέθησαν τὰ ὑπολείμματα κλίμακος μέσου πλάτους 1.55 μ., ἡ ὁποία ἔφε-
 ρεν εἰς ἀνώγεια διαμερίσματα. Τρεῖς βαθμίδες ἐκ πόρου λίθου
 διεσώθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν των θέσιν (εἰκ. 75) καὶ παρ' αὐτὰς με-
 σοτόιχος καταλήγων πρὸς Ἀνατολὰς εἰς βάσιν κίονος. Πρὸς Βορ-

Εἰκ. 75. Ἡ ἀνατολικὴ κλιτὺς μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1965.

ρᾶν τοῦ μεσοτοίχου τούτου ἀπεκαλύφθη ὁ διάδρομος τῆς εἰσόδου
 καὶ αὐτὴ ἡ εἴσοδος (εἰκ. 74, ἀρ. 9), εἰς τὴν ὁποίαν ἔφερον ἐπικλινῆς
 ἄνοδος (Ramp). Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι τὰ δωμάτια 10-14
 δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν «Οἰκίαν τῶν Κιόνων», ἀλλὰ εἰς τὸ ἀποκαλυ-
 φθὲν κτήριον. Οἱ παγεῖς τοῖχοι, ἡ διάταξις τῶν διαδρόμων καὶ τῆς
 αὐλῆς, τὰ ἐπίπεδα τῶν δαπέδων, ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κλίμαξ καὶ οἱ
 περὶ αὐτὴν τοῖχοι εἰς σχῆμα Π ἀποδεικνύουν ὅτι ἀνώγεια διαμε-
 ρίσματα ἦσαν ἰδρυμένα εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ κτηρίου, ὡς
 ὑποδεικνύεται εἰς τὴν ἀναπαράστασιν τῆς εἰκόνας 76.

Τὸ μέγεθος τοῦ κτηρίου, 28×27 μ., ἡ διάταξις τῶν διαμερι-
 σμάτων του, ἡ θέσις του εἰς τὴν ἀνατολικὴν κλιτὺν καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ
 κινητὰ εὐρήματα ἀποδεικνύουν ὅτι ἀπετέλει μέρος τοῦ ἀνακτόρου,
 ὅτι ἦτο ἡ ἀνατολικὴ πτέρυξ τοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύε-

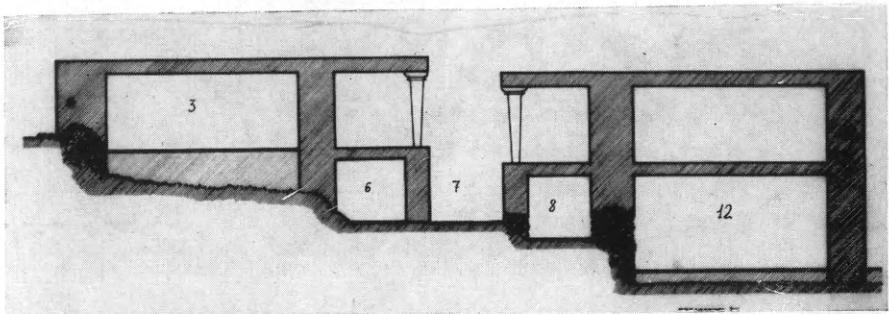
Είς. 74. Κτήρια τοῦ ἀνδῆρου ὑπ' ἀρ. 3 τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος.

ται ὅτι εἶχε μῆκος τοῦλάχιστον 125 μ. ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἄνατολάς. Τὰ μικρὰ τμήματα τῶν ἐπιχώσεων, τὰ ὅποια εἶχον μείνει ἀδια-

Εἰκ. 75. Βαθμίδες κλίμακος βορείου ἄκρου τῆς αὐλῆς.

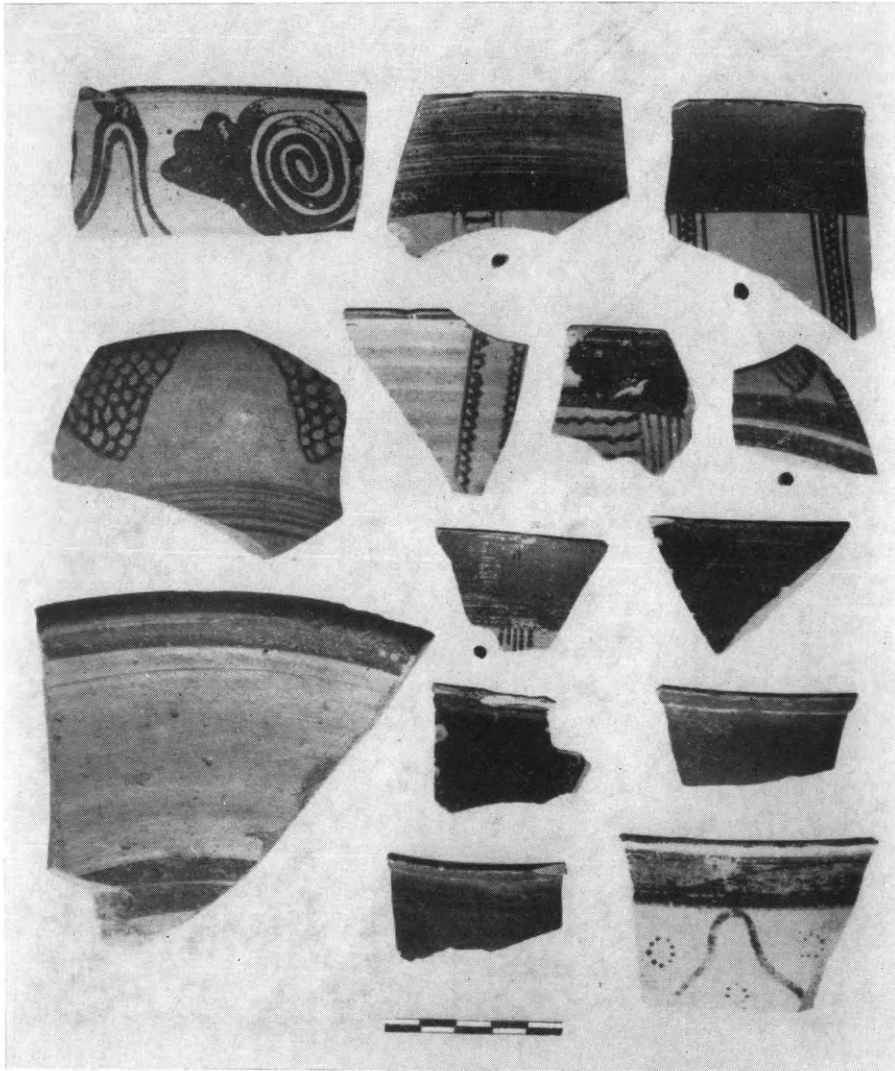
τάρακτα, ὡς καὶ οἱ πυρακτωμένοι τοῖχοι τοῦ κτηρίου ἀποδεικνύουν ὅτι τοῦτο κατεστράφη διὰ πυρός. Σχετικῶς ὀλίγα ὄστρακα εὐρέθη-

Εἰκ. 76. Ἐναπαράστασις ἀνατολικῆς πτέρυγος κατὰ τομὴν ἀπὸ Α. πρὸς Δ.

σαν εἰς ἀδιατάρακτον ἐπίκωσιν, μεταξύ δ' αὐτῶν εἶναι τὰ γραπτὰ τῆς εἰκόνας 77. Ταῦτα ὅμως εἶναι ἀρκετὰ διὰ νὰ χρονολογήσουν τὴν καταστροφὴν.

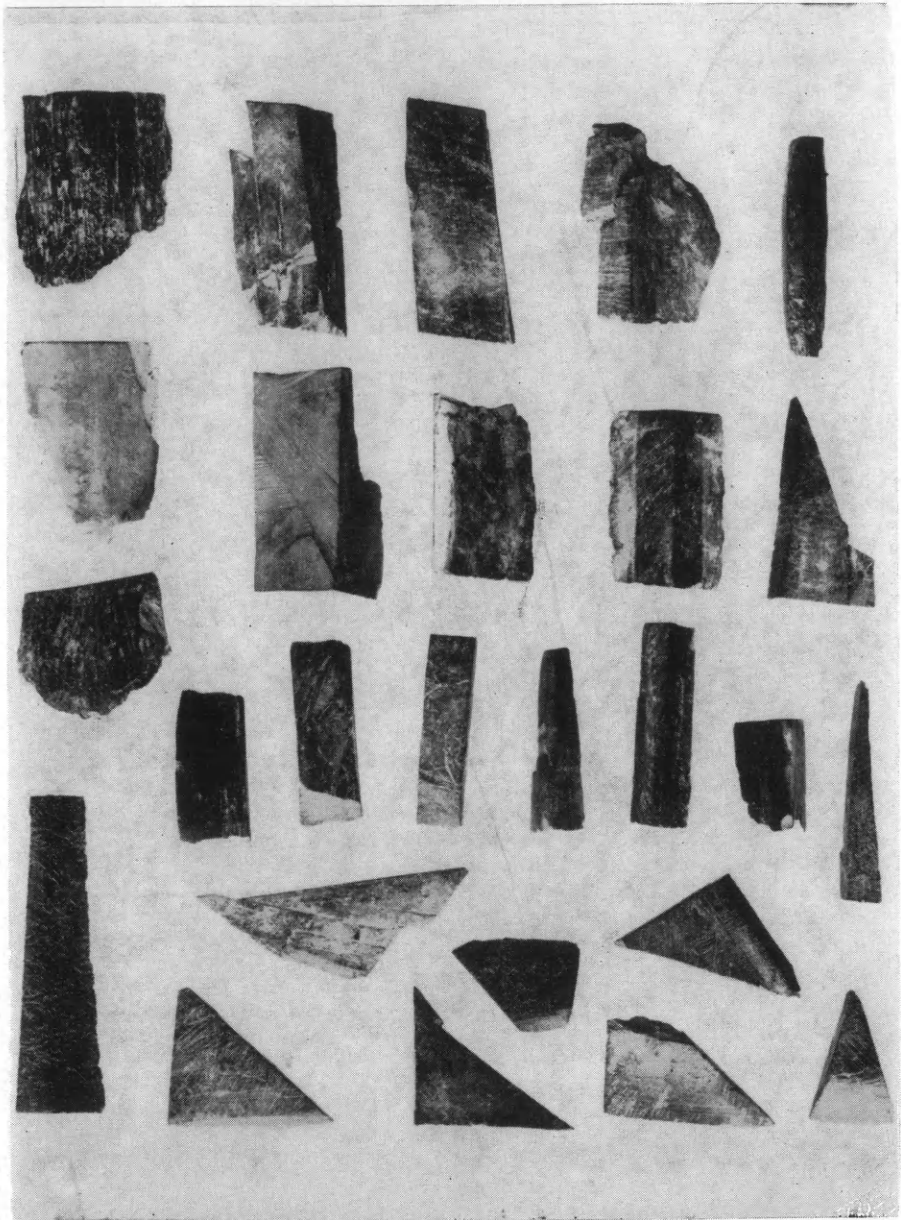
Εἰς ἀδιατάρακτον ἐπίχωσιν εὐρέθησαν πολυπληθέστατα ἀπολεπίσματα ἐλεφαντοστοῦ, εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῶν ὁποίων διακρίνονται τὰ ἴχνη τῶν χρησιμοποιηθέντων ἐργαλείων διὰ τὴν κατε-

Εἰκ. 77. Γραπτὰ ὄστρακα ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου.

γασίαν τοῦ πολυτίμου αὐτοῦ ὕλικου (εἰκ. 78), κατάλοιπα ὀπαλλίου λίθου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον εἶχον ἀποσπασθῆ τμήματα διὰ τὴν κατασκευὴν ἀντικειμένων πολυτελείας, μέγα τεμάχιον στεατίτου πρασίνου καὶ λευκοῦ χαλαζίου, τμήματα λιθίνων ἀγγείων, πολλὰ ψήγμα-

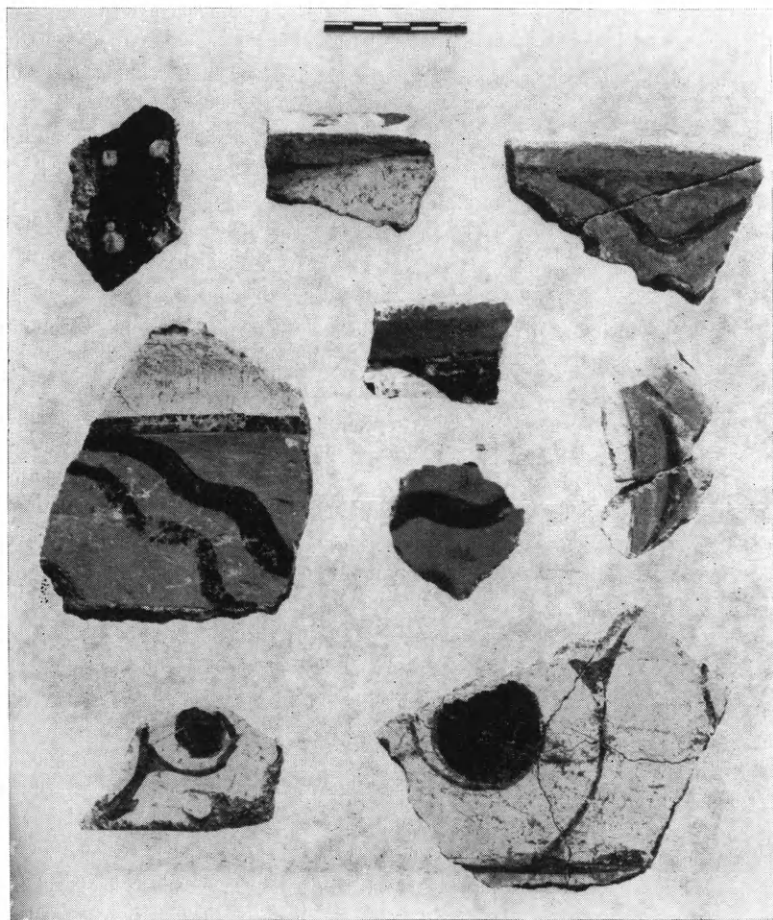
τα χρυσοῦ, πολλὰ τεμάχια κυανοῦ χρώματος, τμήματα τραπέζων προσφορῶν με ποικίλην γραπτὴν διακόσμησιν, ἀποκαμινεύματα

Εἰκ. 78. Ἀπολείσματα ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

ὀρυκτῶν περιεχόντων χαλκόν, ὑποκίτρινος ὕλη, ἣτις προφανῶς ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς συγκολλητικὴ οὐσία ἀκόμη ἴσως καὶ εἰς τὴν

ἐμπαιστικήν, καὶ ἄλλα χρήσιμα ὑλικά. Τὰ εὐρήματα αὐτὰ σαφῶς ὑποδεικνύουν ὅτι εἰς τὸ κτήριον ἦσαν ἐγκατεστημένα τὰ ἐργαστήρια τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τεχνιτῶν τοῦ ἀνακτόρου. Πολλὰ τεμάχια τοιχογραφιῶν (εἰκ. 79) ἀποδεικνύουν ὅτι τὰ ἀνώγεια διαμερίσματα ἦσαν πολυτελεῖ.

Εἰκ. 79. Τεμάχια τοιχογραφιῶν καὶ γραπτῶν τραπέζων προσφορῶν (τὰ δύο τεμάχια τῆς πρώτης σειρᾶς) ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος.

Ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ ἀνακτόρου ἀπολεῖ μίαν πραγματικὴν συμβολὴν εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηθῶν.

Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα ὡς καὶ εἰς τὴν «Οἰκίαν τῶν Κιόνων» ἔφερον ὁ δρομίσκος, τὴν ἀρχὴν τοῦ ὁποῖου ἀπεκαλύψαμεν τὸ 1964 εἰς τὴν βορειοανατολικὴν ἐπέκτασιν. Τμήματα τοῦ δρομίσκου

αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν καὶ ἐπὶ τοῦ ἐπιστρώματός του εὐρέθησαν πλεῖστα ὄστρακα, ἐν οἷς καὶ τμῆμα ψευδοστόμου ἀμφορέως φέρον δύο γραπτὰ ψηφία τῆς γραμμικῆς Γ γραφῆς.

Ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς περιοχῆς τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως. Ἐκεῖ ἀπεκαλύφθη μεγάλη οἰκία (εἰκ. 80), περιλαμβάνουσα τοῦλάχιστον 12 δωμάτια. Ἡ οἰκία κατεστράφη

Εἰκ. 80. Οἰκία τῆς περιοχῆς τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως.

διὰ πυρὸς εἰς τοὺς χρόνους, κατὰ τοὺς ὁποίους ἐπεκράτει ὁ κεραμεικὸς ρυθμὸς τῶν ἀγγείων τῆς εἰκόνας 81. Εἰς τὸ κεντρικὸν δωμάτιον τῆς οἰκίας πλὴν τῶν ὄστράκων εὐρέθη καὶ τὸ κάτω μέρος γυναικείου εἰδωλίου ἐξ ἐλεφαντοστοῦ (εἰκ. 82β). Σημειωτέον ὅτι εἰς τὸ δωμάτιον αὐτὸ ἀπεκαλύφθη τετράπλευρος ἐκ πηλοῦ ἐστία μεταξὺ δύο βάσεων κίωνων τεθειμένων εἰς τὸν ἄξονά του (εἰκ. 83).

Εἰς ἀπόστασιν 1 χιλιομέτρου πρὸς Βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς θέσιν γνωστὴν ὡς «ἀσπροχώματα» δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ κ. Leslie Shear, Jr. ἔφερεν εἰς φῶς τμήματα δύο κτηρίων καὶ ἀριθμὸν ἀναθημάτων, τὰ ὅποια ἀποδεικνύουν ὅτι ἐκεῖ ὑπάρχει σπουδαῖον ἱερόν. Ἐν τῶν ἀναθημάτων

τούτων είναι ἐνεπίγραφον τμήμα χαλκῆς ἀσπίδος (εἰκ. 84). Ἡ

Εἰκ. 81. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς οἰκίας τῆς περιοχῆς τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως.

ἐπιγραφὴ ΤΟΙ ΑΡΓΕΙΟΙ / ΘΕΟΙΣ ΑΠΟ Β(ασιλέως) / ΠΥΡΡΟ (υ)

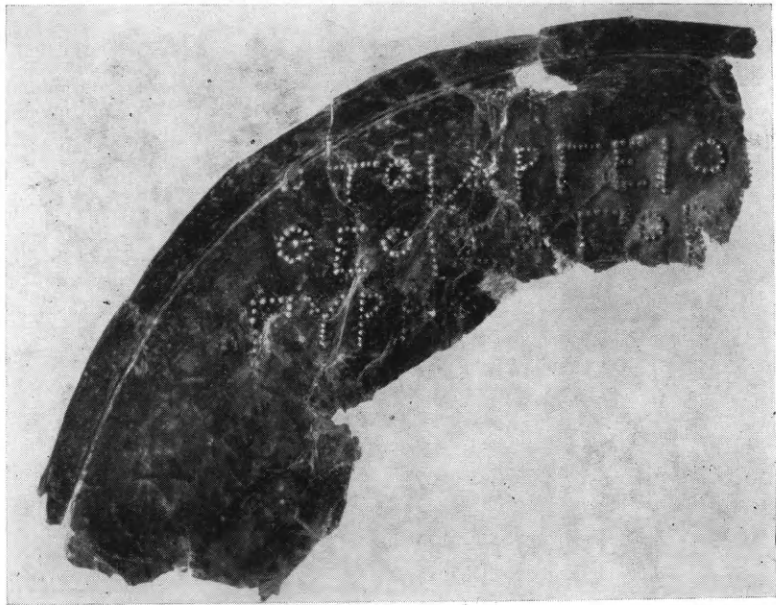
Εἰκ. 82. α. Λαβὴ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἐκ τοῦ δρομίσκου Γ. β. Εἰδώλιον ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῆς περιοχῆς τοῦ Θησαυροῦ τοῦ Ἀτρέως.

ἀποδεικνύει ὅτι ἡ ἀσπίς ἦτο ἀνάθημα τῶν Ἀργείων διὰ τὴν

έναντίον τοῦ Πύργου νίκην των. Εἰς τὴν ἀριστερὰν παραγναθίδα

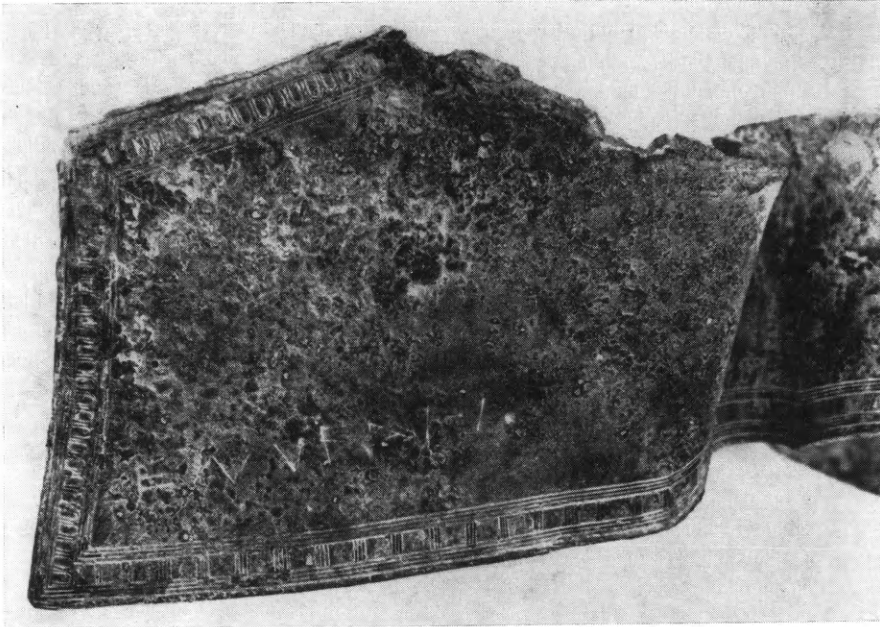
Εἰκ. 83. Κεντρικὸν δωμάτιον τῆς οἰκίας.

Εἰκ. 84. Ἐνεπίγραφον τμήμα ἀσπίδος ἀπὸ τὰ ἀσπροχώματα.

χαλκοῦ κράνους — καὶ αὐτοῦ ἀναθήματος — εἶναι χαραγμένη ἢ

ἐπιγραφὴ ΕΝΥΦΑΗΙ· (εἰκ. 85). Τὸ δίγαμμα τῆς ἐπιγραφῆς ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἱερὸν ἦτο ἐν χρήσει εἰς ἀρχαιοτέρους τῆς βασιλείας τοῦ Πύρρου χρόνους καὶ ἴσως ὑποδεικνύει ὅτι ἦτο ἀφιερωμένον

Εἰκ. 85. Ἐνεπίγραφον κρᾶνος.

εἰς τὸν Ἄρην. Σκύφος τοῦ προΐμου ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ ἀνάγει τὰς ἀρχὰς τοῦ ἱεροῦ εἰς ἔτι ἀρχαιοτέρους χρόνους καὶ βεβαίως εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

10. ΗΛΙΣ

Συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἢ ἐν Ἀρχαίᾳ Ἥλιδι ἀνασκαφὴ ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου κ. Νικολάου Γιαλούρη. Εἰς ταύτην ἔλαβον μέρος ἡ Δ^{ις} Βερόνικα Λεόν, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐστριακοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ὁ κ. Ἡλίας Ἀνδρέου, διπλωματοῦχος τῆς Ἀρχαιολογίας, ὁ κ. Στέφαν Καρβίτζε, σπουδαστὴς τῆς Ἀρχαιολογίας, καὶ ἡ ἀρχιτέκτων Δ^{ις} Ἄννα Τσανάκα.

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ τρέχον ἔτος περιορίσθη εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου, ὡς καὶ τοῦ ἀγωγοῦ τῆς ὀρχήστρας (εἰκ. 86-87). Ἐξ ἄλλου ἐγένοντο μικραὶ τομαὶ εἰς τὸν

πρὸ τοῦ προσκηνίου χώρον καὶ ἐσωτερικῶς τῆς σκηνῆς, ἐπίσης δὲ καὶ παρὰ τὰ ἀναλήματα τῶν παρόδων καὶ τοῦ κοίλου, ἐπὶ τῷ σκοπῷ ὅπως προσδιορισθῆ ἀκριβέστερον ἢ ἐποχὴ κατασκευῆς ἐκάστης τῶν ἀνωτέρω οἰκοδομῶν. Ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος διὰ τῆς διανοίξεως 5 τομῶν προσδιορισθεῖσα θέσις τοῦ ἀγωγοῦ τῆς ὀρχή-

Εἰκ. 86. Ἀποψὶς τοῦ Θεάτρου τῆς Ἡλίδος ἐξ Α. Εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς ὀρχήστρας εἶναι ἐμφανεῖς αἱ γενόμεναι τομαί.

στρας ἠρευνήθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τρέχοντος ἔτους συστηματικώτερον διὰ διαπλατύνσεως τῶν ὡς ἄνω τομῶν καὶ διανοίξεως κατὰ διαστήματα ἐτέρων 5, καλυπτουσῶν ὅλον τὸ μῆκος τοῦ ἀγωγοῦ (εἰκ. 86).

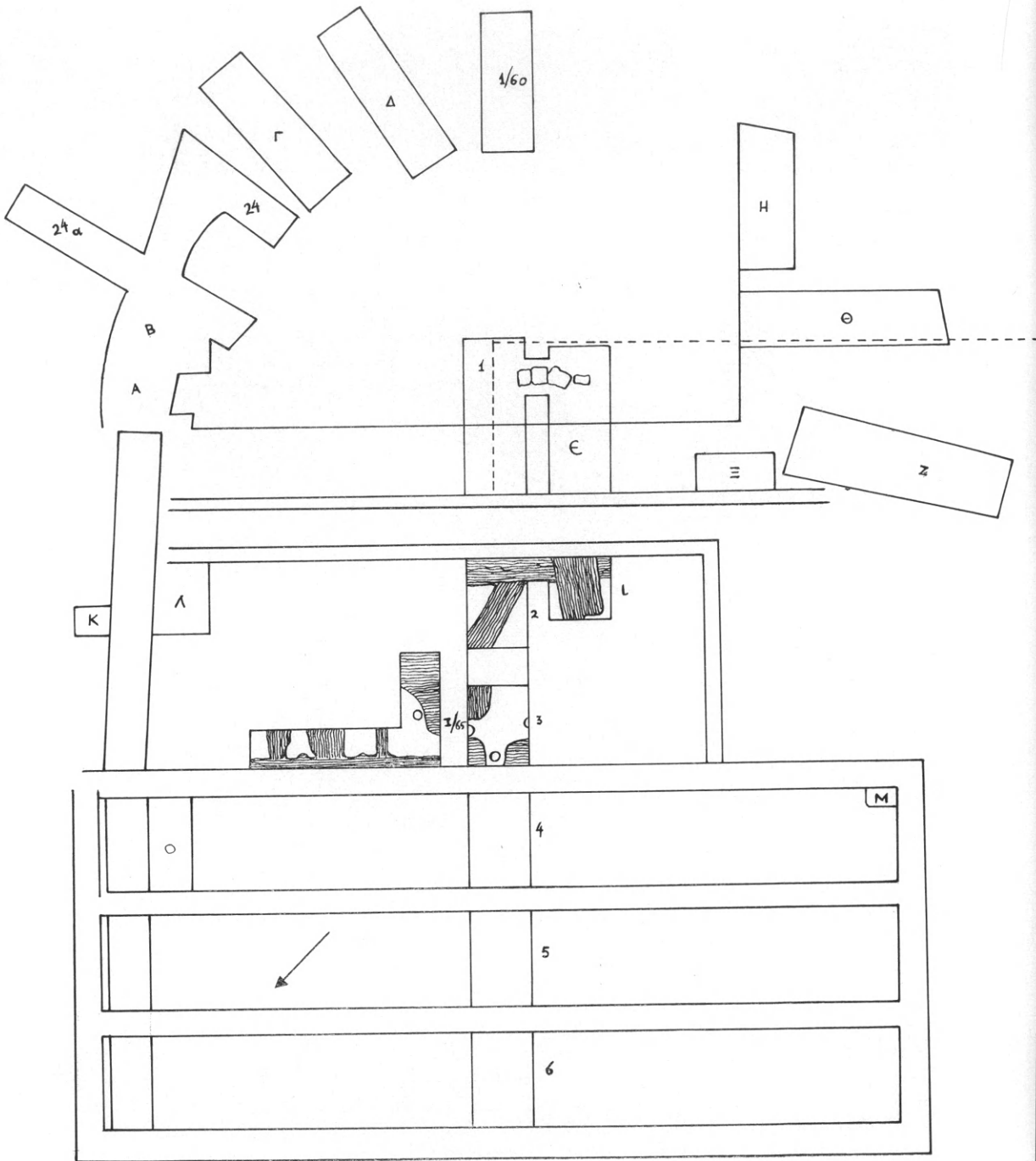
Διὰ τῆς μελέτης τῶν στρωμάτων ἐκάστης τομῆς μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους προσδιορίσθη ἀκριβῶς τὸ τοξοειδὲς σχῆμα τοῦ ἀγωγοῦ καὶ κατεδείχθη ὅτι τὰ ὕδατα ἀπωχετεύοντο εἰς τὸν παρακείμενον Πηγειὸν ποταμόν, μόνον διὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος αὐτοῦ, κειμένου κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς σκηνῆς καὶ διερχο-

μένου κάτωθεν ταύτης (εἰκ. 88), τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τοῦ τόξου τοῦ ἀγωγοῦ καταλήγοντος πρὸ τῆς ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς. Ὁ ἀγωγὸς συμφώνως πρὸς τὰ ἐκ τῶν βαθυτάτων στρωμάτων τῶν ὡς ἄνω τομῶν συγκεντρωθέντα εὐρήματα (ὄστρακα κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ νομίσματα) κατεχώσθη κατὰ τὴν ὑστέραν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ὅτε καὶ ἐγκατελείφθη τὸ θέατρον. Κατὰ συνέπειαν ὁ ἀγωγὸς οὗτος τῶν κλασσικῶν χρόνων ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ

Εἰκ. 87. Ἐποψὶς ἐκ Δ. τοῦ Θεάτρου τῆς Ἡλίδος μετὰ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ κοίλου, ἐφ' οὗ τὰ ὑπολείμματα θεμελίων λιθίνων ἐδράνων.

πρὸ τοῦ προσκηνίου ρωμαϊκοῦ ἀγωγοῦ, ὅστις, ὡς φαίνεται, κατασκευάσθη ὄχι πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ παλαιότερου ἐλληνικοῦ, ἀλλὰ πρὸς συμπλήρωσιν τούτου, ἤτοι πρὸς ἀποτελεσματικωτέραν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, τῶν προερχομένων τόσον ἐκ τῆς σκηνῆς καὶ τῶν παρασκηνίων, ὅσον καὶ ἐκ τῶν παρόδων. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ καὶ ἡ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη ἀνεύρεσις πηλίνων ἀγωγῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (βλ. Ἔργον 1962, 148), οἱ ὅποιοι παρέλαμβανον τὰ ὕδατα ἐκ τοῦ παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ τρίτου ἐξωτερικοῦ λοξοῦ ἀναλήμματος τοῦ δυτικοῦ τμήματος τοῦ κοίλου (βλ. Ἔργον

Εικ. 88. Κάτοψις τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας τοῦ Θεάτρου τῆς Ἡλιδος ἐμφαίνουσα τὰς γενομένας τάφρους. Εἰς τὰς τάφρους L, 2, 3 καὶ 1/65 σημειοῦνται τὰ ἀποκαλυφθέντα τμήματα τῶν ἀρχαίων θεμελίων(;) ὡς καὶ ἀρχαῖα ὀπαί.

1962, 148) ἀγωγοῦ καὶ διωχέτευον ταῦτα εἰς τὴν πρὸ τοῦ νοτίου τμήματος τοῦ παρασκηνίου δεξαμενὴν ("Ἔργον 1961, 181, εἰκ. 182 καὶ 1962, 150 εἰκ. 177).

Τὸ κοῖλον ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ ἀνατολικὸν καὶ τὸ δυτικὸν αὐτοῦ ἤμισυ εἰς ἰκανὰ ἀντιστοιχῶς τμήματα, συνεχόμενα πρὸς τὰ κατὰ τὰ παρελθόντα ἔτη ἀποκαλυφθέντα (εἰκ. 87). Εἰς τὸ ἀνασκαφὲν τμήμα τοῦ ἀνατολικοῦ ἡμίσεος ἀπεκαλύφθησαν θεμέλια καὶ νέων λιθίνων ἐδράνων (;) εἰς δὲ τὸ τοῦ δυτικοῦ νέοι ὁμοιοὶ λίθοι, πλησίον τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1963 εὑρεθέντων ("Ἔργον 1963, 118, εἰκ. 122).

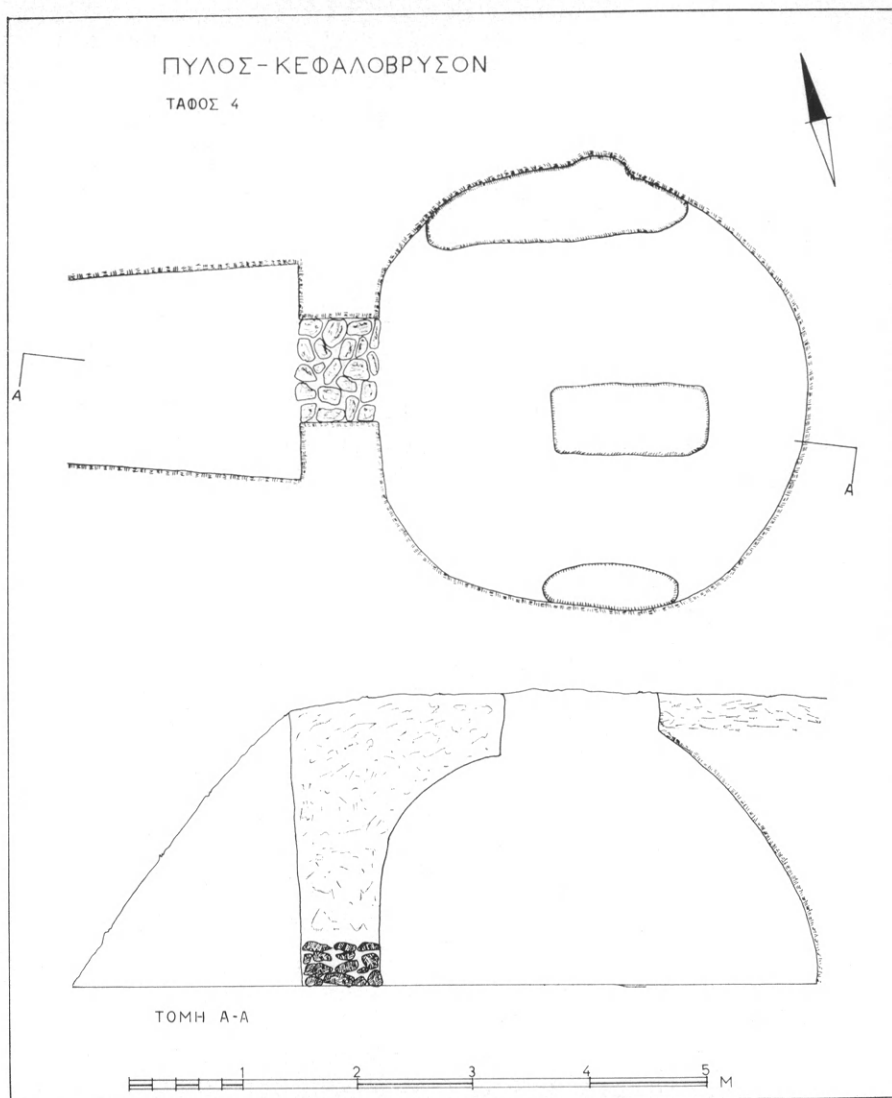
Διὰ τῶν ἐν λόγῳ ἐργασιῶν εἰς τὴν ὀρχήστραν καὶ τὸ κοῖλον κατέστη δυνατὴ ἡ ὑπὸ τῆς ἀρχιτέκτονος Δίδος Τσανάκα ἀποτύπωσις αὐτοῦ (εἰκ. 88).

Ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος ἦσαν τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐκ τοῦ πρὸ τοῦ προσκηνίου τομῶν, ἐντὸς τῶν ὁποίων διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς κατακεχωσμένων ἀρχαίων τάφρων καὶ ὀπῶν ὑστεροκλασσικῶν χρόνων, ὡς τὰ ἐντὸς αὐτῶν εὑρεθέντα ὄστρακα ἐπιτρέπουν νὰ εἰκάσωμεν. Δὲν εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δυνατὸν νὰ λεχθῆ, ἐὰν αἱ ἐν λόγῳ ἀρχαῖαι τάφροι καὶ ὀπαι ἀποτελοῦν ἐνδείξεις περὶ ὑπάρξεως ἀρχαιότερων τῆς σκηνῆς τοῦ Θεάτρου κατασκευῶν ἢ ἱκνωμάτων, ἐντούτοις φαίνεται ὅτι αὐταὶ εὑρίσκονται εἰς συνάρτησιν πρὸς ταύτην. Ἡ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος ὀλοκλήρωσις τῆς ἐρεῦνης τοῦ ἐν λόγῳ χώρου δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ὀριστικὰ συμπεράσματα. Ἐξ ἄλλου ἐκ τῶν γενομένων εἰς τὸν χῶρον τῆς σκηνῆς, τοῦ προσκηνίου καὶ τῶν παρασκηνίων, ὡς καὶ τῶν ἀναλημμάτων τομῶν, προῆλθον ὄστρακα μελαμβραφῆ ἢ μετ' ἐρυθρομόρφου ἢ λευκῆς ἢ ἐγγαράκτου διακοσμήσεως, ὡς καὶ ἀβαφῆ κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ τέλους 4^{ου} καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} αἰ. π.Χ. Τούτων ἡ προσεχὴς μελέτη θὰ συμβάλῃ εἰς τὸν προσδιορισμὸν τῶν φάσεων οἰκοδομῆς τῶν ἀνωτέρω τμημάτων τοῦ Θεάτρου.

Ἐκ τῶν λοιπῶν εὑρημάτων ἄξια μνείας εἶναι: α) 85 νομίματα, τὰ πλεῖστα χαλκᾶ καὶ ἐλάχιστα ἀργυρᾶ, χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 4^{ου} αἰ. π.Χ. μέχρι καὶ τῆς ὑστερας ρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τὰ περισσότερα τούτων εἶναι ἠλειακά, τινὰ δὲ Κορίνθου, Σικυῶνος Σικελίας καὶ Ἀχαΐας β) ὀλίγα θραύσματα πηλίνων εἰδωλίων ἐλληνιστικῶν χρόνων γ) πολυάριθμα χαλκᾶ «εἰσιτήρια» καὶ δ) ὀλίγα τεμάχια σιμῶν καὶ ἀκροκεράμων.

11. ΠΥΛΟΣ.

Εἰς τὴν περιοχὴν Βολιμιδίων (Χώρα Τριφυλίας) ἀνεσκάφησαν διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου πάντες οἱ ἀναφα-

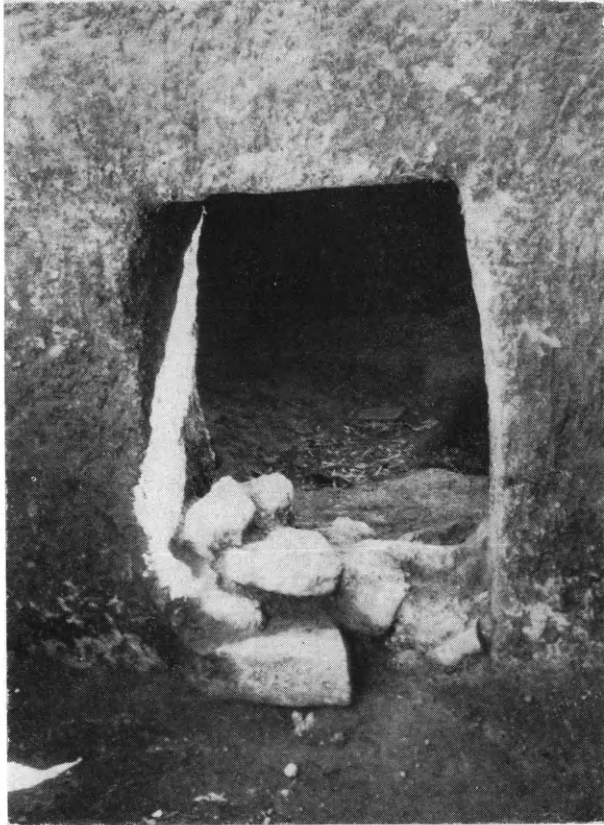

Εἰκ. 89. Κάτοψις τοῦ τάφου 4 Κεφαλοβρύσου.

νέντες παρὰ καὶ ὑπὸ τὴν δημοσίαν ὁδὸν Κεφαλοβρύσου τάφοι. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐγένετο ὑπὸ δυσμενεῖς ὄρους καὶ ἐνίοτε βιαστική, διότι ἔπρεπεν ἡ ὁδὸς νὰ παραδοθῆ ἐτοιμὴ εἰς τοὺς ἐργολάβους πρὸς

ἀσφαλτόστρωσιν. Οἱ ἀνασκαφέντες, φωτογραφηθέντες καὶ σχεδιασθέντες τάφοι εἶναι οἱ ἑξῆς :

Κεφαλοβρύσου 4 (εἰκ. 89 καὶ 90). Μέγας λαξευτὸς θαλαμωτὸς τάφος ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς οἰκίας Σταύρου Κωνσταντακοπούλου.

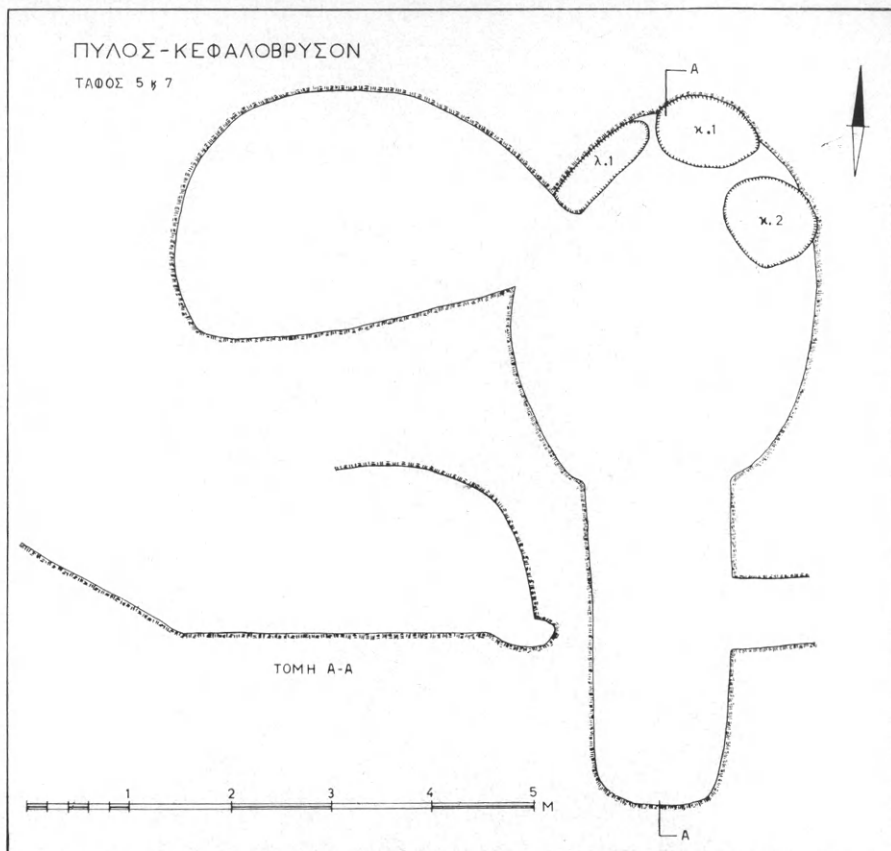

Εἰκ. 90. Βολιμίδια. Κεφαλοβρύσου τάφος 4. Θύρα μετὰ λειψάνου τῆς τειχίσεως.

Ὁ τάφος ἦτο διάτρητος ἄνωθεν καὶ πλήρης ἐπιχώσεως. Εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἔκ νέου πρὸς χριστιανικὰς ταφάς. Ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ περιεχομένου τῆς κυκλικῆς θόλου διεσώθησαν μόνον δύο πρόχοι καὶ ἓν κυλινδρικὸν τρίωτον ἀλάβαστρον ἐξ ἀπλοῦ πηλοῦ ἄνευ γραφῶν.

Κεφαλοβρύσου 5 (εἰκ. 91 καὶ 92). Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου, σχήματος ἑλλειψοειδοῦς, ἔκειτο ἐξ ὀλοκλήρου ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς ὁδοῦ καὶ ἦτο προσιτὸς δι' ἐπικλινουῦς δρόμου ἐκ Νότου. Δρόμος καὶ θάλαμος εὐρέθησαν πλήρεις λίθων, ἀλλ' εἰς τὸ δάπεδον ἔκειντο

μερικά ὀστᾶ, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐντὸς τριῶν ἀβαθῶν κογχῶν ἔκειντο ἄρκετὰ ὀστᾶ καὶ κρανία. Εὐρέθησαν ὀλίγα πῆλινα ἀγγεῖα προαίμου Μυκηναϊκῆς περιόδου. Σπουδαῖον καὶ περιεργον ὁμοῦ εὔρημα ἐσημειώθη (εἰκ. 93) πλησίον ἑνὸς κρανίου ἐπὶ τοῦ θαλάμου τοῦ θα-

Εἰκ. 91. Κάτοπις τῶν τάφων 5 καὶ 7 Κεφαλοβρύσου.

λάμου: Δύο λίθιναι ἀκόνοι, πέντε μεγάλοι χαύλιοι κάπρου καὶ μικρὸς λίθινος πέλεκυς ἐξ ὄφίτου (μῆκ. 0.055).

Εἰς τὸ ἀριστερὸν (Δυτικὸν) μέρος τοῦ θαλάμου ἀνεφάνη τὸ στόμιον μεγάλης κόγχης, ἣτις διαρκῶς εὐρυνομένη ἀπεδείχθη ἐν τέλει ἕτερος τάφος, ἐλλειψοειδοῦς σχήματος καὶ αὐτός, λαβὼν τὴν ἀρίθμησιν Κεφαλοβρύσου 7 (εἰκ. 91) Τὰ εὔρηματά του ἦσαν πενιχρότατα (ἐν εὐμέγεθες θήλαστρον ἄγραφον καὶ μόνωτος σκύφος εἶναι ἀκέραια). Ἀπέδωκαν ὅμως ἀμφότεροι οἱ τάφοι πλῆθος ἀνθρωπολογικοῦ ὑλικοῦ καὶ πολλὰ κρανία. Ταῦτα ἐξήτασε καὶ ἐμε-

Εικ. 92. Βολιμίδια. Κεφαλοβρύσου τάφος 5. Λίθοι σεσωρευμένοι πρὸ τοῦ ἀνοίγματος. Ὅρατὸς ὁ ὕδαταγωγὸς τῆς κωμοπόλεως.

Εικ. 93. Κεφαλοβρύσου τάφος 5. Χαῦλιοι κάπρου, δύο λίθιναι ἀκόνοι καὶ Νεολιθικὸς πέλεκυς παρὰ τὰ ἐν ἀνακομιδῇ ὄστᾳ Μυκηναϊκῆς ταφῆς.

λέτησεν ἐπὶ τόπου ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βιέννης κ. E. Breitinger μετὰ τῶν βοηθῶν του, οἵτινες συνειργάσθησαν ἐφέτος φιλοφρονέστατα τὸ δεύτερον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τῆς Πύλου.

Εἰκ. 94. Κάτοπις τῶν τάφων 1 καὶ 6 Κεφαλοβρύσου.

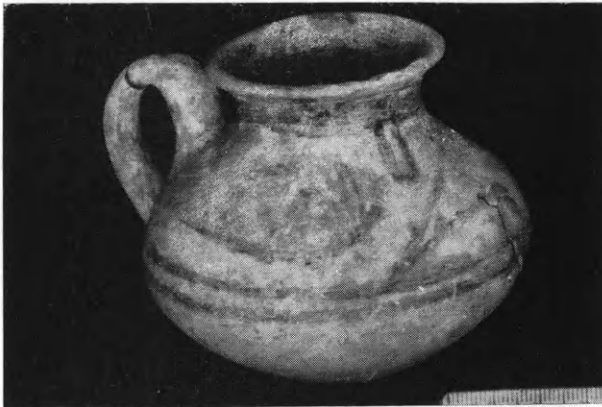
Κεφαλοβρύσου 6 (εἰκ. 94 καὶ 95). Ὁ πέρυσιν ἀνασκαφεὶς λακκοειδῆς Μεσοελλαδικὸς τάφος Κεφαλοβρύσου 1 εἶχε δεῖξει, ὡσαύτως κατὰ τὴν Δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν, τὴν ὀπὴν κόγχης (ὡς ἐνομίσαμεν τότε). Ἐφέτος ἀπεδείχθη ὅτι ἦτο ὀλόκληρος τάφος ἀνάλογος καὶ τοῦ αὐτοῦ προσανατολισμοῦ πρὸς τὸν Κεφαλοβρύσου 5, πλὴν τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ θόλος ἔχει σχῆμα ἡμισείας ἐλλείψεως. Ἐντὸς τοῦ

δρομου εύρεθη σωρός λίθων μετὰ τέφρας, ἀνθράκων καὶ ἀγγείων, ἀσφαλῶς λείψανα θυσίας. Ὁ θάλαμος ἔκειτο ὁμοίως ὑπὸ τὴν ὁδὸν

Εἰκ. 95. Βολιμίδια. Κεφαλοβρύσου τάφος 6 ἐκ Νότου.

καὶ ἐσκάφη μετὰ κόπου καὶ κινδύνου. Περιεῖχε δύο λάκκους καὶ τρεῖς κόγχας. Πάντα τὰ ἐντὸς αὐτοῦ εύρεθέντα ὀλίγα ἀγγεῖα, ὡς

Εἰκ. 96. Κεφαλοβρύσου τάφος 6. Λεβητοκυάθιον (ΥΕ Ι).

καὶ τὰ τοῦ δρόμου, εἶναι πρόιμα Μυκηναϊκὰ (εἰκ. 96) μετὰ ΜΕ ἰσχυρᾶς παραδόσεως. Μετ' αὐτῶν ἐν τούτοις εύρεθη καὶ χαλκῆ περόνη, μήκους 0.112 μ., ἣτις φέρει κωνικὴν κεφαλὴν, δακτύλιον καὶ

Είκ. 97. Βολιμίδια. Κεραμοσκεπής τάφος τῆς ομάδος Κεφαλοβρύσου.

ὄπῃν καὶ ἣς τὸ σχῆμα ἦτο γνωστὸν μόνον ἐκ τῆς ὑστάτης Μυκηναϊκῆς καὶ τῆς μεταβατικῆς ἐποχῆς.

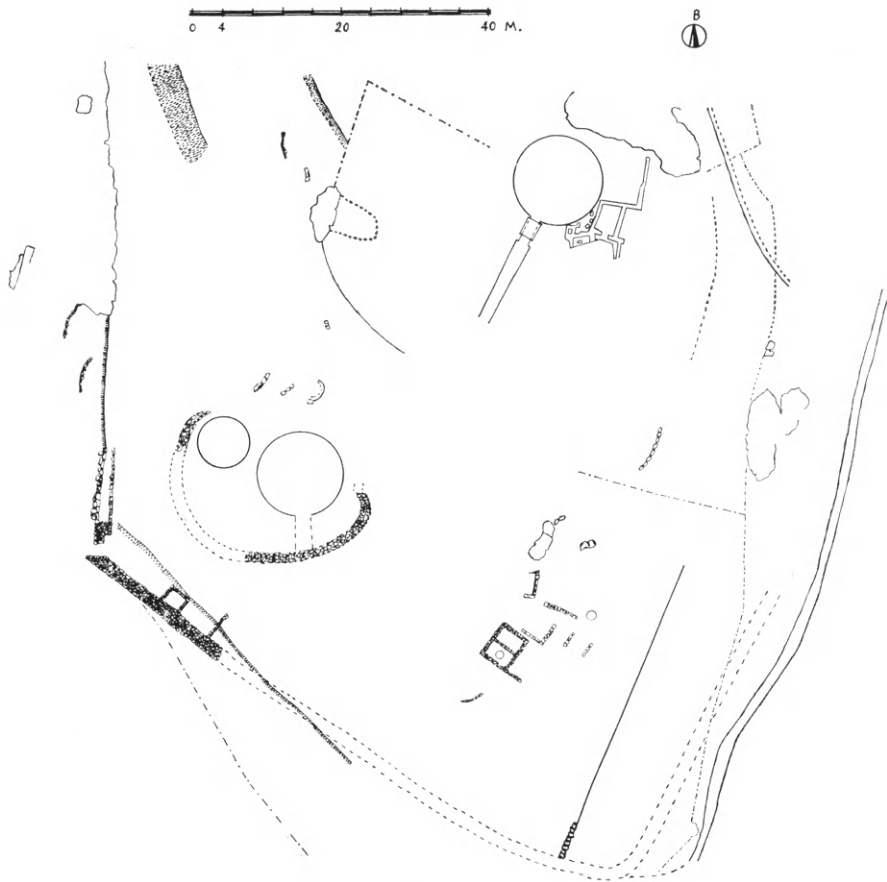

Είκ. 98. Βολιμίδια. Λείψανα μεταλλουργείου.

Δύο κεραμοσκεπεῖς τάφοι τῆς Ρωμαϊκῆς ἢ τῆς πρωτοχριστιανικῆς ἐποχῆς.

νικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 97) καὶ εἰς βαθὺς λαξευτὸς λάκκος Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς (περὶ τὸ 300 π.Χ. ἢ ὀλίγον βραδύτερον) ἀνεσκάφησαν ὡσαύτως ἐντὸς τῆς ὁδοῦ καὶ ἐπεχώσθησαν πάλιν. Ὁ Ἑλληνιστικὸς λάκκος περιεῖχεν ἓνα σκελετόν, ὅστις ἔφερε μελαμβραφῆ λύχνον παρὰ τὸ

ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑ - ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1964

Εἰκ. 99. Τοπογραφικὸν διάγραμμα Περιστεριάς.

κρανίον, δακρυδόχον παρὰ τὴν δεξιὰν κνήμην καὶ παρὰ τοὺς πόδας ποτήριον μετ' ἐρυθροκιτρίνου διακόσμου καὶ μικρὸν αἰχμηρὸν ἀμφορίδιον.

Πέραν τῆς ὁδοῦ (πρὸς Β.), ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ Βορηᾶ, εὐρέθησαν τὰ λείψανα ἐγκαταστάσεως, ἣτις, ἂν κρήνη τις ἐκ τριῶν εὐρεθέντων πελάνων σκωρίας σιδήρου, πρέπει νὰ ἦτο μεταλλουργεῖον (εἰκ. 98).

Κεῖται ἐντὸς Μυκηναϊκῶν στρωμάτων, ἀλλὰ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ὄστρακα ὁμοῦ εὐρεθέντα φανερόνουν καὶ τοῦ κτίσματος τὴν χρονολογίαν.

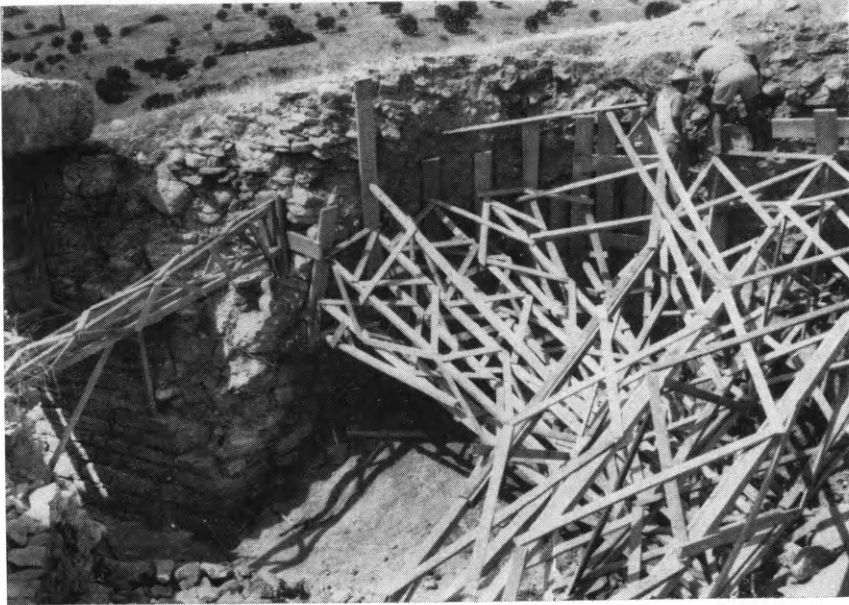
Ἐν Περιστεριᾷ (εἰκ. 99) ἐγένετο συγχρόνως σκαφή καὶ μερικὴ στερέωσις τῶν θολωτῶν τάφων 1 καὶ 2, περὶ ἧς κατωτέρω. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη εἰς τὸν ΝΑ. τομέα τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα εὐρέ-

Εἰκ. 100. Περιστεριά. Ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα Μυκηναϊκοῦ (κάτω) καὶ Ρωμαϊκοῦ κτίσματος (ἄνω).

θησαν λείψανα τοῦ τείχους, μιᾶς μεγάλης Μυκηναϊκῆς οἰκίας τοῦ 15^{ου} αἰῶνος καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μιᾶς Ρωμαϊκῆς ἐγκαταστάσεως, ἧς ἡ φύσις δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι (εἰκ. 100). Νόμισμα τοῦ Νέρωνος δίδει καὶ τὴν χρονολογίαν. Ὁ μέγας θολωτὸς τάφος 1 ἀνεσκάπιετο ἐφόσον ὑπεστυλοῦτο (εἰκ. 101) ὑπὸ ἐτέρου συνεργείου ἐκ τῶν πλέον πεπειραμένων ἐργατῶν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς πελωρίας θόλου ἔκειντο ἄφθονα ὄστρακα πιθαμοφορέων πρωίμου καὶ προκεχωρημένου Ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ, ἅτινα δίδουν καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ τάφου. Ἡ σύλησις, ὡς ἀνεμένετο, ὑπῆρξε πλήρης. Μαρτύρια τῶν θησαυρῶν, οὓς ἄλλοτε περιέκλειεν ὁ τάφος, εἶναι δύο χρυσαῖα φύλλα «ἱεροῦ κισσοῦ», ψῆφος μεγέθους κερασίου χρυσῆ, καλυπτομένη ἀπὸ θαυμασιάν μορδέεσαν διακόσμησιν (εἰκ. 102) καὶ χρυσοῦν

ἔλασμα ἐξ ἐπενδύσεως σκεύους. Δύο συναπτόμενα τεμάχια εὐρέθησαν (τὸ ἓν ἐν εἰκ. 103) φέροντα σπουδαίαν παράστασιν ἑπτὰ ἀν-

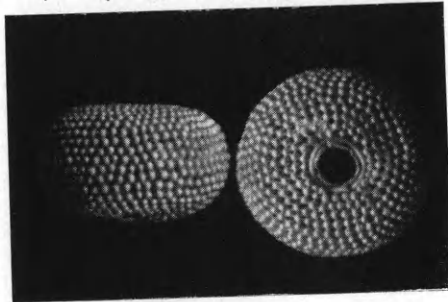

Εἰκ. 101. Περιστεριά, θολ. τάφος 1. Ἡ ἀνασκαφή τῆς θόλου κατόπιν ὑποστυλώσεως.

δρῶν, ἐναλλάξ ἐφήβων καὶ παιδῶν. Ἐκ τινῶν σημείων συνάγεται μετὰ πιθανότητος, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ πομπῆς ἀναλόγου πρὸς τὴν τοῦ «ἀγγείου τῶν λιμητήρων» Ἀγίας Τριάδος. Σπουδαῖα εἶναι καὶ τὰ εὐρεθέντα ἀρκετὰ πρῶιμα Ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα (δείγματα εἰκ. 104), ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρώματος λατρείας ἐντὸς τῆς θόλου.

Ἐτέρα ὁμὰς ἐργατῶν ἔσκαψεν εἰς τὸν ΝΔ. τομέα τῆς ἀκροπόλεως. Ἐκεῖ ὑπάρχει πύλη τοῦ τείχους (εἰκ. 99), ἐσωτερικῶς τῆς ὁποίας εὐρέθη χαλικοστρωτον δάπεδον. Πήλινα εἰδώλια εὐρέθησαν ἀρκετὰ εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τομεις, ὧν μεταξὺ δύο ἀξιολόγως καλλιτεχνικά.

Συγχρόνως ἀνεσκάφη τμῆμα τοῦ «κύκλου», ὃπερ περιεῖχε καὶ τὸν τρίτον καὶ μικρότερον θολωτὸν τάφον 3 (εἰκ. 105 καὶ 106). Ἀπε-

Εἰκ. 102. Περιστεριά, θολ. τάφος 1. Ψήφος περιδεραιίου φέρουσα μορφέσσαν (κοκκιδοιτὴν) διακόσμησιν. (Μεγεθ. δύο διαμ. περίπου).

δείχθη, ὅτι μικρὸν μόνον τμήμα τῆς θόλου διατηρήθη εἰς ὕψος 2 μ. περίπου (εἰκ. 105,106.) Ἡ κατωτάτη ὁμῶς σειρὰ τῶν λίθων τῆς θόλου διατηρεῖτο ἀκεραία σχεδόν. Ἡ διάμετρος τῆς θόλου ἦτο 6.80-

Εἰκ. 103. Περιστεριά, θολ. τάφος 1. Τεμάχιον χρυσοῦ ἐλάσματος φέρον πομπὴν νεανιῶν.

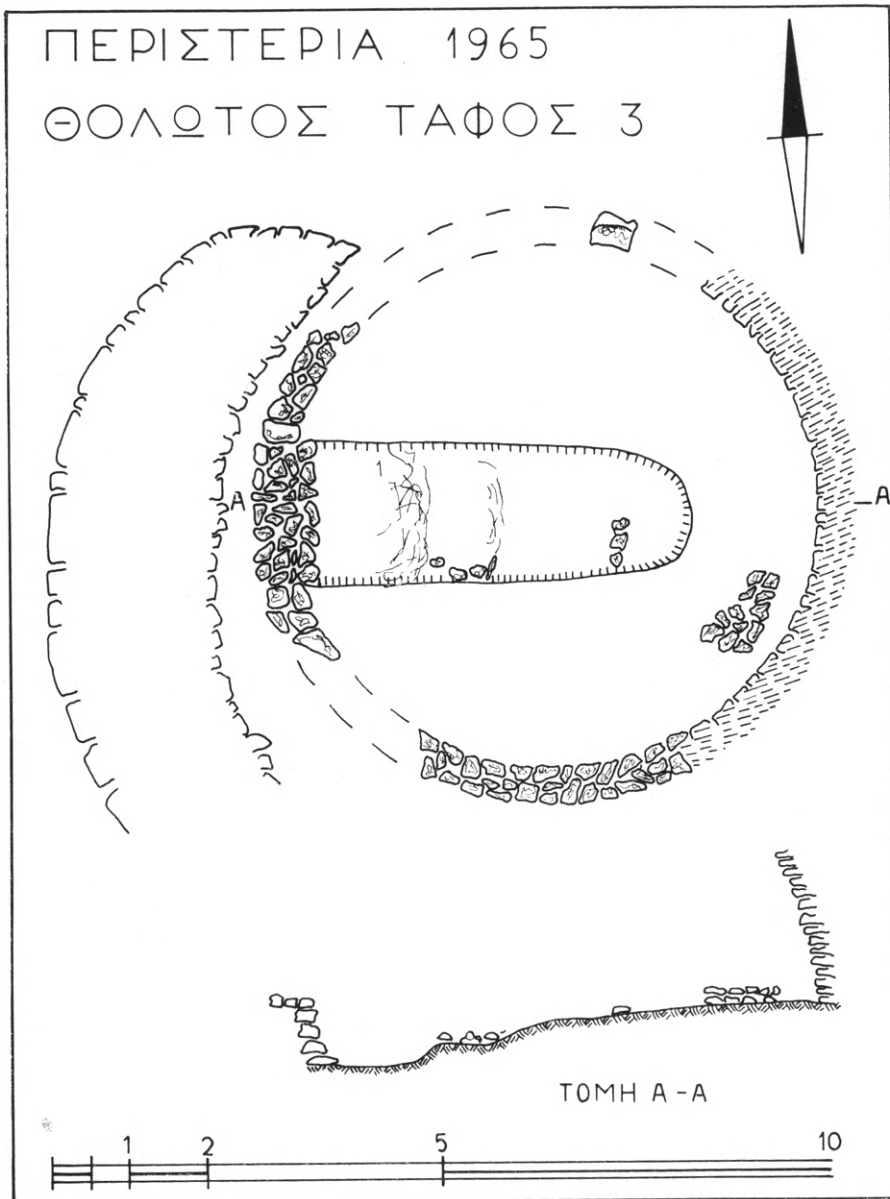
6.90 μ., τὸ δὲ δάπεδον εἰς τὸ Β. τμήμα ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ φυσικοῦ κροκαλοπαγοῦς βράχου. Εἰς τὸ ΝΑ. τμήμα τῆς θόλου ὑπάρχει μι-

Εἰκ. 104. Περιστεριά, θολ. τάφος 1. Ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ στρώματος λατρείας τῶν νεκρῶν.

κρὸν βᾶθρον ἐκ πλακωτῶν λίθων. Μόνον διάσπαρτα ὄστρακα ἀγγείων, σχεδὸν πάντα ΜΕ, εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἐπίχωσιν τῆς θόλου καὶ τὸ λοιπὸν σκαφὲν μέρος τοῦ Κύκλου (δείγματα εἰκ. 107), ὅστις

εἰς ἓν σημεῖον παρουσίασε τὸν σκελετὸν παιδίου 6-8 ἐτῶν ἡλικίας,

Εἰκ. 105. Κάτοψις θολωτοῦ τάφου 3 Περιστεριᾶς.

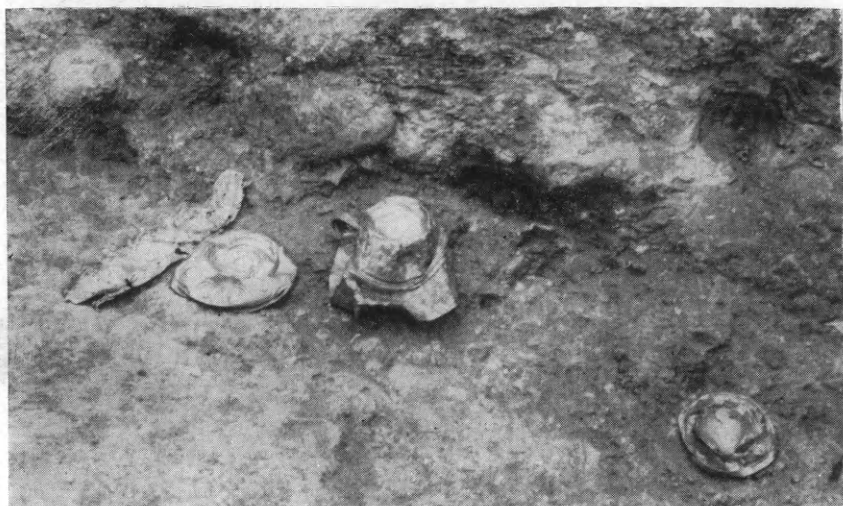
χριστιανικῆς ἐποχῆς (χεῖρες ἐσταυρωμέναι ἐπὶ τοῦ στήθους). Ὑπὸ τὸ δάπεδον ὁμῶς τῆς θόλου ἐγένετο σπουδαιότατον εὑρημα, ὄπερ

Είκ. 106. Περιστεριά. Ὁ «Κύκλος» ἐκ Νότου. Εἰς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τὸ σφζόμενον τμήμα τῆς θόλου τοῦ τάφου 3.

Είκ. 107. ΜΕ ἀγγεῖα ἀνασυγκροτηθέντα ἐξ ὀστράκων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Κύκλου καὶ τοῦ τάφου 3.

Είκ. 108. Περιστεριά. Χρυσᾶ ἀντικείμενα ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ τάφου 3.

Είκ. 109. Περιστεριά. Χρυσούν διάδημα. Μήκος 0.43.

Είκ. 110. Περιστεριά. Χρυσούς κύαθος 1 (ανάστροφος). Διάμ. 15 εκ. περίπου.

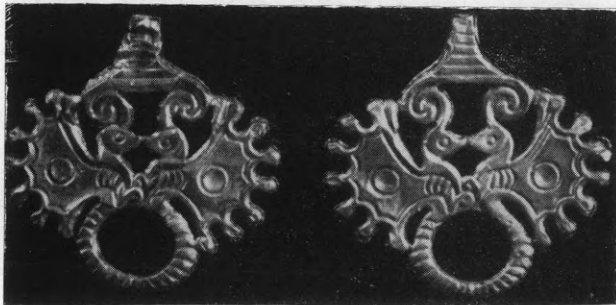
Είκ. 111. Περιστεριά. Χρυσούν κύπελλον 2. Διάμ. 20 εκ. περίπου.

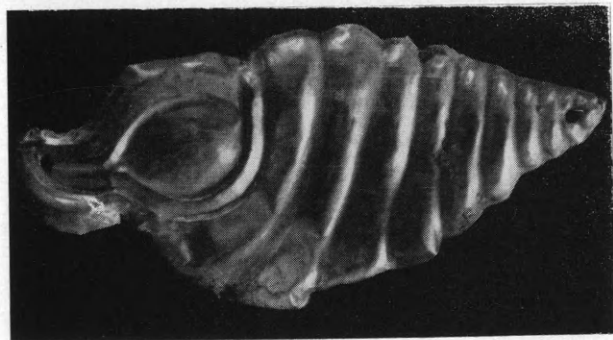
Εἰκ. 112. Περιστεριά. Χρυσοῦν κύπελλον 3. Διάμ. 12 ἐκ. περίπου.

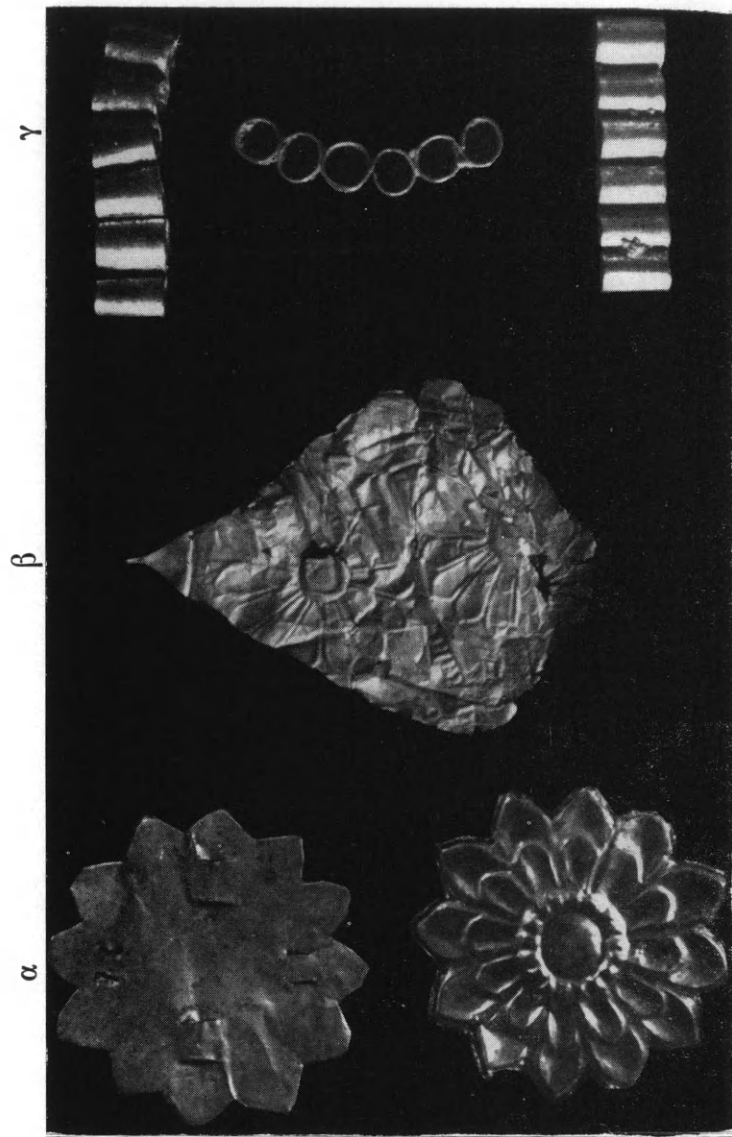
Εἰκ. 113. Περιστεριά. Χρυσᾶ πτηνά (τῆς γλαυκὸς ὕψ. 0.04).

Εἰκ. 114. Χρυσᾶ κοσμήματα ἐν σχήματι ψυχῶν. Περίπου 1/1.

Εἰκ. 115. Χρυσούς τρίτων
ὑψ. 0.047.

Εἰκ. 116. α. Χρυσοὶ ῥόδακες μετὰ διπλῆς ἐπιφανείας. β. Χρυσὸν καρδιόσχημον ἐξάρτημα μετ' ἀγκίστρου πρὸς ἀνάρτησιν. γ. Σωληνωτὰ χρυσὰ ἀντικείμενα, ἴσως ἐκ περιδερραίου. Πάντα ἐν διπλῇ περιπτῶσι μεγεθύνσει.

δὲν εἶχε σημειωθῆ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Schliemann: Διάδημα, τρία κύπελλα (εἰκ. 108) καὶ διάφορα κοσμήματα (ρόδακες, λευκανθῆ, τρίτωνες, πτηνά, ὧν μεταξὺ μία γλαῦξ, πέντε ὠραῖα κοσμήματα ἐν σχήματι συμπλεγμάτων ψυχῆς (πεταλούδας) κ.ἄ.), πάντα ἐκ χρυσοῦ, τέλος δέσμη ἐκ 30 λιθίνων βελῶν καὶ ἀπειρία χρυσῶν φύλλων, εὐ-

α

β

Εἰκ. 117. α. Πιθαμορεὺς μετὰ εὐρείας κοιλίας. β. Ραδινὸς ἀμφορεὺς μετ' ἔλλειψοειδοῦς στομίου. Ἀμφότερα ΥΕ I πρώιμα.

ρέθησαν ἐντὸς λακκοειδοῦς ὀρύγματος (ἐπιλογή ἐπὶ τῶν εἰκ. 109-116). Σκελετὸς δὲν εὐρέθη. Ὀλίγον περαιτέρω ὅμως, ἐντὸς τοίχου ὅστις πιθανῶς ἀνήκεν εἰς τὴν τείχισιν τῆς θύρας τοῦ τάφου, εὐρέθη σκελετὸς ἐν μετακομίσει καὶ ὁμοῦ μετ' αὐτοῦ περισυνελέγησαν τὰ ὄστρακα δύο γραπτῶν ἀγγείων: πιθαμορεῶς μετὰ σπειρῶν καὶ μικρῶν κύκλων ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ καὶ ραδινῶ ἀμφορέως μετ' ἔλλειψοειδοῦς στομίου καὶ διακοσμήσεως καλαμοειδῶν (εἰκ. 117 α.β). Ἀμφότερα τὰ ἀγγεῖα καθορίζουν καὶ τὴν χρονολογίαν τῶν χρυσῶν, ἧτις ὅμως καὶ ἄνευ τούτων εἶναι σαφῆς καὶ ἀνήκει εἰς τὸν πρώιμον ἢ μεσοῦντα περίπου 16^{ον} αἰῶνα, ὡς καὶ τὰ χρυσᾶ εὐρήματα τοῦ Schliemann ἐν Μυκῆναις.

12. ΣΠΑΡΤΗ. Ἀκρόπολις.

Ἡ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Σπάρτης καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ εὐρεθέντος κατὰ τὸ 1964 ἀγνώστου προορισμοῦ οἰκοδομήματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦτο καὶ τὸ χαλκοῦν γυναικεῖον ἄγαλμα τῶν ρωμαϊκῶν χρόνων (Ἔργον 1964, σ. 102 ἐξ.), ἀνασκαφικὴ ἔρευνα, διὰ τοῦ κ. Χρυσάνθου Χρήστου, δι' ἀντικειμενικούς λόγους δὲν ἐπροχώρησεν ὅσον ἔπρεπε κατὰ τὸ 1965.

Σκοποὶ τῆς ἀνασκαφῆς διὰ τὸ 1965 ἦσαν οὐσιαστικῶς ἐλάχιστοι σχετιζόμενοι μὲ τὴν διακρίβωσιν τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον εἶχε δώσει εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα καὶ ἐπίσης ἄλλα ὄστρακα καλῶν ἐποχῶν, ὅπως καὶ ἐλπίδας ὅτι ἴσως ὅλος ὁ χώρος εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὡς ἀποθέτης ἢ θέσις ἀποκρύψεως δι' ἀγνώστους λόγους ἀντικειμένων τέχνης.

Ἡ πρώτη κατεύθυνσις τῆς ἐργασίας ἐστράφη πρὸς τὴν μελέτην τῶν διαστάσεων τοῦ οἰκοδομήματος, διὰ τῆς ἀνασκαφῆς τῶν τοίχων τόσον πρὸς τὴν βόρειον ὅσον καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, τῆς συνεχίσεως δηλαδὴ τῶν τμημάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον εὐρεθῆ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Τότε οἱ τοῖχοι εἶχον παρακολουθηθῆ πρὸς Ἀνατολὰς μέχρις ἀποστάσεως 19.50 μ. ἀπὸ τῆς γωνίας καὶ πρὸς Βορρᾶν 21.60 μ., χωρὶς νὰ προχωρήσῃ παραλλήλως ἢ ἀνασκαφῆ εἰς ὄλον τὸ βάθος τῶν 4.00 περίπου μέτρων, τὸ ὁποῖον εἶχε διαπιστωθῆ εἰς τὴν γωνίαν. Ἡ συνέχισις τῆς ἐργασίας καὶ πάλιν δὲν ἐπεδίωκε νὰ ἐξαντλήσῃ κατὰ βάθος ἔστω καὶ τὰς παρὰ τοὺς τοίχους θέσεις, ἀλλ' ἀπλῶς νὰ σημειώσῃ τὴν ὑπαρξίν των καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ σχήματος καὶ τῶν διαστάσεων τοῦ οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὴν ἐργασίαν διεπιστώθη ὅτι καθ' ὄλον τὸ μῆκος τῶν τοίχων διακρίνονται ἐπισκευαὶ ὡς καὶ σαφῆς ἐπαναχρησιμοποίησις τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος ἢ τμημάτων του κατὰ τὴν βυζαντινὴν περίοδον. Ὁ πρὸς Ἀνατολὰς βαίνων τοῖχος ἔχει συνεχισθῆ ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου τοῦ ἐκτισμένου διὰ πολυγωνικῆς ἐσωτερικῆς τοιχοδομίας, ὅπου ἦτο περισσότερον κατεστραμμένος διὰ βυζαντινῆς δομῆς, ἢ ὁποῖα ἀνήκει μᾶλλον εἰς τοὺς πρωίμους χρόνους τοῦ Βυζαντίου.

Ἡ ἐκπληξίς ὅμως τὴν ὁποίαν ἐπροκάλεσεν ἡ ἀνασκαφῆ δὲν προῆλθεν οὔτε ἀπὸ τυχόν νέα εὐρήματα, οὔτε ἀπὸ ἐντυπωσιακὰ

νέα στοιχεῖα, ἀλλὰ μόνον ἀπὸ τὴν διαπίστωσιν ὅτι αἱ διαστάσεις τοῦ ἀνασκαπτομένου οἰκοδομήματος, χωρὶς νὰ ἔχουν ἀκόμη σημειωθῆ αἱ ἄλλαι του γωνίαι, δηλαδὴ τὰ πέρατα τῶν πρὸς Βορρᾶν καὶ πρὸς Ἄνατολὰς βαινόντων τοίχων, ὑπερβαίνει τὰ 45 μέτρα πρὸς τὰς δύο πλευρᾶς. Πρόκειται ἐπομένως περὶ ἑνὸς κτηρίου πρωτοφανῶν διὰ τὴν Σπάρτην διαστάσεων, διὰ τὸ ὅποιον οὐδεμία ἀπολύτως πληροφορία μᾶς εἶναι γνωστὴ καὶ τὸ ὅποιον τοῦλάχιστον διὰ τὸν ὄγκον του ἐπιτρέπει τὴν συσχετίσιν ἢ μὲ τὴν ἀγορὰν ἢ μὲ ἄγνωστον Γυμνάσιον.

Τὰ ἐπὶ μέρους εὐρήματα ἦσαν ἐλάχιστα, δεδομένου ὅτι ἡ ἐργασία δὲν ἐπροχώρησεν εἰς βάθος, ὥστε ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς οὐδὲν συμπέρασμα δύναται νὰ συναχθῆ διὰ τὴν φύσιν τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπως καὶ ὑποθέσεις εἶναι δύσκολοι, διότι ἀκόμη δὲν μᾶς εἶναι γνωστὰ οὔτε αἱ διαστάσεις τούτου. Ἡ ἐργασία πρέπει νὰ συνεχισθῆ μὲ περισσότερα μέσα, τόσον ὡς πρὸς τὴν συνέχειαν τῶν τοίχων, ὅσον καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ κτηρίου, τὸ ὅποιον ἀσφαλῶς ἐπιφυλάσσει ἐκπλήξεις.

13. ΑΧΑΪΑ. Τεῖχος Δυμαίων.

Συνεχίσθησαν διὰ τοῦ ἐφόρου Εὐθ. Μαστροκώστα αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ Τείχους Δυμαίων εἰς τετάρτην περίοδον. Κατ' αὐτὰς εἰς τὸν παρὰ τὴν Μέσσην πύλην τομέα εἰς μὲν τὸν πρὸς Δυσμᾶς χώρον αὐτῆς ἀνεκαλύφθησαν μέχρι βάθους 3.20μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἄνω πλευρᾶς τοῦ Κυκλωπέου τείχους τῆς Μακρᾶς πλευρᾶς καὶ τοῦ ἐδάφους τὰ ἐρείπια τεσσάρων ὑπερκειμένων οἰκοδομημάτων διαφόρων ἐποχῶν, εἰς δὲ τὸν χώρον τὸν ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὴν Μέσσην πύλην καὶ πρὸς Ἄνατολὰς αὐτῆς ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει ἀσβεστόκτιστον οἰκοδομημα ἐσωτερικῶν διαστάσεων $3.67 \times 6.80\mu.$, πάχ. τοίχων 0.50 - 55μ. (εἰκ. 118), κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου κατεστράφησαν ὀλοσχερῶς τὰ ἀρχαιότερα μνημεῖα· διότι τὰ θεμέλιά του προχωροῦν εἰς βάθος 3.70μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἄνω πλευρᾶς τοῦ Κυκλωπέου τείχους. Οἱ τοῖχοι τῶν μακρῶν πλευρῶν του βαίνουν παραλλήλως πρὸς τὸ Κυκλώπειον τεῖχος, ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς γραμμῆς τοῦ ὁποίου ἀπέχει 1.90 - 2.30μ. ἡ ἐσωτερικὴ παρεῖα τοῦ τοίχου τῆς βορειοανατολικῆς πλευρᾶς τοῦ οἰκοδομήματος.

Ὁ τοῖχος τῆς βορειοανατολικῆς ταύτης πλευρᾶς σώζεται εἰς ὕψος 3.30μ., οἱ δὲ τοῖχοι τῶν ἄλλων πλευρῶν εἰς ὕψος 1.43μ. καταστραφέντες κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς διὰ τὴν κατασκευὴν ὑπογείου καταφυγίου παρὰ τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς. Τὸ ἐσωτερικὸν μόνον τοῦ οἰκοδομήματος ἦτο ἐμφανές, οἱ τοῖχοι δ' αὐτοῦ εἶναι ἐκτισμένοι διὰ λιθοδομῆς ἐκ πλακοειδῶν ἀββεστολίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται κατὰ μικρὰς ἀποστάσεις ὀριζόντιαι ζῶναι ἐξ ἀπλῆς

Εἰκ. 118. Ὁ ἀνασκαφεὶς χώρος εἰς τὸν τομέα παρὰ τὴν Μέσην πύλην. Γενικὴ ἄποψις ἀπὸ Νότου.

σειρᾶς ἀποθραυσμάτων ἀρχαίων κεραμίδων στέγης Ἡ προσπέλασις εἰς τὸν ὑπόγειον αὐτῶν θάλαμον ἐγένετο διὰ στενῆς κλίμακος καθόδου καταληγούσης εἰς πλατύσκαλον, τῆς ὁποίας διασώζονται τέσσαρες βαθμίδες (ὕψ. 0.22 - 0.31, πλάτ. 0.29 - 0.30, μήκ. 0.45μ.) ἐκτεινόμεναι μέχρι τοῦ μέσου μήκους τοῦ τοίχου τῆς βορειοδυτικῆς πλευρᾶς.

Ὅτι τὰ δάπεδα τῆς ἐκ τῆς Μέσης πύλης ὁδοῦ κατεστράφησαν κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἀββεστοκίστου οἰκοδομήματος. Προφανῶς δὲν ἐσχηματίζετο αὐτὴ πρὸ τῆς πύλης, ἡ ὁδὸς ὁμῶς ἦτο εὐρυ-

τέρα τοῦ ἐκ 2.32μ. ἀνοίγματος αὐτῆς. Διότι ἐκ τῶν ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς οἰκοδομημάτων διεσώθη μικρὸν τμήμα τῶν ἐπὶ τῆς ἔσω παρειᾶς τοῦ Κυκλωπείου τείχους καθέτως προσκεκολλημένων τοίχων. Ὁ ἀνατολικὸς ἐξ αὐτῶν (πάχ. 0.55, ὕψ. 1.20, μήκ. 1.75μ.) βαίνει κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ἀνατολικοῦ τοιχώματος τῆς πύλης, ἐπὶ παχύτερου κατὰ 0.35μ. τοίχου, ὃ δὲ δυτικὸς εἶναι ἐκτισμένος 0.70μ.

Εἰκ. 119. Ἀποχευτικὸς ἀγωγὸς εἰς τὴν Μέσην πύλην.

ἐνδότερον τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος αὐτῆς. Ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ὁδοῦ διέρχεται ὀχετός, ὃ ὁποῖος ἐδέχετο τὰ ὄμβρια ὕδατα ἐκ τῆς βραχώδους κατωφερείας καὶ τοῦ ὁποῖου μικρὸν τμήμα διασώζεται μὲ λοξὴν κατεύθυνσιν πρὸς τῆς πύλης (εἰκ. 119). Τὸ τμήμα αὐτὸ τοῦ ὀχετοῦ ὡς καὶ τὸ τμήμα τοῦ ἐκεῖθεν τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος τῆς πύλης ὑστεροελλαδικοῦ τοίχου εὐρίσκονται ὑψηλότερον τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου (κατωφλίου) τῆς πύλης.

Εἰς τὸν πρὸς Δυσμὰς τῆς Μέσης πύλης χῶρον, ἔνθα ἀνεκαλύφθησαν τμήματα τοίχων τεσσάρων ὑπερκειμένων οἰκοδομημάτων (εἰκ. 120) εἰς τὸ ἀνώτερον στρῶμα μέχρι βάρους 1.20μ. ἀπὸ τῆς ἐπι-

φανείας τῆς ἄνω πλευρᾶς τοῦ Κυκλωπείου τείχους ἢ ἐπίχωσις δὲν ἦτο ἀμιγῆς, περιέχουσα ὄστρακα κλασσικῆς, ἑλληνιστικῆς, ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἐνετικὰ νομίσματα τῶν δογῶν Marc(o) Corn(ar)io τὸ 1365 καὶ Ant(onio) Venerio τὸ 1382, ὡς καὶ χαλκοῦν νόμισμα τῆς Ἡλίδος τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ 4^{ου} αἰ. Ἐμπροσθεν Ζεὺς δεξιᾶ, ὄπισθεν ἵππος καλπάζων δεξιᾶ, πρβλ. BMC XV, 6. Ἀνεκαλύ-

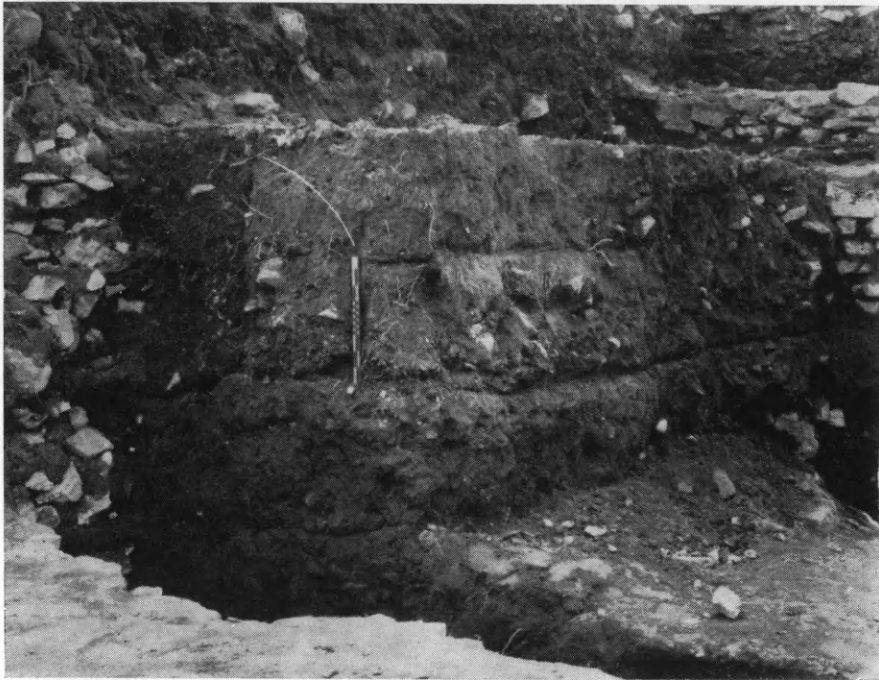

Εἰκ. 120. Ὁ ἀνασκαφῆς χώρος εἰς τὸν τομέα παρὰ τὴν Μέσην πύλην. Μερικὴ ἄποψις ἀπὸ Νότου.

φθη δὲ εἰς τὸ πρῶτον αὐτὸ στρωῶμα τμῆμα τοίχου (ὑψ. 0.55, πᾶχ. 0.60, μῆκ. 2μ.), βαίνοντος καθέτως πρὸς τὸ Κυκλώπειον τείχος. Ὁ τοίχος αὐτὸς δὲν καταλήγει εἰς παραστάδα, οὐδὲ κάμπτεται εἰς γωνίαν κατὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν βόρειον πέρασ, θὰ πρέπει ὁμως νὰ συνεχίζετο καὶ συνηνοῦτο πρὸς Κυκλώπειον τείχος μολονότι δὲν διασώζονται ἴχνη αὐτοῦ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτήν.

Εἰς τὸ δεύτερον στρωῶμα ἢ ἐπίχωσις ἦτο ἀδιατάρακτος: Εἰς βάθος 1.90μ. (εἰκ. 121) ἀνευρέθη τὸ δάπεδον καὶ τοῖχοι ὑστεροελλαδικῶν οἰκοδομημάτων. Ὁ 0.70μ. ἐνδότερον τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος τῆς Μέσης πύλης τοίχος καθέτως προσκεκολλημένος ἐπὶ τοῦ Κυκλωπείου τείχους διατηρεῖται εἰς μῆκος 1.05μ., ἢ συνέχεια δ' αὐ-

τοῦ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν ἔχει καταστραφῆ κατὰ τὰς ἐκσκαφὰς παρὰ τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς, μετ' αὐτοῦ δ' ἔχει καταστραφῆ καὶ ἰκανὸν τμῆμα τοῦ δαπέδου. Παραλλήλως πρὸς αὐτὸν εἰς ἀπόστασιν 3.55 μ. σώζεται τὸ πρὸς τὸ Κυκλώπειον τεῖχος τμῆμα τοῖχου (ὑψ. δύο δόμων 0.33, μήκ. 2.05, πάχ. 0.50 μ.), τὸ πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν τμῆμα τοῦ ὁποίου ἔχει ἐπίσης καταστραφῆ παρὰ τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς. Μεταξὺ τῶν τοίχων αὐτῶν καὶ εἰς τὴν προέκτασίν των πρὸς

Εἰκ. 121. Στρωματογραφία εἰς τὸν ἀνασκαφικὸν τομέα παρὰ τὴν Μέσην πύλην.
Τὰ δύο ἀνώτερα στρώματα ΥΕ.

τὸ ἐσωτερικὸν δάπεδον εἶναι ἐπηλειμμένον δι' ὑπερύθρου πηλοῦ, εἰς δὲ τὸ παρὰ τὸ τεῖχος τμῆμα εἶναι ἐπεστρωμένον διὰ πλακῶν λευκοῦ ἄσβεστολίθου. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου ὑπῆρχε στρῶμα τέφρας 0.07 - 0.08 μ. Περαιτέρω εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 5.75 μ. τοῖχος, πάχ. 0.45 μ., καθέτως προσκεκολλημένος πρὸς τὸ Κυκλώπειον τεῖχος, ὃ ὁποῖος προχωρεῖ ὑπὸ τὸν ἄσκαπτον χῶρον. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς βάθος 1.30 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἄνω πλευρᾶς τοῦ Κυκλωπειῶν τείχους. Ἐπ' αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν 3.10 - 4.55 μ. ἀπὸ τῆς ἔσω γραμμῆς τοῦ Κυκλωπειῶν τεί-

χους δυσκόλως διακρίνεται ἄνοιγμα θύρας, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐπιμελῶς ἀποφραχθῆ. Ἡ εἴσοδος τοῦ οἰκοδομήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ τοῖχος, εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν ἀνωφέρειαν πλευρᾶς.

Εἰς τὸ ἐπόμενον στρῶμα μέχρι βάρους 3.20μ. πρὸς Νότον τοῦ ὑστεροελλαδικοῦ αὐτοῦ τοῖχου καὶ παρὰ τὴν γωνίαν, τὴν ὁποίαν σχηματίζει μετὰ τοῦ Κυκλωπειοῦ τείχους, διασώζονται τμῆμα τοῦ

Εἰκ. 122. Ὁ ἀνασκαφειῶν χῶρος εἰς τὸν τομέα παρὰ τὴν Μέσην πύλην ἀπὸ Δυσμῶν. Ἀριστερᾶ ΥΕ τοῖχος καὶ παρ' αὐτὸν δεξιᾶ τμήματα τοίχων ἀρχαιότερου, ΠΕ ἴσως, οἰκήματος.

τοῖχου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς (ὑψ. 1, πάχ. 0.50, μήκ. ὑπὲρ τὰ 2μ.) καὶ μέρος τοῦ διαμέσου τοῖχου (ὑψ. 0.95, πάχ. 0.45, μήκ. 1.95 μ.) οἰκήματος ἐκ δύο τοῦλάχιστον διαμερισμάτων (εἰκ. 122). Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τῶν τοίχων εὐρίσκεται εἰς βάθος 2.60μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἄνω πλευρᾶς τοῦ Κυκλωπειοῦ τείχους. Ὁ τοῖχος αὐτὸς τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς βαίνει λοξῶς πρὸς τὸ Κυκλώπειον τεῖχος, ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἡ ἐξωτερικὴ παρεΐα του ἀπέχει 0.45μ. κατὰ τὸ βόρειον πέρασ καὶ 1.50μ. παρὰ τὸ νότιον. Τὸ οἶκημα αὐτὸ εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ Κυκλωπειοῦ τείχους, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποῖου

κατεστράφη τὸ παρ' αὐτὸ τμήμα τοῦ τοίχου (εἰκ. 123), εἰς τὸ μεταξὺ δὲ τῶν δύο, τοῦ Κυκλωπείου δηλ. τείχους καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ οἰκήματος, κενὸν ἐσχηματίσθη γέμισμα ἐξ ἀργολίθων. Εἰς τὸν ἀνατολικὸν αὐτὸν τοῖχον τοῦ οἰκήματος εἶναι ἐνεκτισμένον ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς παρειάς ἀπόθραυσμα παρὰ τὸν πυθμῆνα χον-

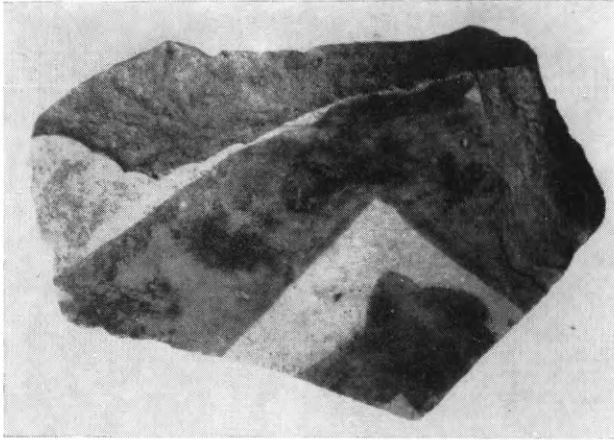

Εἰκ. 123. Τμήματ' αὐτῶν τοίχων τοῦ ἐκ δύο δωματίων ΠΕ οἰκοδομήματος εἰς τὸν τομέα παρὰ τὴν Μέσην πύλην.

δροειδοῦς μονοχρόμου πρωτοελλαδικοῦ ἀγγείου μετὰ χαμηλοῦ ἐπιπέδου ποδός. Ἐκ τῶν ἐκ τοῦ θαλάμου τοῦ βορείου διαμερίσματος τοῦ οἰκήματος ὀστράκων ὀλίγα ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τῆς ὑστερας νεολιθικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 124), τὸ πλῆθος δὲ εἰς πρωτοελλαδικὰ ἀγγεῖα. Ἐξ αὐτῶν θ' ἀπαρτισθῆ μεθ' ἱκανῶν συμπληρώσεων βαθεῖα φιάλη μετὰ πρὸς τὰ ἔσω ἀποκλινόντων χειλέων καὶ χαμηλοῦ ἐπιπέδου ποδός.

Παρὰ τὸ πρὸς Νότον πέρας τοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς πλευ-

ρᾶς τοῦ οἰκήματος ἔχει ἀναφανῆ ἢ ἄνω ἐπιφάνεια τμήματος τοίχου βαίνοντος λοξῶς πρὸς τὸ Κυκλώπειον τεῖχος.

Εἰκ. 124. Ὅστρακον νεολιθικοῦ ἀγγείου.

Εἰς τὸν μεταξὺ τῆς Μέσης καὶ τῆς Κυρίας πύλης τομέα, εἰς

Εἰκ. 125. Οἱ ἀποκαλυφθέντες ΥΕ τοῖχοι εἰς τὸν τομέα μεταξὺ Μέσης καὶ Κυρίας πύλης. τὸν ὁποῖον ἡ ἀνασκαφή κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ προπαραελθὸν ἔτος

εἶχε προχωρήσει εἰς βάθος 1 - 1.80 μ., ἀπεκαλύφθη εἰς μήκος 9.40 μ.

Εἰκ. 126. ΠΕ ἀμφορεύς.

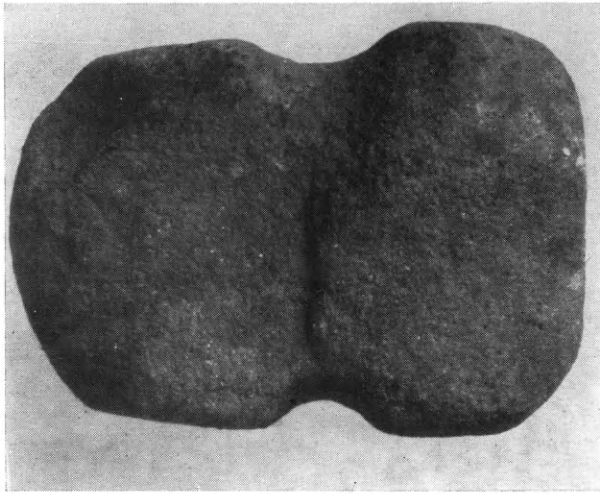
ὕστεροελλαδικὸς τοῖχος, πάχ. 0.45 - 0.50 μ., ὑπερβαίνων εἰς ὕψος τὰ

0.80 μ. Οὗτος εἶναι προσκεκολλημένος καθέτως ἐπὶ τοῦ Κυκλωπείου τείχους τὸ δὲ δυτικὸν αὐτοῦ πέρασ βαίνει ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ τοίχου τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀποκαλυφθέντος πέρυσι μικροῦ ἐνετικοῦ οἰκήματος. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ἄνω πλευρᾶς τοῦ Κυκλωπείου τείχους καὶ 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας

Εἰκ. 127. ΥΕ IIIΓ ψευδόστομος ἀμφορίσκος. τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ἐνετικοῦ οἰκήματος, ἥτις εἶναι καὶ ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν

βραχώδη άνωφέρειαν. Καθέτως έπί τοῦ τοίχου αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν 7.20 μ. ἀπὸ τῆς ἔσω γραμμῆς τοῦ Κυκλωπειοῦ τείχους, ἀλλ' εἰς ἐπίπεδον ἀνώτερον τῆς στάθμης τοῦ δαπέδου τοῦ οἰκοδομήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκει ὁ ὕστεροελλαδικὸς τοῖχος, εἶναι προσκεκολλημέ-

Εἰκ. 128. Πέλεκυς ἐξ ἄμμολίθου.

νος μεσότοιχος μὲ κατεύθυνσιν πρὸς τὰ ΒΔ., τοῦ ὁποῖου ἀπεκαλύφθη τμῆμα μήκ. 3.50 μ. (εἰκ. 125). Εἰς τὸν μεταξὺ τῶν τοίχων αὐτῶν χώρον ἀνεσκάφησαν τέσσαρες βόθροι.

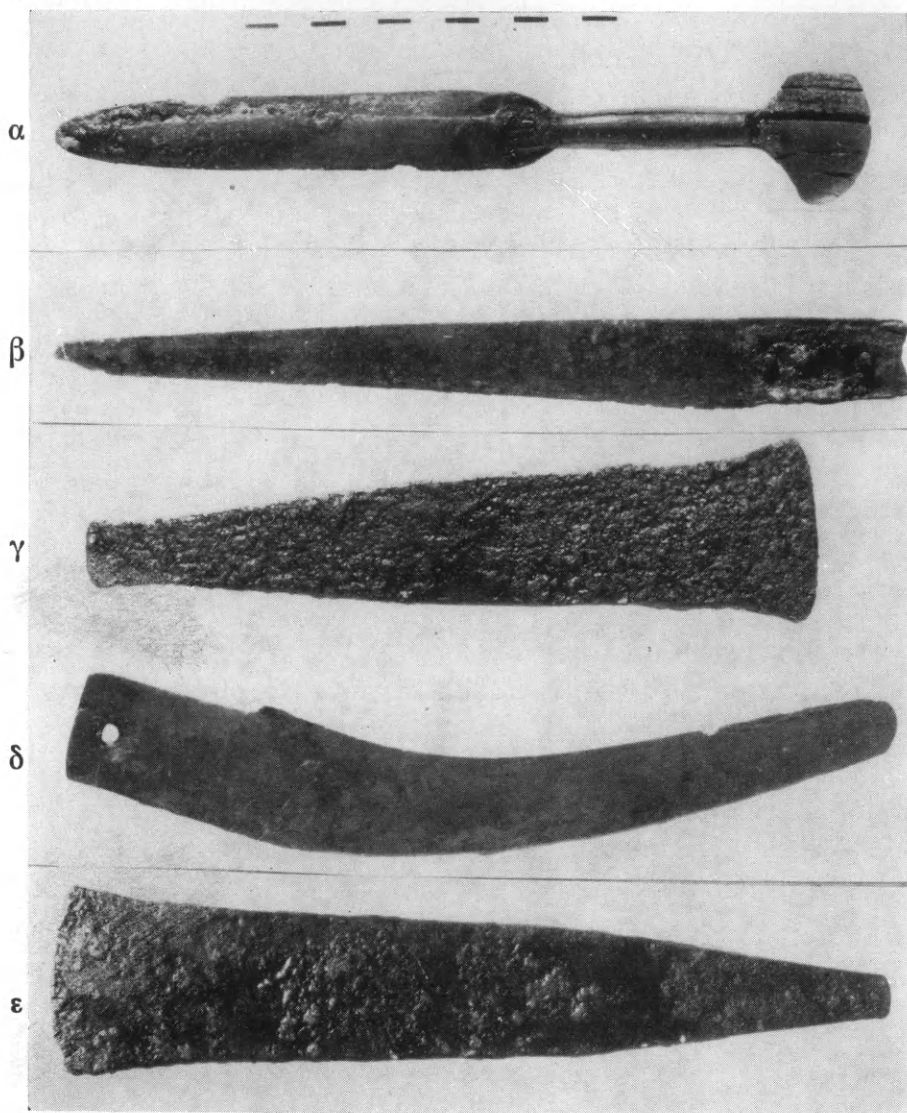
Ἡ ἀνασκαφή ἀπέδωκεν ἀφθονίαν ὀστράκων, ἐξ ὧν συνεκροτήθησαν πρωτοελλαδικὸς ἀμφορεὺς (ὑψ. 0.518 μ.) μετὰ σφαιρικῆς κοιλίας, ἐπιπέδου βάσεως καὶ ταινιοσχημῶν λαβῶν μετὰ ραβδώσεων, φέρον ἐπάλειψιν διὰ μελανοῦ στιλπνοῦ γανώματος (εἰκ. 126) ὡς ἐπίσης καὶ ΥΕ ΠΠΓ ψευδόστομος ἀμφορίσκος (ὑψ. 0.107 μ.), κοσμούμενος εἰς τὴν μεταξὺ τῶν λαβῶν χώραν διὰ στοίχων παραλλήλων γραμμίδιων εἰς ὁμόκεντρα τόξα διατεταγμένων (εἰκ. 127).

Ἐνάντιον ἀντικείμενα εὐρέθησαν: πέλεκυς ἄτρητος ἐξ ἄμμολίθου (μήκ. 0.115 μ., εἰκ. 128), ἡμίτομον τετραγώνου πελέκεως ἐκ λευκοῦ ἄσβεστολίθου (μήκ. 0.05 μ., εἰκ. 129),

Εἰκ. 129. Ἡμίτομον λιθίνου διατρήτου πελέκεως.

ὀστῆϊνον αἰχμηρὸν ἐργαλεῖον, ὑστεροελλαδικὰ χαλκᾶ ὄπλα, ὡς ἐγχει-
ρίδιον μετ' ἐλεφαντίνης λαβῆς (μῆκ. 0.237 μ., εἰκ. 130α), μονόστομον

Εἰκ. 130. α. Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον μετὰ λαβῆς ἐξ ἐλεφαντοστοῦ. β. ΥΕ χαλκοῦν
μονόστομον μαχαίριον γ.ε ΥΕ χαλκαῖ σμίλαι καὶ δ. ΥΕ χαλκῆ ἄρπη.

μαχαίριον (μῆκ. 0.209 μ., εἰκ. 130β), μονόστομον μαχαίριον μετὰ δρε-
πανοειδοῦς λεπίδος (μῆκ. 0.174, εἰκ. 130δ), δύο ἑτερόστομοι πελέκει
ἢ σμίλαι (μῆκ. α' 0.155 μ., β' 0.172 μ., εἰκ. 130γ.ε), λεπίδες ὀψι-
ανοῦ, ἀφθονία σφονδυλίων πηλίνων καὶ ἐκ στεατίτου, τινὰ τῶν

ὁποίων πῆλινα εἶναι κυλινδρικοῦ σχήματος εὐμεγέθη, χαλκοῦς δακτύλιος κοσμούμενος ἐπὶ τῆς συναφοῦς σφενδόνης δι' ἐγγα-
ράκτου διπλοῦ ρόμβου καὶ παραλλήλων γραμμιδίων. Εὐρέθη-
σαν ἐπίσης ὀλίγον κάτω τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἀπηνθρακω-
μένοι κύαμοι μικροῦ μεγέθους.

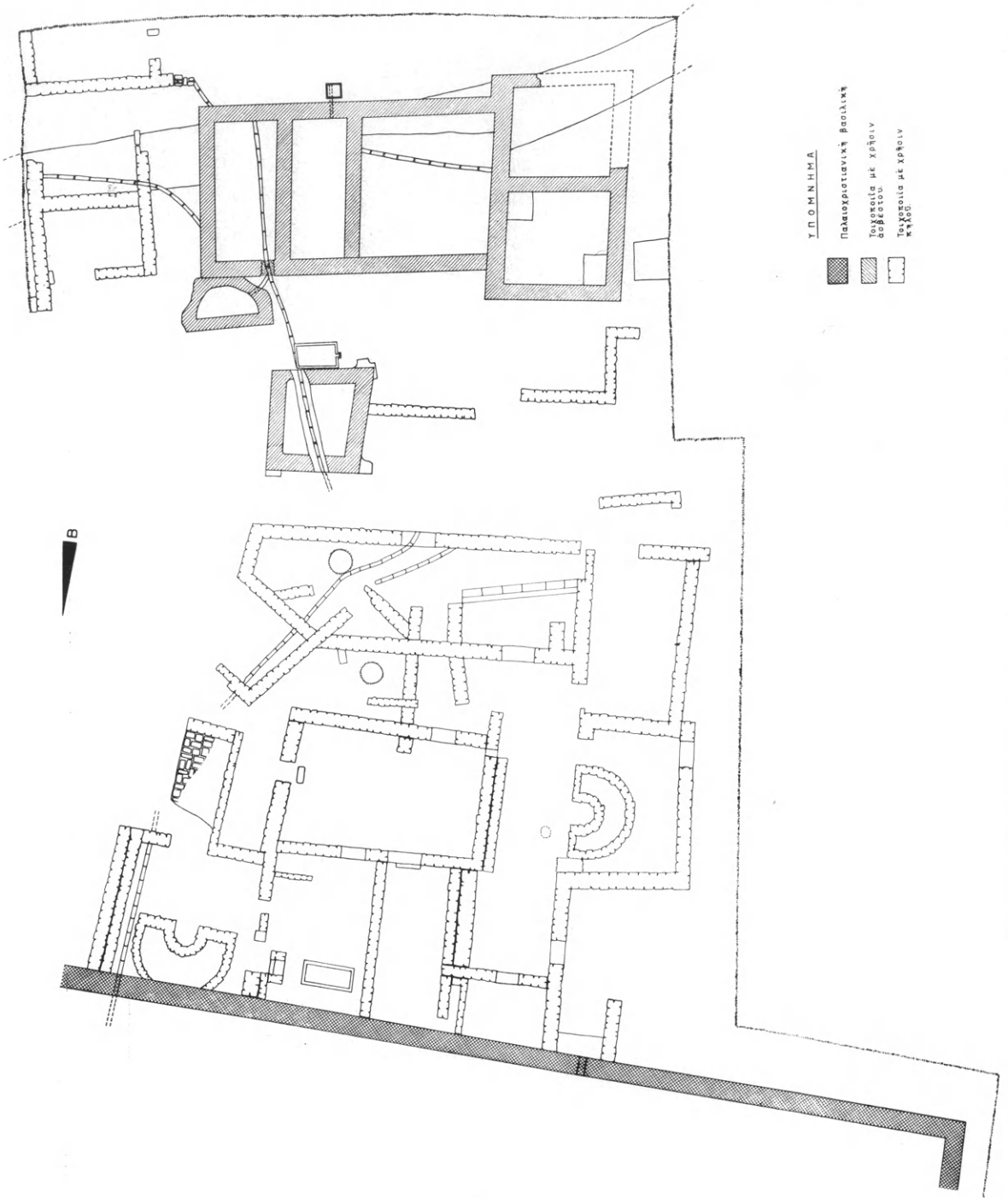
Τὸ Κυκλώπειον τεῖχος παρὰ τὴν Μέσην πύλην διατηρεῖται εἰς
ὑψος πλησιάζον τὰ 8 μ. εἰς τὸ ἀρχικὸν ὑψος, ἀναμένομεν δέ, ὅτι
θὰ ἀποκαλυφθοῦν καὶ ἀρχαιότερα οἰκοδομήματα μέχρι τοῦ στερεοῦ
ἐδάφους.

14. ΛΕΧΑΙΟΝ

Μετὰ τριετῆ διακοπὴν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1961 ἐπανελήφθη
ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Πάλλα
ἡ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς τὸν ἀρχαιολογικὸν χώρον τοῦ Λεχαιίου.
Σκοπὸς τῆς προκειμένης ἀνασκαφῆς ἦτο ἡ περαιτέρω διερεῦνησις
τοῦ πρὸς Ν. τοῦ αἰθρίου τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς χώ-
ρου, ἔνθα εἶχεν ἀποκαλυφθῆ συγκρότημα οἰκιῶν (εἰκ. 131).

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἔρευναν ὠλοκληρώθη ἐν πρώτοις ἡ
ἀποκάλυψις τῆς κατὰ τὸ 1959 ἐπισημανθείσης οἰκίας 6. Ἐν κα-
τόψει ἔχει αὕτη σχῆμα πλαγιαστοῦ ταῦ (T), ἀποτελεῖται δ' ἐκ
πέντε ἐν ὄλῳ χώρων — τριῶν εἰς τὸ σκέλος τοῦ ταῦ καὶ δύο εἰς
τὴν κεραίαν του. Ἐκ τῶν χώρων τῆς πρώτης τῶν ἐνοτήτων
τούτων ὁ μεσαῖος εἶναι δεξαμενὴ μὲ στόμιον ἐκροῆς πρὸς Ν.
(εἰκ. 132).

Ἡ οἰκία 6 ἐκτίσθη ἐπὶ ἀρχαίας ὁδοῦ, ἡ ὁποία κατηνθύνετο
ἀπὸ Δ. πρὸς Α. (εἰκ. 133), ἡ ὁποία δηλαδὴ φαίνεται ὅτι ἤρχιζεν ἐκ
τοῦ πρὸς τὴν παραλίαν τέρατος τῆς ἀπὸ Κορίνθου εἰς Λέχαιον ὁ-
δοῦ καὶ ἔφθανεν ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν ἐξωτερικὸν λιμένα καὶ ἀφ' ἑτέ-
ρου εἰς τὸ στόμιον τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ κυρίου λιμένος. Ἐπὶ τῇ
βάσει νομίσματος τῆς ἐποχῆς τοῦ Κομμόδου (180-192 μ.Χ.) συν-
άγεται ὅτι ἡ προκειμένη ὁδὸς ἐχρησιμοποιεῖτο τὸ ἀργότερον περὶ
τὰ τέλη τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰ. Ἡ κανονικότης τοῦ σχεδίου τῆς οἰκίας 6
καὶ ἡ καλὴ ποιότης τῆς τοιχοδομίας της — ἀργολιθοδομὴ μὲ
ἄσβεστον — διαχωρίζουν αὐτὴν ἀπὸ τῶν εὐτελῶν οἰκιῶν, αἱ
ὁποῖαι ἐκτίσθησαν προχείρως εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν μετὰ τὴν

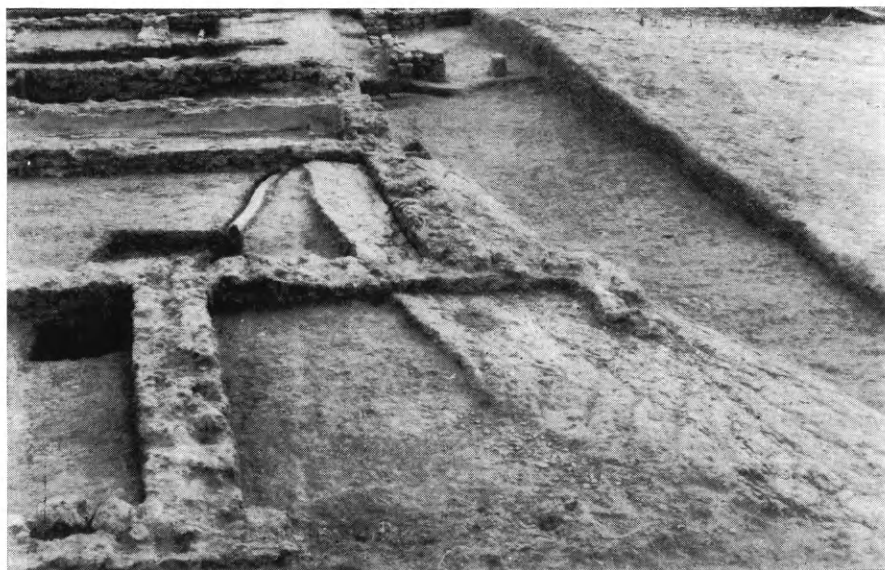
Είχ. 131. Κάτοχης οικιών νοτίως του αιδίου της βασιλικής του Λεχαιού.

καταστροφήν τῆς βασιλικῆς· φαίνεται δὲ νὰ ἐκτίσθη ἡ ἐν λόγῳ

Εἰκ. 132. Οἰκία 6 (διαμερίσματα σκέλους) ἀπὸ Ν.

οἰκία εἰς ἐποχὴν, ὅτε εἶχεν ἤδη ἀγροστευθῆ ἢ εἰρημένη ὁδός,

Εἰκ. 133. Ἀρχαία ὁδὸς καὶ μέρος τῆς οἰκίας 6. Εἰς τὸ βάθος ἡ οἰκία 12 (ἀπὸ Δ).

πιθανῶς δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς οἰκοδομήσεως τῆς βασιλικῆς,

ἦτοι περὶ τὰ μέσα ἢ κατὰ τὸ β' ἡμισυ τοῦ 5^{ου} αἰ. μ.Χ., ἀλλὰ πάντως πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς βασιλικῆς (550/51).

Εἰκ. 134. Ἀκούβιτον οἰκίας 11 (ἀπὸ ΝΔ.).

Πρὸς Δ. τῆς κατὰ τὸ 1959 ἀποκαλυφθείσης οἰκίας 5, ἦτις

Εἰκ. 135. Οἰκία 11 (πρῶτον ἐπίπεδον) - ἀνατολικά τῆς διαμερίσματα (ἀπὸ Δ.).

κεῖται βορείως τῆς οἰκίας 6, ἀπεκαλύφθη ἐφέτος ἄλλη οἰκία —

ὑπ' ἀριθ.11 — τοῦ αὐτοῦ ὡς ἡ οἰκία 5 τύπου, ἤτοι μὲ ἀκκούβιτον

Εἰκ. 136. Οἰκίαι 6 (εἰς τὸ δευτέρον ἐπίπεδον) καὶ 12 (εἰς τὸ πρῶτον ἐπίπεδον)
ἀπὸ Α. Ἀριστερῶ, ἀρχαία ὁδός.

(εἰκ. 134) καὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, δηλαδὴ τῶν μετὰ τὴν καταστροφὴν

Εἰκ. 137. Βαλανεῖον. Βορείας κόγχης τοιχοδομία (ἐξωτερικὴ ὄψις).

τῆς βασιλικῆς χρόνων. Ἡ οἰκία 11 εἶναι ἀρκετὰ εὐρύχωρος· ἡ αἰ-

θουσα τοῦ ἀκκουβίτου ἐνταῦθα εἶναι ἐφωδιασμένη δι' ἐδράνων κατὰ μῆκος τῆς ἀπέναντι τοῦ ἀκκουβίτου πλευρᾶς· ἐντὸς ἄλλου χώρου τῆς, πρὸς Α., ὑπάρχει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κατασκευὴ ἐκ κεραμίδων ἐν εἴδει «ποτίστρας» (εἰκ. 135).

Περαιτέρω πρὸς Α. τῆς οἰκίας 6 ἀπεκαλύφθησαν ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει χώροι μιᾶς εἰσέτι οἰκίας – ὑπ' ἀρ. 12 – ἐκτισμένης μὲν

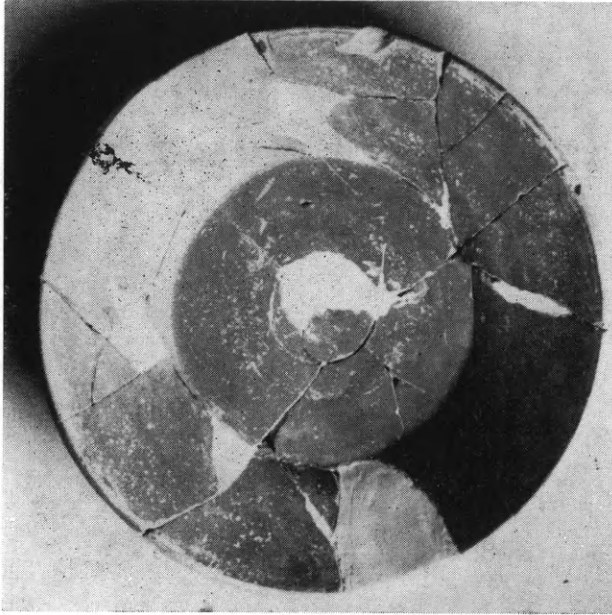
Εἰκ. 138. Πρόχους.

δι' ἀργολιθοδομῆς καὶ πηλοῦ ἀλλὰ μὲ σχετικὴν ἐπιμέλειαν. Ἡ οἰκία 12 (εἰκ. 136) παρουσιάζει ἐπίσης κανονικότητα κατόψεως, φαίνεται δὲ νὰ ἦτο προσιτὴ ἀπὸ Δ. μέσῳ διλόβου ἀνοίγματος. Χρονολογεῖται πιθανώτατα μετὰ τὸ 550/51.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν οἰκιῶν ἐπεχειρήθη δοκιμαστικὴ ἔρευνα κογχωτοῦ κτίσματος, μία τῶν κογχῶν τοῦ ὁποίου ἀνεφάνη μετὰ τυχαίαν ὑποχώρησιν τῶν χωμάτων εἰς τὴν νοτιὰν παρειὰν διερευνητικῆς τομῆς γενομένης κατὰ τὴν ἀνα-

σκαφικὴν περίοδον τοῦ ἔτους 1959. Τοῦτο κεῖται νοτιοδυτικῶς τῆς τότε κατὰ συνθήκην ἀποκληθείσης ἀγρεπαύλεως καὶ πλησίον τῆς βορείου ἀκτῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ λιμένος, ἤτοι τοῦ καθαυτὸ λιμένος τοῦ Λεχαιίου. Διεπιστώθη ὅτι πρόκειται περὶ βαλανείου· ἀπεκαλύφθησαν δύο κόγχαι του καὶ δεξαμεναί. Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς τοιχοδομίας, ἀποτελουμένης ἐξ ἐναλλασσομένων σειρῶν ἀργολιθοδομῆς καὶ πλινθοδομῆς (εἰκ. 137), δύναται τὸ μνημεῖον τοῦτο νὰ χρονολογηθῇ πιθανῶς εἰς τὸν 4^{ον} - 5^{ον} αἰ. μ.Χ. Εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐγκατέστησαν ἐντὸς μιᾶς τῶν κογχῶν τοῦ βαλανείου ἀσβεστοκάμινον πρὸς ἀσβεστοποίησιν τοῦ μαρμαρίνου ὑλικοῦ τῆς βασιλικῆς.

Ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδωσε κεραμικά (εἰκ. 138 καὶ 139), μετάλ-

Εἰκ. 139. Πινάκιον.

λινά τινα μικροαντικείμενα ἄνευ ἰδιαιτέρας σημασίας, τριάκοντα νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν καὶ τὸ κάτω ἡμισυ ἀγαματίου λεκανηφόρου (;) γυναικὸς (εἰκ. 140) πιθανῶς τῶν μετὰ τὸν Ἀδριανὸν χρόνων. Τὸ βάθρον τοῦ ἀγαματίου κοσμεῖται δι' ἀναγλύφων (βουκολικῆς σκηνῆς καὶ σκηνῆς κυνηγίου) (εἰκ. 141).

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου ὠδήγησεν εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι μετὰ τὴν ὀλοσχερῆ καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ ἔτους 550/51 συνεπήχθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς βασιλικῆς καὶ πέριξ τούτων οἰκισμός, ἀριθμοῦ ἐκ τῶν οἰκιῶν τοῦ ὁποίου ἡ ἀποκάλυψις ἀπέδωσεν

Εἰκ. 140. Ἀγαματίου λεκανηφόρου (;) γυναικός.

ἱκανὰς γνώσεις περὶ τῆς κορινθιακῆς κοσμικῆς ἀρχιτεκτονικῆς τοῦ

β' ἡμίσεος τοῦ 6ου αἰ.μ.Χ. Ἡ περαιτέρω ἔρευνα τοῦ τελευταίου τούτου θέματος δὲν πρόκειται, ὡς τοῦλάχιστον εἰκάζεται, νὰ προσθέσῃ σημαντικώτερόν τι εἰς τὰς περὶ τοῦ προκειμένου γνώσεις ἡμῶν καὶ διὰ τοῦτο κρίνεται, τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ παρόντος, ὅτι δὲν εἶναι

Εἰκ. 141. Τὸ βάθρον τοῦ ἐν εἰκ. 140 ἀγαλματίου.

σκόπιμος ἢ ἐν Λεχαίῳ συνέχισις ἀνασκαφῶν παλαιοχριστιανικῶν οἰκιῶν. Ἀλλὰ καὶ ἡ περαιτέρω ἀποκάλυψις τοῦ μνημονευθέντος βαλανείου ἐκφεύγει τῶν ἀρχικῶν στόχων τῆς ἐν Λεχαίῳ ἐρεύνης, τῆς ἀνασκαφῆς δηλαδὴ τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς καὶ τῶν ἀμέσως περὶ αὐτήν. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐν Λεχαίῳ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ὡς περατωθεῖσα. Ὑπολείπεται ἢ ἴδρυσις ἐνταῦθα ἀρχαιολογικῆς Συλλογῆς πρὸς ἐναπόθεσιν τοῦ ἀπὸ τοῦ 1956 ἐλθόντος εἰς φῶς πλουσίου ὕλικου καὶ πρὸς ἀρχαιολογικὴν ἐπεξεργασίαν του (καταγραφὴν τῶν εὐρημάτων κλπ.), διὰ νὰ καταστῇ ἀκολούθως δυνατὴ ὠλοκληρωμένη δημοσίευσις τῆς σημαντικῆς ταύτης ἀνασκαφῆς τῆς Ἑταιρείας.

15. ΝΑΞΟΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Νάξου ἐσυνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος ἐν τῷ βορείῳ τμήματι τῆς πόλεως,

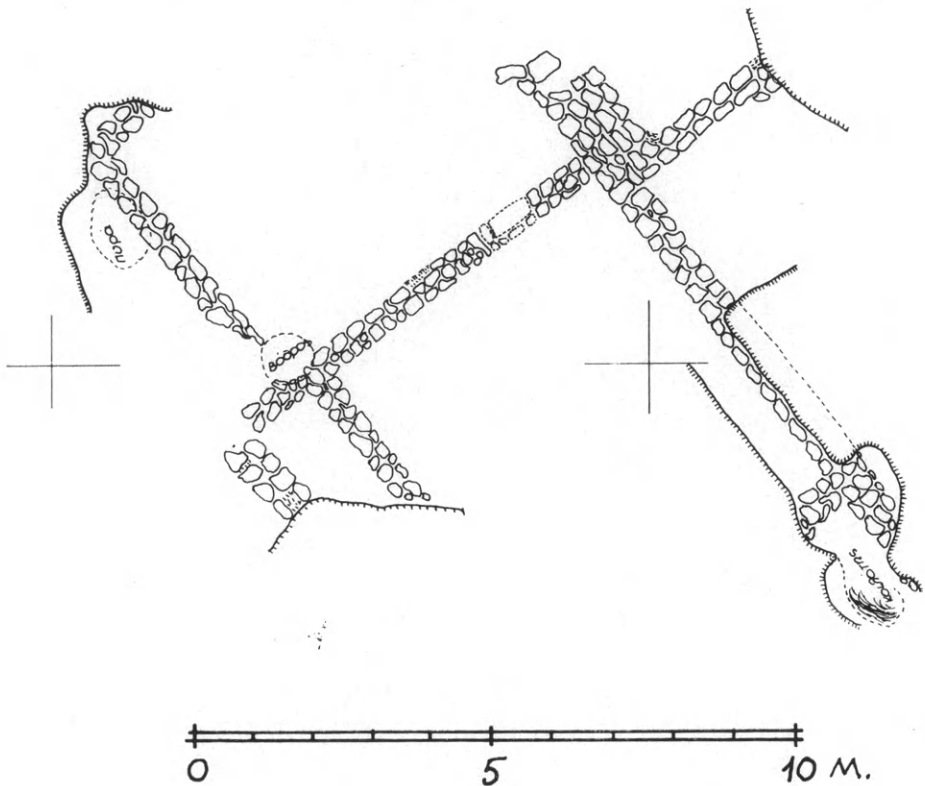
ἀλλ' οὐχὶ ἐν ἀμέσῳ συνεχεῖα τῶν ἤδη ἀνεσκαμμένων. Διότι ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀνασκαφῆς ἔχει ἀρχίσει κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πυκνὴ καὶ μὲ ταχύτατον ρυθμὸν ἡ ἀνέγερσις νέων οἰκοδομῶν. Ὅθεν καὶ ἡ ἐφετινὴ ἀνασκαφὴ περιορίσθη ἀναγκαστικῶς εἰς οἰκόπεδα, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐπέκειτο ἡ οἰκοδόμησις.

Εἰκ. 142. Προϊστορικὸς τοῖχος ὑπὸ τὸ ἀνεγειρόμενον Εἰρηνοδικεῖον Νάξου.

Διότι ἐκρίθη ὅτι, ἐπειδὴ ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ ἀποκαλυπτόμενα κτήρια, ἀκόμη καὶ ἐκεῖνα τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων, εὐρίσκονται ἐντὸς τοῦ ὕδατος καὶ εἶναι ἐπομένως ἀδύνατον νὰ μὴ ἐπιχώνωνται εὐθὺς μετὰ τὰς ἀνασκαφάς, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἕνεκα τοῦ μεγάλου βάθους, εἰς ὃ εὐρίσκονται ταῦτα, δὲν καταστρέφονται ὑπὸ τῶν πολὺ ὑψηλότερον θεμελιουμένων νέων κτηρίων (εἰκ. 142), δὲν ἐπιβάλλεται, εἰμὴ εἰς ὠρισμένας μόνον περιπτώσεις, ἡ ἀγορὰ τῶν οἰκοπέδων, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν καὶ ἡ ἔρευνα νὰ γίνεται καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῆς πόλεως νὰ μὴ παρακωλύεται. Ἡ λύσις δὲν εἶναι ἰδεώδης, ἀλλ' εἶναι ἡ καλυτέρα δυνατὴ.

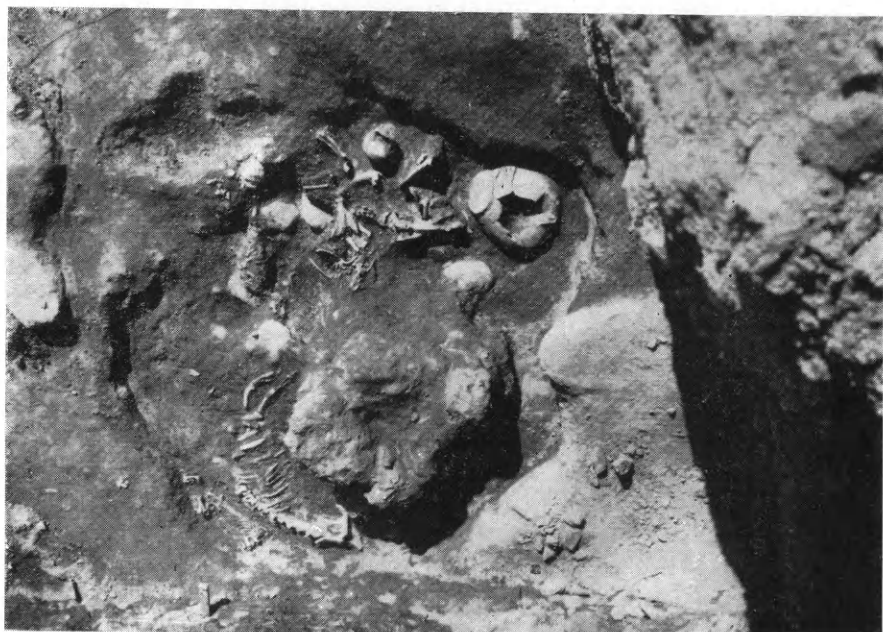
1. Οὕτω ἀνεσκάφη ἐφέτος εἰς ἀπόστασιν 50 περίπου μέτρων ἀνατολικῶς τῆς τελευταίας ἀνασκαφῆς ἐν τῇ Μυκηναϊκῇ πόλει οἰκόπεδον, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶχεν ἤδη ἀρχίσει ἢ θεμελίωσις νέου κτηρίου προοριζομένου δι' Εἰρηνοδικεῖον, ἀνεγερθέντος ἤδη. Ἡ ἐπίχωσις ὑπερέβαινε τὰ πέντε μέτρα (εἰκ. 142 καὶ 143). Πρόκειται

Εἰκ. 143. Τὸ ἀνασκαφέν τμήμα οἰκημάτων ὑπὸ τὸ Εἰρηνοδικεῖον Νάξου.

καὶ ἐδῶ περὶ μεγάλου τμήματος οἰκοδομικοῦ συγκροτήματος ἐκ τοῦ ὁποίου σαφῆς εἶναι εὐρὺς χῶρος πλάτους 5 μ. καὶ μήκους τοῦλάχιστον διπλασίου ἔχοντος ἐν ἀνοιγμα εἰσόδου πρὸς τὸ ἀνατολικὸν μέρος τῆς βορείας πλευρᾶς του. Ἀνατολικῶς καὶ βορείως φαίνονται ἄλλοι τοῖχοι ἀνήκοντες εἰς ἄλλα οἰκήματα. Οἱ ἀποκαλυφθέντες τοῖχοι τῆς Μυκηναϊκῆς III ἐποχῆς φαίνονται προερχόμενοι γενικῶς ἐκ μιᾶς φάσεως τῆς περιόδου ταύτης· δὲν διακρίνονται, τοῦλάχιστον τόσο χαρακτηριστικῶς, ὅσον εἰς ἄλλους τομεῖς, ἢ ἐπάλληλος διάταξις οἰκιῶν διαφορῶν περιόδων· ὀλίγοι

μόνον, ἐλάχιστα διατηρούμενοι, τοῖχοι, εὐρίσκονται θεμελιωμένοι εἰς διάφορον βάθος. Ἄλλ' ὅπωςδήποτε σκαφή ἀκόμη βαθύ-

Εἰκ. 144. Ὁ βόθρος με τοὺς σκελετοὺς τῶν χοίρων καὶ τὰ ἀγγεῖα.

τερον, βαθέως ἐντὸς τῶν ὑδάτων, ἦτο ἐπικίνδυνος, ἐνῶ τὰ ὑψηλότερα τμήματα εἶχον ταραχθῆ ἰσχυρῶς εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

Σημαντικὴ ἦτο ἡ ἀνεύρεσις κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τοῦ μνημονευθέντος χώρου ἐνὸς σκαπτοῦ βόθρου (εἰκ. 144), διαμέτρου ἐνὸς περίπου μέτρου, ἐν τῷ ὁποίῳ εἰς βάθος 3.40 μ. εὐρίσκοντο ἐν κύκλῳ οἱ σκελετοὶ δύο χοίρων ἀδιάτακτοι καὶ ἐνὸς χοιριδίου παρ' ἐκάτερον αὐτῶν. Μεταξὺ τῶν σκελετῶν εὐρίσκοντο σχεδὸν ἀκέραιοι εἰς ψευδόστομος μικρὸς ἀμφορεὺς (εἰκ. 145) καὶ μία ὑδρία, ἐκ τῶν ἐσχάτων μυκηναϊκῶν χρόνων, ἐνῶ ὄστρακα μυκηναϊκὰ καὶ ὀλίγα

Εἰκ. 145. Ψευδόστομος ἀμφορεὺς ἐκ τοῦ βόθρου.

γεωμετρικά εύρισκοντο ἤδη ὑπεράνω τῶν σκελετῶν, ὑπὸ τοὺς ὁποίους ὑπῆρχον μικροὶ κύαθοι καθὼς καὶ ὀστᾶ τρίτου χοίρου μετὰ

Εἰκ. 146. Ἡ πέραν τοῦ βόθρου ἐστία.

χοιριδίου ἐπίσης, καθὼς καὶ τρεῖς τριποδικαὶ χύτραι ὡς καὶ ὀλίγα ὀστᾶ ἄλλων ζώων (κέρατον βοῶς μεταξύ). Μικρὰ τεμάχια ἀνθρώπων, ὀλίγη τέφρα καὶ ὀλίγα κεκαυμένα ὄστρακα εὐρίσκοντο καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ βόθρου, ὁ ὁποῖος, στενούμενος πρὸς τὰ κάτω, εἶχε σκαφή ἐντὸς στρώματος, δαπέδου προφανῶς, ἐκ σκληρᾶς γῆς

ἀναμείκτου μετὰ μικρῶν λευκῶν λιθαρίων, πατοῦντος δὲ ἐπὶ τῶν πλησίον τοίχων, οἵτινες εἶχον καταστραφῆ κατὰ τὴν ἐνόρουξιν τοῦ βόθρου. Τὸ δάπεδον τοῦτο ἀνήκει προφανῶς εἰς μὴ διασωθὲν νεώτερον—ἀλλὰ μυκηναϊκὸν ἀκόμη—οἴκημα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνεγερθῆ ἐπὶ τῶν κατεστραμμένων τοίχων τοῦ ἀνακαλυφθέντος.

Δύο καὶ ἡμισυ μέτρα ΒΑ. τοῦ βόθρου ἀπεκαλύφθη μία κυκλωτερῆς, ἐστία προφανῶς, ἐκ σκληρᾶς γῆς, ἐν μέρει κεκαυμένης,

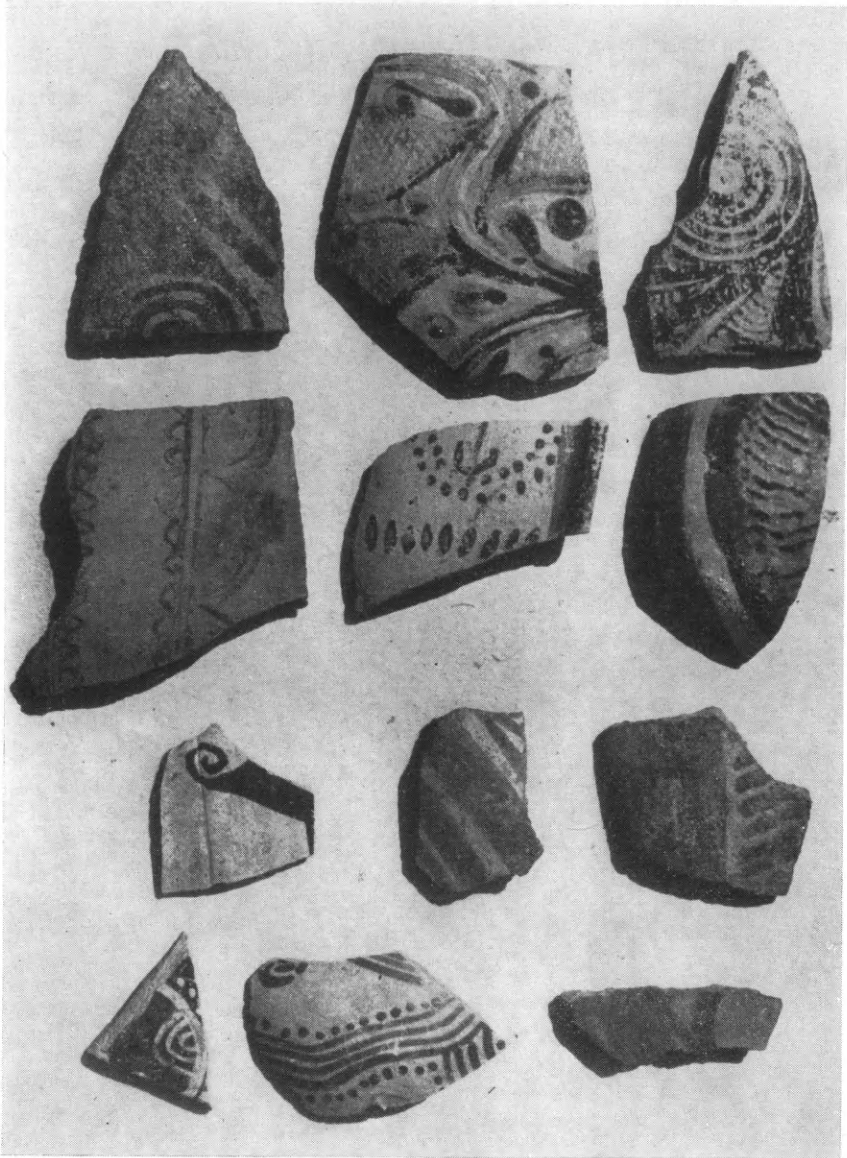
Εἰκ. 147. Ὁ δακτυλιόλιθος ἐξ ἐκμαγείου.

μετὰ λιθαρίων ἐντὸς αὐτῆς καθὼς καὶ ὀστράκων, κεκαυμένων ὀστῶν ζῶων καὶ μικρῶν τεμαχίων ἀνθρώκων. Ἡ ἐστία αὕτη εὑρίσκεται ἐπὶ τοῦ μνημονευθέντος δαπέδου ἐκτεινομένη καὶ ἐπὶ τοῦ κάτωθι αὐτῆς τοίχου τοῦ οἰκοδομήματος (εἰκ. 146).

Ἡ εὐλογωτέρα ἐρμηγεία εἶναι ὅτι πρόκειται περὶ συγχρόνων: ἐστίας καὶ βόθρου παρ' αὐτήν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀπερρίπτοντο καιόμενα ἐπὶ τῆς ἐστίας ἢ ἀπετίθεντο προσφοραὶ ζῶων· εἶναι ἐλκυστικὴ ἢ ὑπόθεσις ὅτι ἔχομεν ἐνταῦθα ἐν ἀρχέτυπον τῶν «μεγάρων» — βόθρων τῆς Δήμητρος.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων τὸ πολυτιμότερον εἶναι φακοειδῆς σφραγιδόλιθος, πάχους 1,3 ἐκ. καὶ διαμέτρου 2,5 ἐκ., «λακεδαίμονιου» πρασίνου λίθου μὲ παράστασιν ζῶου, ἵππου πιθανῶς, φανταστικοῦ

τῶν τελευταίων μυκηναϊκῶν χρόνων (εἰκ. 147). Τὰ τεμάχια ἀγγείων ἐκτείνονται ἀπὸ τῆς παλαιότερας κυκλαδικῆς μέχρι καὶ

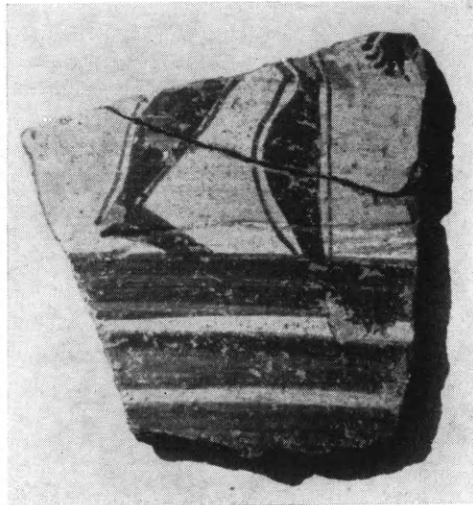

Εἰκ. 148. Προϊστορικά ὄστρακα τῆς Νάξου.

τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Ἐπικρατοῦν τὰ ἐκ τῆς Ὑστεροελλαδικῆς III γενικῶς προερχόμενα (εἰκ. 148). Ἐκ τοῦ ζωγραφικοῦ συ-

θμοῦ εἰκονίζεται τεμάχιον κρατήρος σφύζοντος τὰς κνήμας ἀνδρικήν μορφῆς (εἰκ. 149). Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὑπαρξίς τεμαχίου τοῦ «μέλανος καὶ ἐρυθροῦ» ρυθμοῦ τῆς Μήλου (εἰκ. 150). Διὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ βόθρου χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μνημονευθεὶς εἰκονιζόμενος μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορεὺς (εἰκ. 145) τῶν ὑστάτων μυκηναϊκῶν χρόνων.

2. Διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν σχεδίων ἀνεσκάφη μικρὸν τμήμα δυτικῶς τῆς παλαιᾶς ἀνασκαφῆς ἀπὸ τοῦ 1950 καὶ ἐξῆς, ἔνθα ἐπίσης ἀνεφάνη ὅτι συνεχίζεται ἡ πόλις (εἰκ. 151-152). Ἡ εἰκὼν 151 δεικνύει τὰ οἰκοδομήματα χωριζόμενα ἀπὸ τῆς θαλάσσης μόνον διὰ τῶν χωμάτων τῆς ἀνασκαφῆς. Εἰς τὴν εἰκόνα 153 δεικνύεται ἡ μέγρι

Εἰκ. 149. Τεμάχιον κρατήρος με ἀνδρικήν μορφὴν ἐκ τῆς ἐστίας.

Εἰκ. 150. Θραῦσμα τοῦ «μέλανος καὶ ἐρυθροῦ» ρυθμοῦ.

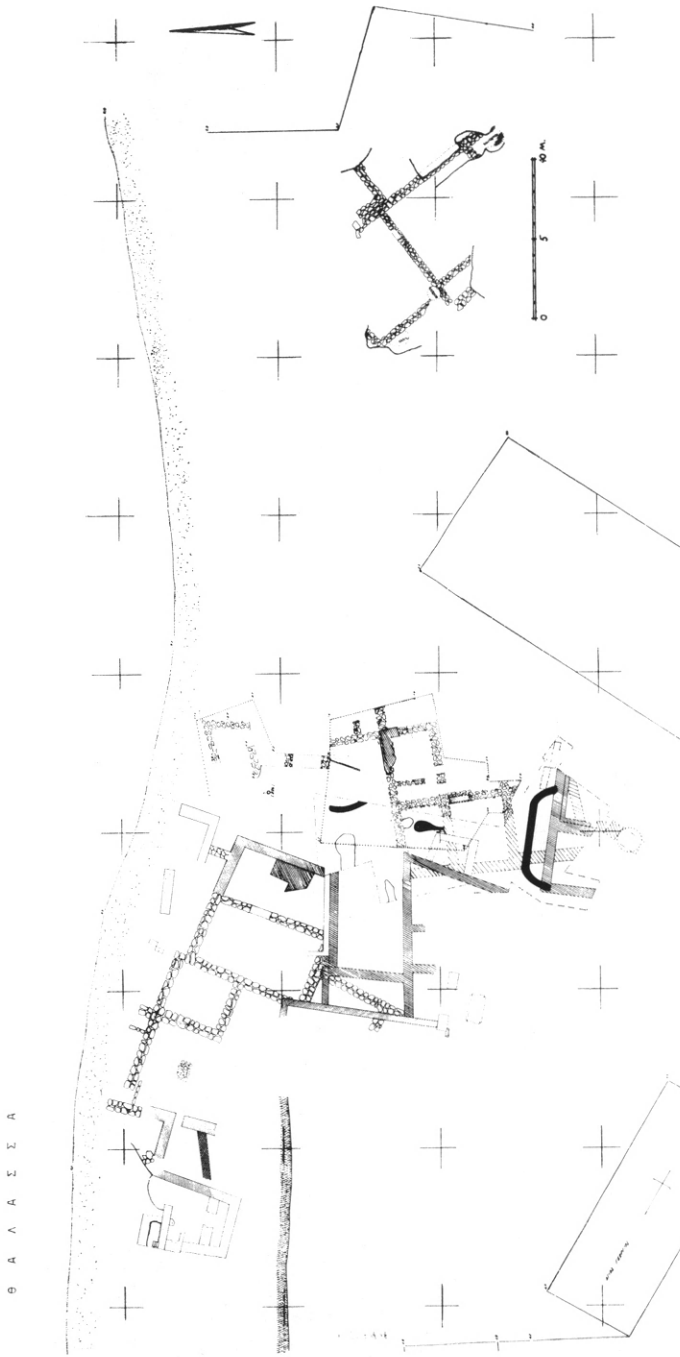
τοῦδε ἀνασκαφεῖσα περιοχὴ τῆς προϊστορικήν πόλεως τῆς Νάξου ἀπὸ τοῦ 1949 καὶ μετέπειτα.

Εικ. 151. Κτίσματα ἐκ τῆς προεκτάσεως τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1950/51.

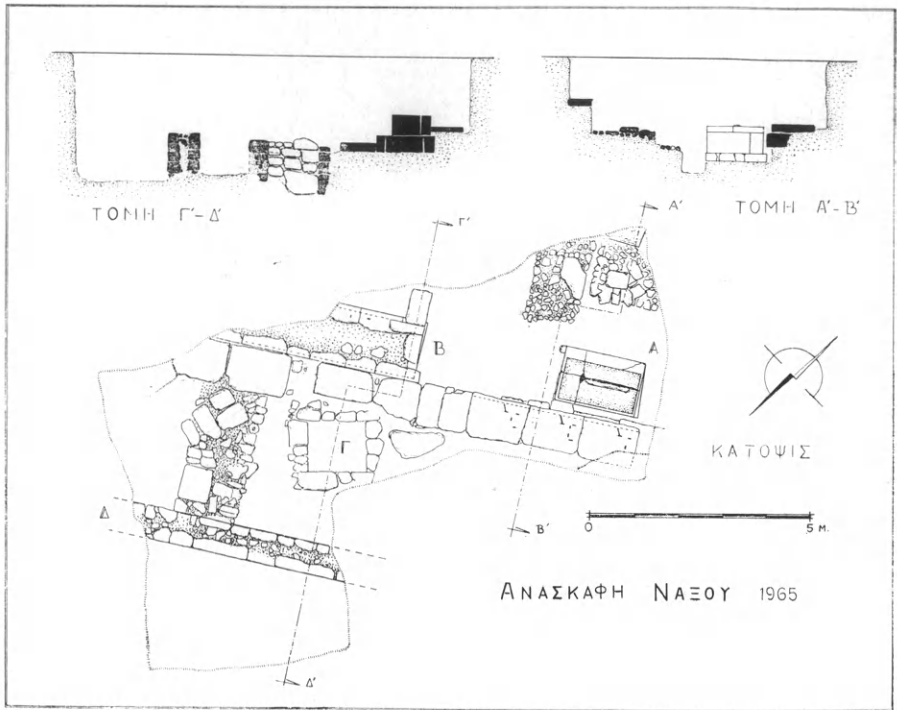

Εικ. 152. Τμήμα κρατήρος ἐκ τῆς περιοχῆς ἀνασκαφῆς 1949/51.

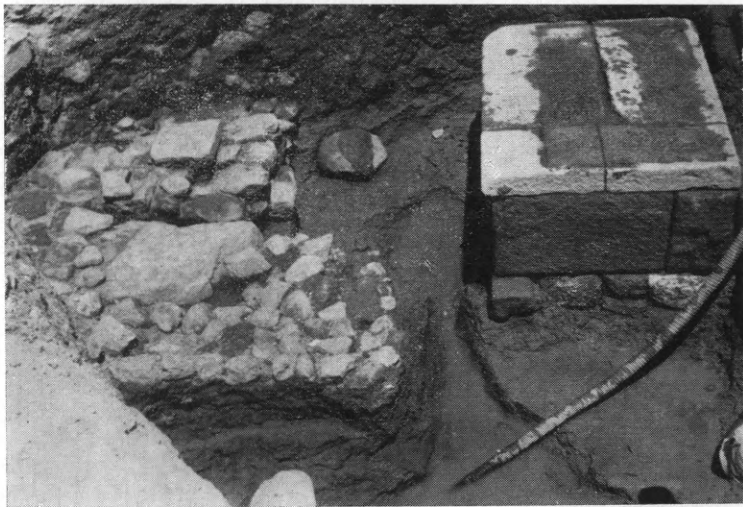

Εικ. 153. Όλόκληρος ή μέχρι τούδε ανασκαφείσα περιοχή τής προϊστορικής πόλεως τής Νάξου.

3. Ἐνῶ ἡ ὑπηρεσιακοῦ σχεδὸν χαρακτηῖρος ἔρευνα εἰς ἄλλα

Εἰκ. 154. Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τῆς ἀν. πλευρᾶς τῆς ἐλληνιστικῆς «ἀγορᾶς» τῆς Νάξου.

Εἰκ. 155. Βάθρον ἔμπροσθεν τοῦ στυλοβάτου τῆς «ἀγορᾶς».

οἰκόπεδα οὐδὲν σχεδὸν ἀπέδωσε, σημαντικὴ ἦτο ἡ ἔρευνα εἰς τὸ

οικόπεδον Ἐπιτροπάκη, ἀπέναντι τοῦ λόφου τῶν Ἀπλωμάτων. Ἐν αὐτῷ ἀπεκαλύφθη τμήμα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς τετραγώνου στοᾶς (ἀγορᾶς;), τῆς ὁποίας τμήματα [εἶχεν ἀνακαλύψει ὁ G. WELTER χωρὶς νὰ τὴν ἀνασκάψῃ ὀλόκληρον. Τὴν στοᾶν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἶχε σχεδιάσει οὗτος, Arch. Anz. 1930,

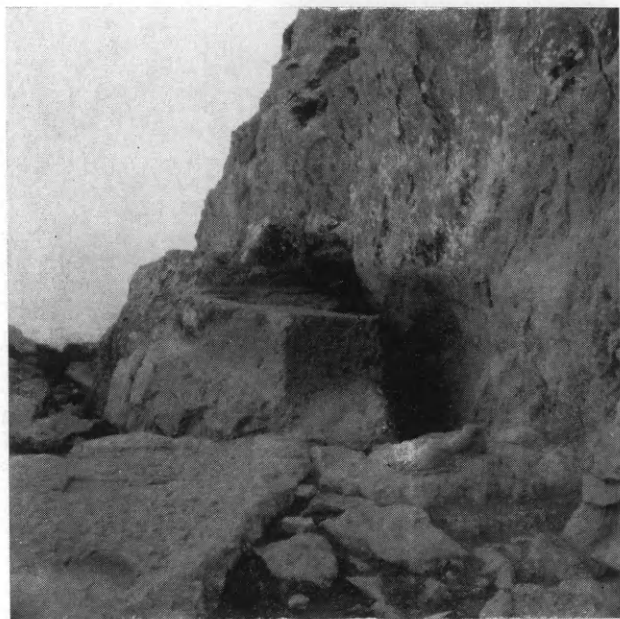
Εἰκ. 156. Ὁ ἐνεπίγραφος ὄρος.

στ. 132, εἰκ. 13, ὡς ἀπλοῦν τοῖχον ἄνευ κιονοστοιχίας, ὅπερ τὴν ἀπεδείχθη ἀνακριβές. Ἀνευρέθη καὶ ὁ τοῖχος καὶ ὁ στυλοβάτης (εἰκ. 154), ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀναθήματα. Ἀνεκαλύφθη ἓν μέγα βᾶθρον (εἰκ. 155) καὶ παρ' αὐτὸ ἄλλο λίαν ἐπίμηκες, πλησίον τῶν ὁποίων εὐρέθη κατὰ χώραν στήλη μὲ τὴν ἐπιγραφὴν [Ἀρτ]έμιδος [. . .] ομεδείας (εἰκ. 156). Τὰ σφζόμενα ἔχνη τῶν τριῶν πρώτων γραμμάτων τοῦ ἐπιθέτου τῆς θεᾶς εἶναι δυστυχῶς ἀδιάγνωστα. Οὐδὲν τοιούτου σηματισμοῦ ἐπίθετον εἶναι γνωστὸν μέχρι τοῦδε ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ἄρτεμιν.

16. ΘΗΡΑ

Ἐν Θήρᾳ ἐπανελήφθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Ζαφειροπούλου ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀρχαϊκοῦ καὶ κλασσικοῦ νεκροταφείου ἐπὶ τῆς κλι-

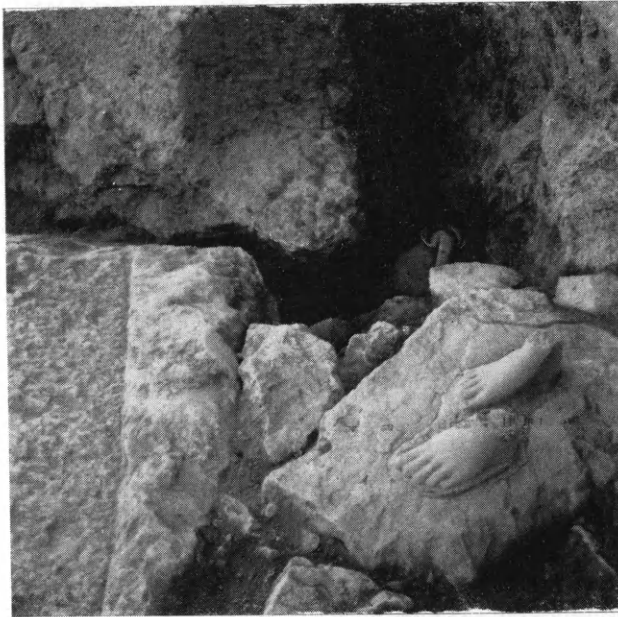
τύος τῆς ΒΑ. Σελλάδας. Ἡ ἔρευνα ἀπέβλεπεν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (ὥστε νὰ συνδεθοῦν οἱ δύο τομεῖς τῆς ἀνασκαφῆς τῶν παρελθόντων ἐτῶν) καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν τάφων, οἵτινες εἶχον ἀναφανῆ κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ὁδοῦ. Τὸ ἀρχαῖον λιθόστρωτον ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος

Εἰκ. 157. Πλίνθος μετὰ τῶν ποδῶν ἀρχαικοῦ κούρου.

51 μ. Ἔνεκα τῆς ἀνωφερείας τοῦ ἐδάφους, ἡ κλίσις φθάνει τὰ 25 % καὶ εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος, πρὶν διαγράψῃ νέαν στροφὴν, σχηματίζονται βαθμίδες. Εἰς τὴν πρώτην στροφὴν εὐρέθη κατὰ χώραν στερεωμένη μετὰ τῶν λαξευθέντων βράχων πλίνθος μετὰ τῶν ποδῶν ἀρχαικοῦ κούρου (εἰκ. 157). Παραπλεύρως ὑπῆρχε μία σχετικῶς μικρὰ οἰνοχόη περιέχουσα τὰ ὅσα τοῦ νεκροῦ (εἰκ. 158). Αἱ ἀρχαῖκαί ταφαὶ ἦσαν ὄλαι καύσεως, ἥτις πλὴν ὀλίγων ἐξαιρέσεων, ὡς ἡ προηγουμένη, ἐλάμβανε χώραν ἐντὸς τοῦ ἀνοιγέντος λάκκου. Τὰ κτερίσματα ἦσαν πάλιν ἀττικά, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μελανόμορφοι, κύλικες καὶ σκύφοι, ἀλλ' εὐρέθησαν καὶ ἰωνικαὶ κύλικες, καθὼς καὶ ἓν ροδιακὸν πινάκιον μετὰ παράστασιν τρεχόντων αἰγᾶγων. Περισσότερα κτερίσματα περιεῖχεν εἰς παιδικὸς τάφος:

πολλά μικρά ἀγγεῖα τοῦ γνωστοῦ τύπου μὲ παραστάσεις σειρᾶς νησῶν, ἐν εἰδώλιον ὀκλάζοντος Σιληνοῦ, πήλινα προσωπεῖα καὶ ἐν μικρὸν περιορρανήριον φέρον ἐγγάρακτον, ἀλλὰ δυστυχῶς δυσανάγνωστον ἐπιγραφὴν. Μεταξὺ τῶν ἀρχαϊκῶν τάφων εὐρέθησαν καὶ ὀλίγαι ταφαὶ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, ἀπὸ τὰς ὁποίας προέρχονται δύο

Εἰκ. 158. Πλίνθος μετὰ τῶν ποδῶν ἀρχαϊκοῦ κούρου καὶ τεφροδόχος οἰνοχόη.

ῥαῖαι ἐρυθρόμορφοι ὑδρῖαι. Ἡ ἐνεργηθεῖσα ἀνασκαφὴ δὲν ἐξήντησε τὴν σειρὰν τῶν τάφων τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τῆς ὁδοῦ. Παραλλήλως εἰς τὴν περιοχὴν τῆς διακλαδώσεως, ὅπου αἱ νεώτεραι ταφαί, ἀνεσκάφη μία συστὰς οἰκογενειακῶν ταφῶν τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰῶνος (εἰκ. 159 - 160) καὶ ὅπισθεν τούτων ἄλλαι ἐλληνιστικαὶ (εἰκ. 161). Τὰ τεφροδόχα ἀγγεῖα ἦσαν ὑδρῖαι ἐντοπίου κατασκευῆς μεθ' ἀπλῆς, ἀλλὰ καλαισθήτου διακοσμήσεως, τὰ ὁποῖα συχνά, ὅταν ἔλειπον ἐπιτύμβιοι κυβόλιθοι, ἔφερον ἐγγάρακτον τὸ ὄνομα τοῦ νεκροῦ. Εὐρέθη καὶ μία οἰνοχόη bucchero καὶ εἰς τὰ χῶματα εἷς μικρὸς ἐρυθρόμορφος γαμικὸς λέβης φέρων παράστασιν σκηνῆς γυναικωνίτου.

Ἡ ἀνεύρεσις τεμαχίων πίθου τοῦ 7^{ου} αἰῶνος μετ' ἀναγλύφου

Εἰκ. 159. Ταφαὶ κλασσικῶν χρόνων.

Εἰκ. 160. Ταφαὶ κλασσικῶν χρόνων.

διακοσμήσεως—ζῶναι ἀετῶν— ᾠδήγησεν εἰς δοκιμαστικὴν ἔρευναν

βορειότερον πρὸς τὸ ὕψωμα τοῦ Προφήτου Ἡλία. Κάτω ἀπὸ στρώμα κισσήρεως ἀπεκαλύφθησαν δύο ἀρχαϊκαὶ πυραί. Ἄλλ' ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς κισσήρεως εὐρέθησαν ἀνάμεικτα, πιθανῶς προερχόμενα ἀπὸ ὑψηλότερον σημεῖον, πλῆθος ὀστράκων γεωμετρικῶν θηραϊκῶν, κορινθιακῶν καὶ ἀττικῶν μελανομόρφων, ἀλλὰ καὶ ἔρυ-

Εἰκ. 161. Ἑλληνιστικὴ ταφὴ ἐντὸς ἀγγείων.

θρομόρφων ἀγγείων. Τὸ σημαντικώτερον εὑρημα εἶναι τὰ τεμάχια μελανομόρφου ἀττικῆς κύλικος τῶν μέσων τοῦ 6^{ου} αἰῶνος, ἧτις φέρει παραστάσεις σκηνῶν παλαιστρας.

17. ΖΑΚΡΟΣ

Ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἐφόρου Ν. Πλάτωνος συνεχίσθησαν, πάντοτε μὲ μεγάλην ἐπιτυχίαν, αἱ ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν Ζάκρον Σητείας, μὲ σκοπὸν τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου, τοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1962 ἀνασκαπτομένου εἰς τὴν στενὴν μεταξὺ δύο λόφων κοιλάδα τῆς Κάτω Ζάκρου καὶ τὴν ἐξερεύνησιν τῆς μινωικῆς ἀγροικίας παρὰ τὴν Ἐπάνω Ζάκρον. Καὶ κατὰ τὴν περιόδον ταύτην λίαν προφορῶνως προσέφερε πρόσθετον χορηγίαν

τὸ ἐκ Νέας Ὑόρκης ζευγὸς φιλοτέχνων Λέον καὶ Harriet Pomerance. Εἰς τὴν ἀνασκαφὴν συμμετέσχον ὡς ἐπιστημονικοὶ βοηθοὶ οἱ ἀρχαιολόγοι Ἰωάννης καὶ Ἔφη Σακελλαράκη, ἐργασθέντες εἰς τὴν Ἄνω Ζάκρον, καὶ Ἀναστασία Πλάτωνος καὶ Ἑλένη Ζαγα- νιάρη, εἰς τὸ Ἀνάκτορον. Ἐπίσης συμμετέσχον ὁ Ἀμερικανὸς Joseph Shaw ὡς ἀρχιτέκτων, ὁ Γ. Ξυλούρης ὡς φωτογράφος καὶ εἰδικοί τεχνῖται καὶ ἐπιστάται τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου, ἀποτε- λέσαντες τὸν πυρῆνα τῶν ἀνασκαφικῶν συνεργειῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα λίαν συνοπτικῶς συγκεφαλαιοῦνται εἰς τὰ ἀκόλουθα: Εἰς τὸ Ἀνάκτορον ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη εἰς τὴν βόρειον, τὴν νοτιάν καὶ τὴν ἀνατολικὴν πτέρυγα περὶ τὴν κεντρικὴν αὐλὴν, ἥτις ἀνεσκάφη πλήρως. Ἀπεδείχθη οὕτω ὅτι τὸ κτήριο εἶχεν, ὡς ἀρχικῶς προεβλέφθη, μεγάλην ἔκτασιν, ἐπεκτεινόμενον πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς θαλάσσης καὶ ἀνερχόμενον κατ' ἄνδηρα εἰς τὸν ΒΑ. λόφον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτοῦ μορφή παρουσίασεν ἐντελῶς ἰδιά- ζον ἐνδιαφέρον δι' ὠρισμένας ἰδιοτυπίας, μὴ συναντωμένας εἰς τὰ ἄλλα μεγάλα ἀνάκτορα, καίτοι ἐμφανίζει βασικὰς ὁμοιότητας πρὸς ταῦτα (παρένθ. πίν. Α'). Ἦδη ἔχουν ἀνασκαφῆ περὶ τὰ 4.500 τ.μ. καὶ ἡ πρὸς πάσας τὰς πλευρὰς περαιτέρω ἐπέκτασις ἀποδεικνύει ὅτι πιθανῶς τὸ ἀνάκτορον τῆς Ζάκρου πολὺ ὀλίγον θὰ ὑπολείπεται τῶν μεγάλων ἀνακτόρων τῆς Φαιστοῦ καὶ τῶν Μαλίων. Τὰ μέχρι τῆς στιγμῆς ἀνασκαφέντα διαμερίσματα, τῶν ὁποίων τινὰ εἶναι ἐκτε- ταμένα, ἀνέρχονται εἰς 65, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον καθιστᾷ πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι τὸ Ἀνάκτορον εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν δὲν θὰ εἶχεν ὀλιγώτερα τῶν 180 διαμερισμάτων, ἂν περιοριζέτο εἰς δύο μόνον ὀρόφους, διὰ τοὺς ὁποίους ὑπάρχουν ἀσφαλεῖς ἐνδείξεις.

Εἰς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν ἀνεκαλύφθη τὸ συμπλητὸν ἐκ κο- νιάματος δάπεδον, διατηρούμενον κατὰ τμήματα, ἐπικαλυφθὲν μὲ τὰ πυρίκαιστα λείψανα, τὰ προελθόντα ἐκ τῆς πτώσεως τῶν προσό- ψεων. Πρὸ τῆς εἰσόδου εἰς τὴν Β. στοάν - ἀναπαυτήριο ἀνευρέ- θη κρῖκος ἐκ συμπαγοῦς χρυσοῦ καὶ καλῶς διατηρούμενον χαλκοῦν κάτοπτρον, ἴσως τὸ μεγαλύτερον γνωστὸν τοῦ κρητομυκηναϊκοῦ κύκλου. Πρὸ τῆς εἰσόδου πρὸς τὴν αὐλὴν ἐκ τοῦ κεντρικοῦ δια- δρόμου τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος ἀνεκαλύφθη μέγα διπλοῦν κέρας ἐκ κονιάματος, ἴσως ἀρχικῶς τοποθετημένον ἄνω τῆς εἰσόδου.

Πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ εὐρυχώρου μαγειρείου μὲ τὰ ἑξ ὑποστη-
λώματα (XXXII) ὑπῆρχον πλευρικῶς δύο μικρὰ δωμάτια (L καὶ LI),
τὰ ὅποια ἀνευρέθησαν πλήρη μὲ μαγειρικὰ σκεύη, ἰδίως χύτρας, καὶ

Εἰκ. 162. Ἀνάκτορον Ζάκρου. Τὰ δύο μικρὰ βοηθητικὰ δωμάτια τοῦ
μαγειρείου μὲ τὰ σκεύη καὶ τὸ καταπεσὸν πλίνθινον διαχώρισμα.

μὲ πολλὰ ὄστᾶ ζώων ἐκ διαφυλασσομένων ἐκεῖ κρεάτων· μεταξὺ
τῶν σκευῶν εἶναι ἓν λίθινον τριποδικὸν ἰγδίον (εἰκ. 162). Εἰς μίαν
γωνίαν ἀνευρέθη ἐστία. Τὸ ἐσώτερον δωμάτιον (L) διετήρησε κατὰ
μοναδικὸν τρόπον ἄθικτον τμῆμα τοῦ πλινθίνου πρὸς τὸ μαγει-
ρεῖον διαχωρίσματος, καταπεσὸν ἐντὸς αὐτοῦ μὲ τὰς πολὺ μεγάλας
πλίνθους (0.60×0.40 μ.) εἰς σειράς.

Ἐκ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἦσαν προσπελάσιμοι δύο ἄλλαι ἀποθῆκαι (LVII καὶ LVI), τῶν ὁποίων ἡ πρώτη περιεῖχε πολλὰ μεγάλα καδοειδῆ σκεύη καὶ, κεκρυμμένην ἐντὸς ὄχετοῦ, ὑψηλὴν λιθίνην τράπεζαν μὲ κινήτων καὶ δι' εἰδικοῦ στελέχους στερεούμενον τὸ ἄνω τμήμα, δυνάμενον οὕτω εὐχερῶς νὰ μεταφέρεται. Δύο ἄλλαι ξύλινοι κλιμακίδες, ἡ μία ἐκ τοῦ μαγειρείου ἢ ἄλλη ἐκ τῆς στοᾶς, ἔφερον εἰς τὰ διαμερίσματα τῶν βορείων ἀνδρῶν. Εἰς τὴν sottoscala τῆς δευτέρας εἶχον διαφυλαχθῆ τοῦλάχιστον δύο ἑκατοντάδες κυπέλλων καὶ κυάθων καὶ τινα μαγειρικά σκεύη (εἰκ. 163).

Ὡς εἶχε διαπιστωθῆ ἤδη ἐξ ἀρχῆς, τὰ διαμερίσματα τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος ἔπαθον ἰσχυρὰν καταστροφὴν, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐπίπεδον καλλιεργείας κατῆλθε σχεδὸν εἰς τὴν στάθμην τῶν δαπέδων. Παρὰ ταῦτα ἐκ τῆς ἐρεῦνης ἀπεδείχθη ὅτι διεσώθησαν τὰ κύρια ἀρχιτεκτονικὰ στοιχεῖα, τὰ ἀποδεικνύοντα τὴν μορφήν τῶν διαμερισμάτων, καὶ πολλὰ ἀπὸ τὰ δάπεδα.

Ἡ πρόσοψις τῆς ἀνατολικῆς πτέρυγος εἶχε διαταραχθῆ ἔτι περισσότερο ἐκ τῆς κατασκευῆς ἐνὸς μεταγενεστέρου ἀποχετευτικοῦ ἀγωγοῦ. Διεσώθησαν ὁμως ἱκανὰ λείψανα ταύτης, ὥστε νὰ διακρίνεται ἡ διάρθρωσις εἴδους στοᾶς ὀπισθεν τῆς διβάθμου μετὰ κίονος προσβάσεως καὶ τοῦ πρὸς τὰ ΝΔ. ταύτης στυλοβάτου μετὰ πεσσῶν. Ἡ στοὰ αὕτη ἐπλεύριζε δύο συνεχόμενας αἰθούσας τοῦ τύπου τῶν πολυθύρων μετὰ φωταγωγοῦ (XXXVI καὶ XXXVII). Διασώζονται ἱκανὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ εἴμεθα βέβαιοι διὰ τὴν πολὺ ἐνδιαφέρουσαν ταύτην διάταξιν (εἰκ. 164). Τὰ δάπεδα διεσώθησαν μόνον ἐν μέρει καὶ ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἔξω τοῦ τετραγωνικοῦ πολυθύρου τῆς αἰθούσης XXXVI χῶρος εἶχε διάχωρα μὲ ἀρμούς ἐκ κονιάματος πολὺ ἀνάλογα τῶν αἰθουσῶν τῆς Δυτικῆς πτέρυγος. Ἐκ τῶν ἐλάχιστων ἀντικειμένων, τὰ ὁποῖα διεσώθησαν ἐπὶ τῶν δαπέδων, ἦσαν δύο μικρὰ τεμάχια ἀγγείων ἐξ ἀμεθύστου καὶ κρυστάλλου.

Τὰ «μέγαρα» ταῦτα θὰ ἔδει νὰ ἦσαν αὐτὰ τὰ διαμερίσματα κατοικίας τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Ἐπικύρωσις τούτου προέκυ-

ψε διὰ τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς τοῦ ΒΑ. τομέως· ἐκεῖ ἀπεκαλύφθη αἴθουσα λουτροῦ (LVIII) τοῦ γνωστοῦ τύπου μὲ τὴν κατεργομένην κλίμακα, παρακάμπτουςαν θωράκιον μετὰ κίονος, ἐπιμελῶς

Εἰκ. 163. Ἀνάκτορον Ζάκρου. Τὸ ὑπὸ τὴν κλίμακα ἐπίμηκες δωμάτιον μὲ ἑκατοντάδας κυπέλλων καὶ ἄλλων σκευῶν in situ.

διακεκοσμημένη μὲ κιονίσκους βαίνοντας ἐπὶ ὑψηλῶν θρανίων κεκονιαμένων. Ὀλόκληρον τὸ κομψὸν τοῦτο δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἀνακαλυφθὲν κατὰ τὸ τέλος τῆς ἀνασκαφῆς δὲν ἤρευνήθη πλήρως, ἦτο κεχρωσμένον δι' ἐρυθροῦ χρώματος. Εἶχε προθάλαμον (LIX) καὶ ἦτο προσιτὸν ἐκ τῶν μεγάρων διὰ διαδρόμου καὶ διαδρομίσκου (XXXV καὶ LX).

Ἐκπληξιν προεκάλεσεν ἡ ἀνακάλυψις τῆς μεγάλης τετραγωνικῆς αἰθούσης μετὰ τὸ πολυθύρον κατὰ τὴν ΒΔ. αὐτῆς πλευρὰν καὶ τὴν μεγάλην κυκλικὴν δεξαμενὴν, ἐσωτερικῆς διαμέτρου 5.20 μ. καὶ ἐξωτερικῆς 7 μ., εἰς τὸ κέντρον (LXII, εἰκ. 165). Ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ὑπαίθρου χώρου ἀπεδεικνύετο καὶ ἐκ τοῦ πολυθύρου καὶ ἐκ τοῦ δαπέδου ἐκ λεπτοῦ κονιάματος, χαρακτηριστικοῦ δι' ἐστεγασμένους

Εἰκ. 164. Τμῆμα τῆς Ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου μετὰ τὰ λείψανα τῶν «πολυθύρων μεγάλων».

χώρους. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς διευτώθη ἡ ὑπόθεσις τῆς ὑπάρξεως θωρακίου μετὰ κιόνων περὶ τὴν δεξαμενὴν καὶ ἡ περαιτέρω ἔρευνα, μὴ τερματισθεῖσα ἀτυχῶς εἰσέτι, ἐπεβεβαίωσε ταύτην διὰ τῆς ἀνευρέσεως ἱκανοῦ ὕλικου λαξευτῶν πωρολίθων ἐκ τοῦ θωρακίου καὶ δύο βάσεων κιόνων.

Μία κλιμακίς ἐξ ὀκτὼ βαθμίδων — τῶν ὁποίων αἱ ἐπτὰ σώζονται ἄριστα — ἔφερε πρὸς τὸ ὕδωρ, τὸ ὁποῖον νῦν, ἀφθόνως ἀναβλύζον, πληροῖ τὴν δεξαμενὴν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος, οὕτως ὥστε ἡ περαιτέρω ἐργασία νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ συνεχισθῇ μόνον παραλλήλως μετὰ συνεχῆ ἀντλησιν δι' ἰσχυρῶν ἀντλιῶν. Τὸ δωμάτιον εἶχεν

Είχ. 165. Ἡ κυκλική δεξαμενὴ τῆς Ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.
Εἰς τὸ βάθος τὰ πολύθυμα μέγαρα καὶ ἡ κεντρικὴ αὐλή.

Είχ. 166. Στάμνοι, πιθίσκοι καὶ κάδοι τοῦ δωματίου XLII εἰς τὴν νοτιαν πτέρυγα
τοῦ Ἀνακτόρου Ζάκρου.

εἴσοδον πρὸς τὰ δυτικά καὶ τοῦτο ἐρμηνεύει τὴν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν ταύτην τοποθέτησιν τῆς κλιμακίδος. Κατὰ τὴν Α. γωνίαν εἰς ἄριστα κατεσκευασμένος ὄχετος δέχεται τὰ ὕδατα δύο ἄλλων διακλαδώσεων ἐκ Β. καὶ ΒΑ. κατερχομένων. Ἄλλα συστήματα ἀποχετεύσεων ἀνεκαλύφθησαν εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ φρέατος ΧΛ καὶ τοῦ ΝΔ. διαδρόμου εἰσόδου πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλήν.

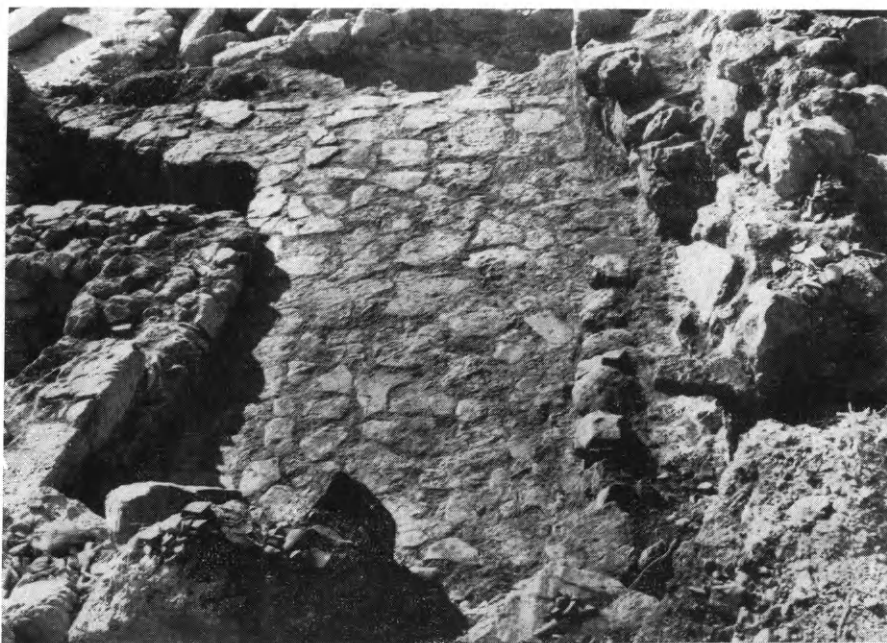
Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσίασεν ἡ ἔρευνα τοῦ νοτίου τομέως (δωμ. XLII—XLVIII). Εἰς τὸ ἐν μέρει τὸ παρελθὸν ἔτος ἐξερευνηθὲν δωμάτιον XLII τοῦ χαλκοῦ τρίποδος ἀνευρέθησαν, πέραν τῶν 10 ἤδη ἀνευρεθέντων, μεγάλων κατὰ τὸ πλεῖστον, καδοειδῶν δοχείων, ἄλλα 18 τοῦ αὐτοῦ τύπου (εἰκ. 166), ἐν τῶν ὁποίων περιεῖχεν ὑπολείμματα ἀποθηκευμένου κρέατος, μίαν σιαγόνα ἴσως ἀμνάδος. Τὸ συνεχόμενον δωμάτιον XLIII εἶχεν ἓνα κεντρικὸν κίονα καὶ ἐπίχριστα θρανία· μικρὸς χαλκοῦς τρίπους ἀνεκαλύφθη ἐφ' ἑνὸς τούτων. Ἀπὸ τὰ λοιπὰ δωμάτια τοῦ συγκροτήματος ἀνεσκάφη μικρὸν μόνον τμήμα· ἦσαν προσιτὰ διὰ δύο θυρῶν μὲ μεγάλα μονόλιθα κατώφλια καὶ μέσῳ ἑνὸς στενοῦ διαδρομίσκου, δημιουργουμένου διὰ πλινθίνων ἐπιχρίστων διαχωρισμάτων· αἱ τοιχογραφικαὶ διακοσμήσεις των, παρὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀνωτέρου μέρους των, εἶναι ἀξιόλογοι, ἐμφανίζουσαι χαριτωμένα φυτικά θέματα. Τοῦ δωματίου XLVII ἡ ἐξερεύνησις ἐπροχώρησε μὲ βραδὺν ρυθμὸν, λόγῳ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἀγγείων, τῶν ὁποίων ἄλλα μὲν κατέπεσον ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου—καὶ ταῦτα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μικρὰ καὶ λεπτά, τινὰ μὲ ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν—ἄλλα δὲ ἦσαν ἀποθηκευμένα εἰς τὸ ἰσόγειον· μεταξὺ τῶν τελευταίων τούτων ὑπάρχει εἰς μέγας πῖθος, πολλαὶ στάμνοι καὶ καδοειδῆ ἀγγεῖα, ἀμφορεῖς καὶ πώματα ἰδιότυπα μὲ τρητὸν διάφραγμα μαγειρικῶν, ὡς πιστεύεται, χυτρῶν, ὅχι ὀλιγώτερα τῶν 20. Μεταξὺ τῶν τετραῶντων πιθίσκων εἰς φέρει ἀνάγλυφον διακόσμησιν σταυρῶν.

Ἐπιμελέστερος καθαρισμὸς τοῦ γωνιακοῦ ἐκ πελεκητῶν λίθων τοίχου τοῦ προθαλάμου εἰσόδου πρὸς τὴν Δυτικὴν πτέρυγα ἐκ τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς ἀπέδειξεν, ὅτι ὑπῆρχον πέντε χαρακτὰ σύμβολα διπλῶν πελέκεων ἐπὶ τῶν λίθων (εἰκ. 167).

Κατὰ τὴν Β. γωνίαν τῆς δυτικῆς πτέρυγος μία ἐπιμελῶς διὰ πλακῶν ἐστρωμένη αὐλὴ ἀπεχώριζεν ἕτερον συγκρότημα δωματίων, εὐρισκομένων εἰς ὑψηλότερον ἄνδηρον τοῦ λόφου (εἰκ. 168). Τὸ συγ-

Είκ. 167. Ἀνάκτορον Ζάκρου. Τοίχος ἐξ ἄρμωστῶν πελεκητῶν πωρολίθων μὲ πέντε σύμβολα διπλῶν πελέκεων.

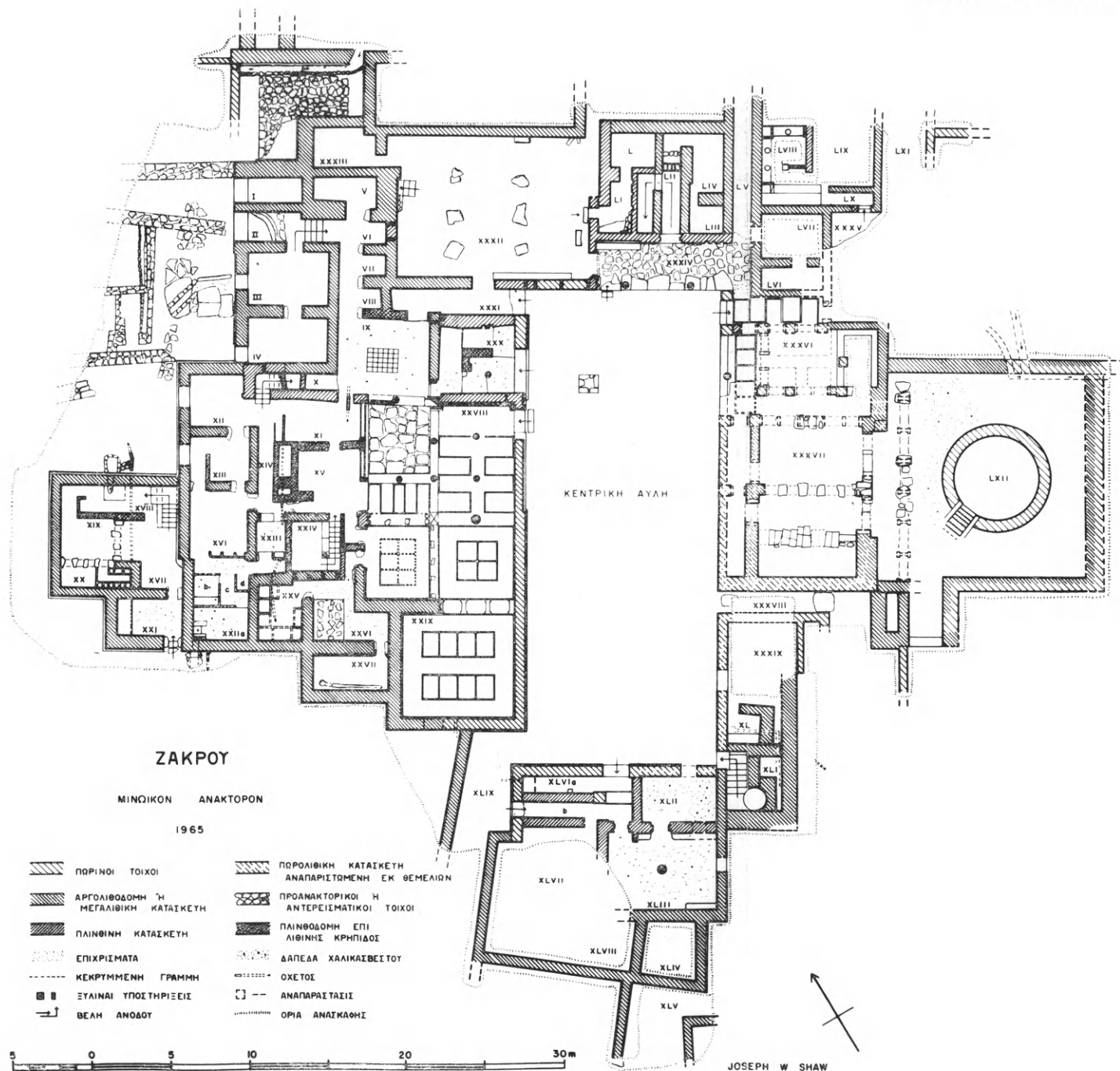
Είκ. 168. Ἀνάκτορον Ζάκρου. Ἡ γωνιακὴ πλακόστρωτος αὐλὴ κατὰ τὴν βόρειον γωνίαν.

κρότημα τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιήθη μόνον κατὰ τὴν προηγούμενην φάσιν ΜΜ ΙΙΒ-ΥΜ ΙΑ, πράγμα ἐξόχως σημαντικὸν διὰ τὴν διαπίστωσιν τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνακτόρου. Ὁ νέος οὗτος τομεὺς μόλις ἤρχισε νὰ ἐξερευνηθῆται, ἀλλ' ἤδη ἀπέδωκεν ἑκατοντάδας ἀγγείων χαρακτηριστικῶν, μάλιστα λοπαδίων καὶ κυπέλλων, καὶ τινα τεμάχια λιθίνων σκευῶν. Ὁ ἀποθέτης τῶν σκευῶν τούτων συνεχίζετο ἐντὸς τοῦ πλευρίζοντος τὴν αὐλὴν ὄχετοῦ καὶ ἐπεξετείνετο εἰς τὸ κατώτερον στρῶμα τῆς ἀνατολικῆς αὐλῆς. Ἐνδιαφέροντα ἀπὸ στρωματογραφικῆς ἀπόψεως ἀποτελέσματα ἀπέδωκεν ἡ ἐξερεύνησις λειψάνων κτηρίων ὑπὸ τὸ ἀνώτερον τμήμα τῆς δυτικῆς αὐλῆς τοῦ ἀνακτόρου, ἀνήκοντα εἰς δύο διαδοχικὰς περιόδους, παλαιοανακτορικὴν καὶ νεοανακτορικὴν τῆς παλαιότερας φάσεως, καὶ δωμάτων κειμένων ὑπ' αὐτὸ τὸ ἀνάκτορον, μάλιστα εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μαγειρείου (XXXII) καὶ τοῦ γειτονικοῦ διαδρόμου (XXXI). Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν ΠΜ ΙΙΙ καὶ τὴν ΜΜ ΙΑ περίοδον τῶν προανακτορικῶν μινωικῶν χρόνων. Πολλὰ σκευὴ πῆλινα καὶ λίθινα, τὰ πρῶτα μὲ χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν λευκὴν ἐπὶ σκοτεινοῦ βάθους, ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν.

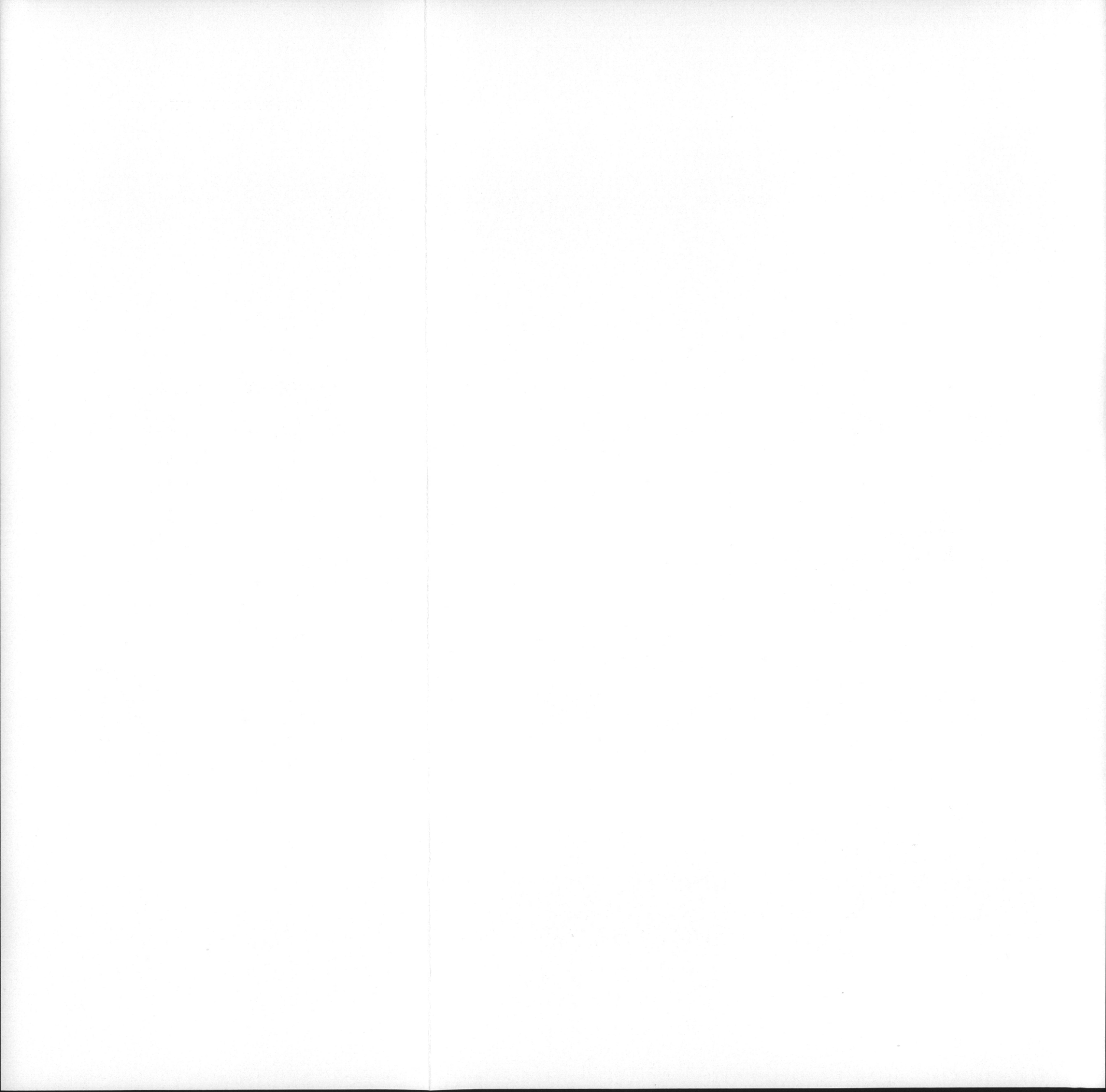
Τῆς καταστροφῆς τοῦ μινωικοῦ κέντρου ἐκ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἠφαιστείου τῆς Θήρας προέκυψαν νέαι περαιτέρω ἐνδείξεις. Καὶ ἄλλα τεμάχια ἠφαιστειακῆς μάζης περισυνελέγησαν καὶ ἐγένοντο παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν γενομένων ἐκτοπίσεων τῶν τοιχωμάτων.

Παρὰ τὴν Ἐπάνω Ζάκρον συνεχίσθη ἡ ἔρευνα τῆς μεγάλης μινωικῆς ἀγροικίας εἰς θέσιν Κούκου Κεφάλι. Ἡ ἀρχικῶς γενομένη ὑπόθεσις, ὅτι τὸ κτήριον ἦτο ἐκτεταμένον καὶ ὅτι ἐπεξετείνετο κατὰ ἄνδηρα ὑπὸ τὴν διανογιῆσαν νέαν ὀδικὴν ἀρτηρίαν πρὸς Κάτω Ζάκρον καὶ πέραν ταύτης πρὸς Βορρᾶν, ἐπληθεύθη, ἀποκαλυφθέντων πολλῶν νέων διαμερισμάτων, ἀφοῦ προηγουμένως ἐγένετο προσωρινὴ ἐκτροπὴ τῆς ὁδοῦ (εἰκ. 169).

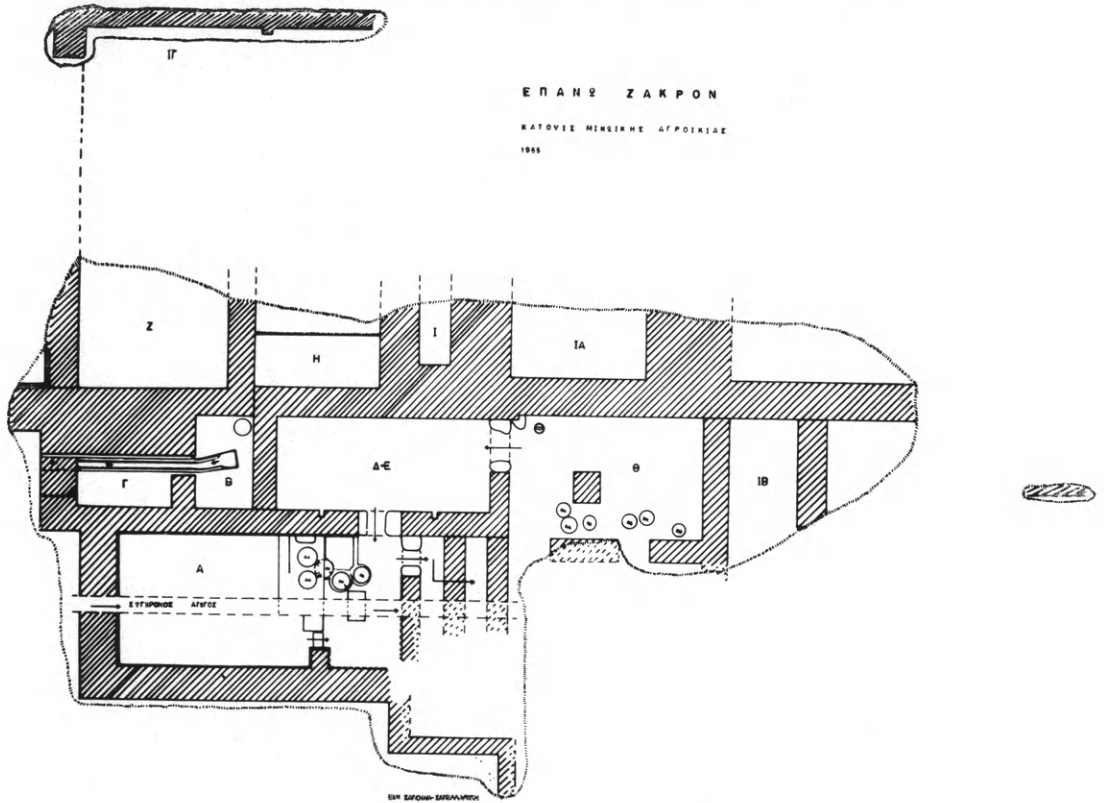
Εἰς τὸ δωμάτιον τοῦ πιεστηρίου Α ὁ διπλοῦς ληνὸς μὲ τὸ κοινὸν δοχεῖον περισυλλογῆς τοῦ γλεύκους, δύο βοηθητικὰ δοχεῖα ἐντὸς τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου καὶ τὸ συναφὲς σύστημα ἀποχετεύσεως ἀποτελοῦν ἐν τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν παραδειγμάτων παρομοίων ἐγκαταστάσεων εἰς μινωικὰς ἀγροικίας. Τὸ δωμάτιον τοῦ ληνοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ἐπεκοινώνει εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον μὲ τὸ

Κάτοψις τοῦ μινωικοῦ ἀνακτόρου Ζάκρου.

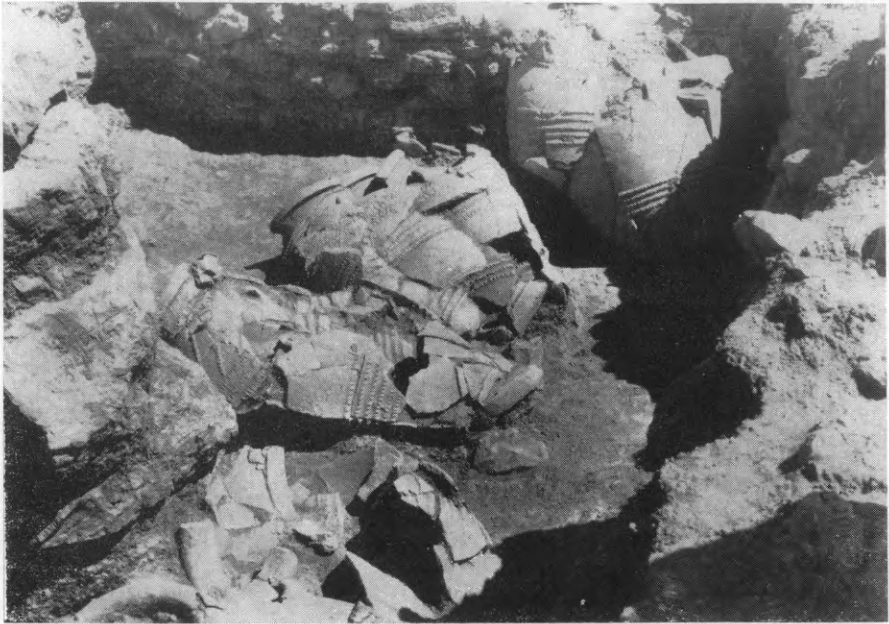

πρὸς τὰ ΒΑ. εὐμέγεθες δωμάτιον Δ, θεωρηθὲν ἀρχικῶς ὅτι ἦτο διπλοῦν (Δ - Ε). Μέγα πλῆθος τοιχογραφημένων κονιαμάτων μὲ ὠραῖα φυτικά θέματα περισυνελέγη ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου. Εἰς ἓν τεμάχιον κρινοειδῆ ἄνθη μὲ παπυροειδῆ ἐνθέματα διασώζουσι

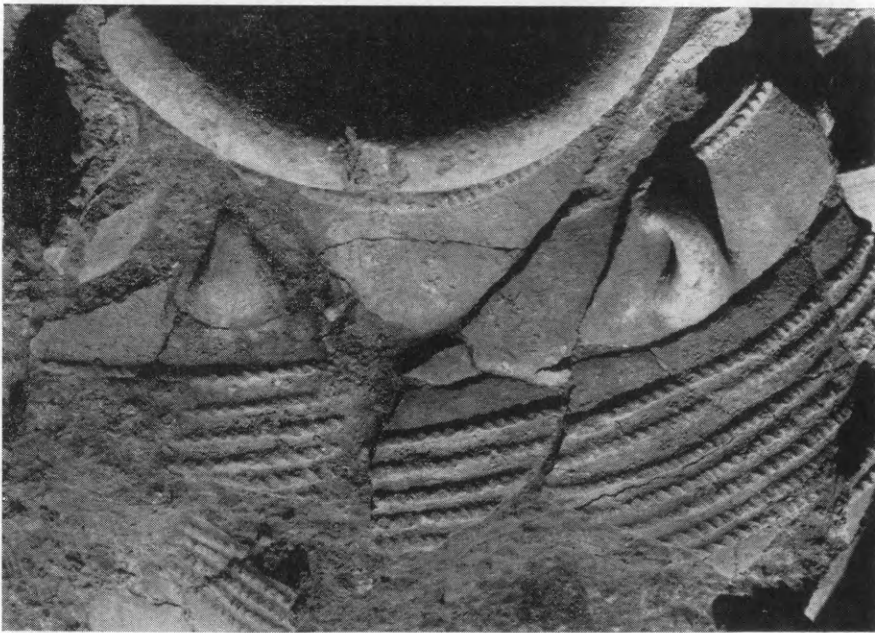

Εἰκ. 169. Κάτοψις μινωικῆς ἀγροικίας τῆς Ἐπάνω Ζάκρου.

καλῶς τὰ χρώματά των. Τὰ μικρὰ ἐπικοινωνοῦντα πρὸς ἄλληλα δωμάτια Β καὶ Γ ἔχουν ὑψηλότερον τὸ δάπεδόν των· ἐντὸς αὐτῶν ἐν σύστημα ἀγωγοῦ μὲ πλατεῖαν κεφαλὴν, ἐν συνδυασμῶ μὲ μέγα πιθοειδὲς σκεῦος κατὰ τὴν Α. γωνίαν φέρον κρουνόν, ἀπετέλει ἴσως εἶδος ἐλαιοπιεστηρίου. Τὸ πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ Δ μέγα δωμάτιον Θ μὲ κεντρικὸν τετραγωνικὸν πεσσὸν ἦτο ἀποθήκη πίθων· ὀκτὼ μεγάλοι πίθοι μὲ σχοινίνην διακόσμησιν καὶ ἄλλα ἀγγεῖα μέσου μεγέθους ἀνευρέθησαν ἀποθηκευμένα (εἰκ. 170). Ἐξόχως σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ διαπίστωσις, ὅτι εἰς τῶν πίθων ἔφερε μεταξὺ τῶν ἐπὶ τῶν ὤμων

Εἰκ. 170. Ἡ ἀποθήκη τῶν πίθων τῆς μινωικῆς ἀγροικίας τῆς Ἐπάνω Ζάκρου.

Εἰκ. 171. Ὁ ἐνεπίγραφος πίθος τῆς μινωικῆς ἀγροικίας τῆς Ἐπάνω Ζάκρου.
Ἡ δίστιχος ἐπιγραφὴ ἐξ 25 σημείων διακρίνεται μεταξὺ τῶν δύο λαβῶν.

λαβῶν του μακρὰν ἐπιγραφὴν εἰς δύο στίχους ἕξ 25 σημείων τοῦ Γραμμικοῦ Α συστήματος (εἰκ. 171).

Τὸ σύστημα τοῦ διπλοῦ ληνοῦ μὲ τὸ δοχεῖον περισυλλογῆς καὶ τὰ βοηθητικὰ δοχεῖα διεσαφήθη πληρέστερον (εἰκ. 172). Ἡ σειρὰ τῶν δωματίων ἐκτείνεται πρὸς τὰ ΝΑ., ἀλλ' ἄλλη παράπλευρος σειρὰ

Εἰκ. 172. Ὁ ληνὸς τῆς μινωικῆς ἀγροικίας Ἐπάνω Ζάκρου μετὰ τὴν ἀποκαλύψιν του.

εἶχε πολὺ ὑψηλότερον, φαίνεται, τὰ δάπεδα, τὰ ὁποῖα οὕτω δὲν διεσώθησαν ἐντύπωσιν ὅμως ἐμποιοῦν οἱ λίαν ἰσχυροὶ τοῖχοι θεμελιώσεως. Τὸ πρὸς τὰ ΒΑ. ὄριον τῆς ἀγροικίας ἀποτελεῖ ἴσως ἰσχυρὸς τοῖχος διακρινόμενος καὶ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλὰ νῦν περαιτέρω διεσαφηθεὶς ἐν συναφείᾳ μὲ τὸ ἐκ χαλिकासβέστου δάπεδον τοῦ ἀκραίου δωματίου. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ἀγροικία δὲν θὰ εἶχεν ὀλιγώτερα τῶν 30 διαμερισμάτων, ἀν ὑπολογισθῇ ὅτι αὕτη ἦτο διώροφος τοῦλάχιστον, ὡς δεικνύει ἡ ὑπαρξὶς κλιμακοστασίου καὶ ἡ

πτῶσις κονιαμάτων ἐκ τοῦ ἄνω ὀρόφου. Παρὰ τὴν ἐπελθοῦσαν διὰ τῆς καλλιιεργείας, τῆς διανοίξεως τῆς ὀδικῆς ἀρτηρίας καὶ τῆς κατασκευῆς ὑδαταγωγοῦ καταστροφὴν τὸ ὅλον συγκρότημα εἶναι ἐπιβλητικὸν καὶ δεόν νὰ διασωθῇ ἐκτρεπομένης τῆς διὰ μέσου τούτου διερχομένης ὀδικῆς ἀρτηρίας.

Ἡ χρονολογία τῆς ἀγοικίας εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν τοῦ ἀνακτόρου (ΥΜ ΙΑ καὶ Β) καὶ ἡ καταστροφὴ φαίνεται ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΠΕΡΙΣΥΛΛΟΓΗΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΚΡΗΤΗΣ

Ἐκ Σισῶν Μυλοποτάμου περισυνελέγη μερίμνη τοῦ ἐφόρου Στυλ. Ἀλεξίου στήλη ἀποτελοῦσα πιθανώτατα ὄρον καὶ βωμὸν (*terminum sacrificalem*) μιᾶς ἀρχαίας πόλεως ἀγνώστου μέχρι σήμερον, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ΣΙΣΑ ἢ ΣΙΣΑΙ διετηρήθη ἀναλλοίωτον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ σημερινοῦ χωρίου Σῖσες Μυλοποτάμου. Ἡ στήλη φέρει τὴν ἐπιγραφὴν ΣΙΣΑΙΩΝ μὲ γράμματα τοῦ τέλους τοῦ 2^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Τὸ ὄνομα, ἀσφαλῶς προελληνικόν, συνδέεται πρὸς τὴν πόλιν Sis τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Κιλικίας, ἢ αὐτὴ δὲ ρίζα ἐπανευρίσκεται εἰς τὸ τοπωνύμιον Σίσι ἀνατολικῶς τῶν Μαλιῶν καὶ ἀλλαχοῦ.

Ἐντὸς τοῦ Ἡρακλείου διηρηνήθησαν ὑπὸ τοῦ ἐφόρου Στυλ. Ἀλεξίου τρεῖς λαξευτοὶ ρωμαϊκοὶ τάφοι, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ πρῶτος ἦτο ἀσύλητος καὶ ἀπέδωκεν ἐξαίρετα ὑάλινα ἀγγεῖα, λύχνους, πήλινα ἀγγεῖα, εἰδώλια, ὡς καὶ σειρὰν νομισμάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔν ἀργυροῦν τοῦ αὐτοκράτορος Οὐεσπασιανοῦ καὶ χαλκᾶ κατερχόμενα μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ.

Ἐξετελέσθη ἐπίσης ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου σκαφικὴ ἔρευνα δύο ταφῶν ἐντὸς ΜΜ III σαρκοφάγων παρὰ τὸ Γάζι καὶ περισυνελέγη εἰς πῖθος ἐκ τῆς αὐτῆς περιοχῆς. Ἡρηνήθησαν δὲ καὶ τρεῖς κτιστοὶ θηκοειδεῖς τάφοι ρωμαϊκῶν χρόνων παρὰ τὴν Σταλίδα.

Ἐξ Ἀγίου Γεωργίου Σητείας περισυνελέγησαν ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἰ. Σακελλαράκη ἀγγεῖα, ψῆφοι καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ΥΜ III χρόνων, ὡς καὶ ἀκέραιον ἀγγεῖον καὶ λύχνος ἐκ θολωτοῦ τάφου ἀρχαϊκῶν χρόνων. Ἐξ ἄλλου ἀσύλητου θολωτοῦ τάφου ἀρχαϊκῶν χρόνων περισυνελέγη ὑπὸ τοῦ ἰδίου γυναικεῖον εἰδῶλιον, σφαιρικαὶ οἰνοχόαι, σειρὰ σιδηρῶν ὄπλων κλπ.

Περισυνελέγησαν ἐπίσης μαρμάρινον βουκράνιον καὶ ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφή, μετρίως διατηρουμένη, ἐκ Γόρτυνος, σειρὰ νομισμάτων, μία ΥΜ III σφραγὶς ἐκ Κνωσοῦ κλπ. Ἐξετελέσθησαν μεταβάσεις πρὸς αὐτοψίαν καὶ λῆψιν μέτρων προστασίας ἀρχαιολογικῶν χώρων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου εἰς Ἴτανον, Ἀπτερα, Ἀϊτάνια κλπ. ὑπὸ δὲ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ἰ. Σακελλαράκη εἰς Ὀδηγήτριαν, Κανλί - Καστέλλι καὶ εἰς Ἀγ. Ἰωάννην Ἡρακλείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Αί ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐκτελεσθεῖσαι ἐφέτος ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι ὑπῆρξαν κατ' ἀνάγκην ὀλίγαι, ἀφ' ἑνὸς λόγῳ τῶν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Προεδρίας ἐπιβληθέντων προσθέτων περιορισμῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου λόγῳ ἀσθενείας τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας, τυγχάνοντος καὶ ἐπιτίμου Διευθυντοῦ τῶν Ἀναστηλώσεων ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων.

Ἐξετελέσθησαν λοιπὸν ἐφέτος, δαπάναις τῆς Ἐταιρείας, μόνον αἱ κάτωθι ἐργασίαι στερεώσεως καὶ συντηρήσεως:

1) Εἰς ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΑΝ Μεσσηνίας. Ἐστερεώθη ἡ θύρα εἰσόδου τῶν θολωτῶν τάφων 1 καὶ 2, ἐπὶ τῇ βάσει μελέτης τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεων, ἐποπτεία τοῦ ἀνασκάψαντος τοὺς τάφους καθηγητοῦ κ. Σπ. Μαρινάτου, διὰ τοῦ ἐμπείρου ἀρχιτεχνίτου ἀναστηλώσεων τῆς Ἐταιρείας κ. Χαριλάου Σφακιανάκη. Καὶ εἰς μὲν τὸν τάφον 1 ἐστερεώθη ἡ θύρα τοῦ τάφου διὰ τῆς κατασκευῆς ἰσχυροῦ, συνθέτου σιδηροῦ πλαισίου (εἰκ. 173) συγκρατήσαντος ἀπὸ ἐνδεχομένης πτώσεως τὰ τοιχώματα αὐτῆς, εἰς δὲ τὴν μικροτέραν θύραν εἰσόδου τοῦ τάφου 2 ἐτέθη ὁμοίον ἀπλούστερον σιδηροῦν πλαίσιον.

Πολὺ δυσκολωτέρα ὑπῆρξεν ἡ ὑποστύλωσις τῆς θόλου τοῦ τάφου 1, τῆς ὁποίας οἱ παχύτατοι τοῖχοι, διατηρούμενοι μέχρις ὕψους ἄνω τῶν 4 μ., ἦσαν ἀπελπιστικῶς σεσαθρωμένοι. Ἡ ὑποστύλωσις του ἐγένετο διὰ ποικίλων στηριγμάτων ἐκ δοκῶν καὶ σανίδων καταλλήλως συναρμολογηθεισῶν πρὸς διαφόρους διευθύνσεις (εἰκ. 101). Οὕτω κατέστη δυνατὴ—μετὰ πολλοῦ πάντως φόβου—ἡ ἀνασκαφὴ ὀλοκλήρου τῆς θόλου.

Παρὰ τὰ τεθέντα ἐντούτοις ὑποστυλώματα θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ ὀρθία ἡ θόλος, ἰδίᾳ κατὰ τὸν χειμῶνα. Ἐκρίθη διὰ τοῦτο καλὸν νὰ ἐφαρμοσθῇ ἡ ἐξῆς ἀπλὴ μέθοδος στηρίξεως αὐτῆς: Τῇ βοηθείᾳ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν λίθων, οἵτινες εἶχον κατακρημνισθῇ ἐντὸς τῆς θόλου, κατεσκευάζετο, σὺν τῇ προόδῳ τῆς ἀνασκαφῆς, τοῖχος ἐκ ξηρολιθιᾶς κατὰ τὴν ἐσωτερι-

κὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου, ἵνα ἐπὶ τούτου στηριχθῶσι τὰ σεσα-
θρωμένα τοιχώματα τῆς θόλου.

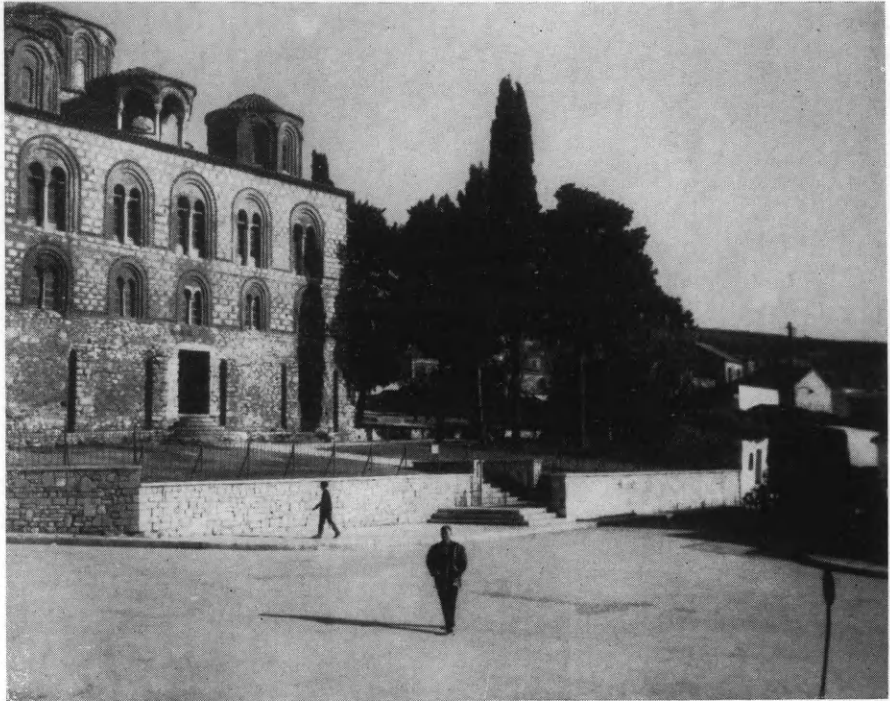

Εἰκ. 173. Ἡ θύρα εἰσόδου τοῦ τάφου 1 τῆς Περιστεριάς μετὰ τοῦ σιδηροῦ της
πλαisiou στηρίξεως.

Κατὰ ταῦτα ἢ ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως τεθεισα
προϋπόθεσις, ὅτι ἔπρεπε πρῶτον νὰ ἀνασκαφῇ πλήρως ὁ τάφος

καὶ ὕστερον νὰ ἐπιληφθῇ ἡ Ἀναστήλωσις τῆς στερεώσεως αὐτοῦ, ἐξεπληρώθη, τὴν δὲ περαιτέρω εὐθύνην θὰ φέρῃ πλέον τὸ Ὑπουργεῖον, ἀφ' οὗ ἡ Ἑταιρεία ἔπραξεν ἤδη πᾶν τὸ δυνατόν.

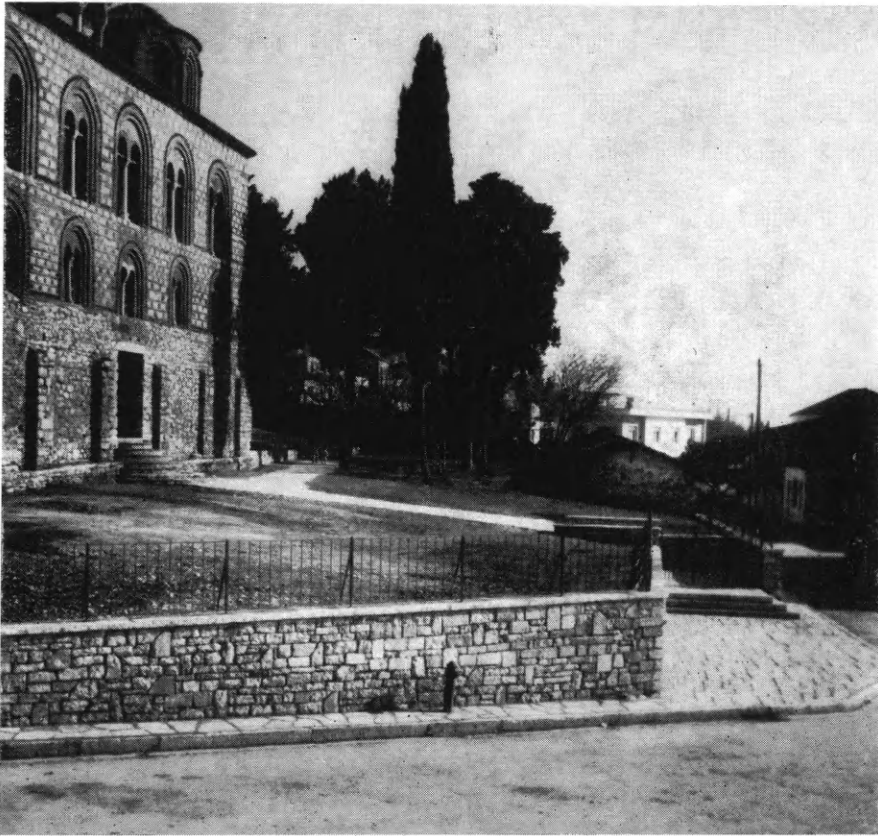
Ἡ θόλος διατηρεῖται καλῶς εἰς τοὺς κατωτάτους 7 ἢ 8 δόμους, μόνον δὲ εἰς τὰς ἐσωτερικὰς παραστάδας ἢ καταστροφῇ

Εἰκ. 174. Ὅπισς τοῦ νέου περιβολοτοίχου τῆς Παρηγορητίσσης ἀπὸ ΒΔ.

διήκει ἕως κάτω. Ἐκεῖθεν λοιπὸν θὰ πρέπει νὰ ἀρχίσῃ ἡ ἀναστήλωσις, ἀνακτιζομένων δὲ τῶν παραστάδων πρέπει νὰ μετατοπισθῇ τὸ ἐσωτερικὸν ὑπέρθυρον ἐκ νέου εἰς τὴν ἀρχικὴν του θέσιν, ἀπὸ τῆς ὁποίας μετετοπίσθη ὑπὸ τῆς Ὑπ. Ἀναστηλώσεως διὰ λόγους ἀσφαλείας. Ἀκολουθῶς πρέπει νὰ προχωρήσῃ ἡ ἀναστήλωσις εἰς τὴν στερέωσιν καὶ τῶν τοίχων τῆς θόλου ἀπὸ τοῦ 8ου δόμου καὶ ἄνω, μέχρις ὕψους 4 μ. περίπου. Πῶς θὰ γίνῃ τοῦτο εἶναι ὑπόθεσις τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως, ἣτις θὰ πρέπει νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ ἔργου τὸ ταχύτερον ἵνα καταλήξωμεν εἰς ἀποτέλεσμα καὶ περισώσωμεν τὸ πολύτιμον προϊστορικὸν μνημεῖον.

Εἰς τὸν θολωτὸν τάφον 2, ὀλίγον μόνον ὑπολειπόμενον εἰς μέγεθος, ἡ θόλος διατηρεῖται καλῶς. Διὰ δύο προσθέτων ἐσωτερικῶν ἀντηρίδων ἠσφαλίσθησαν τὰ πλέον κινδυνεύοντα μέρη αὐτῆς καὶ ἵνα προληφθῇ νέα πτώσις χωμάτων ἐντὸς τοῦ δρόμου, ἐξεκενώθη οὗτος ἐκ νέου καὶ συνεπληρώθη ἡ ἐκατέρωθεν τείχι-

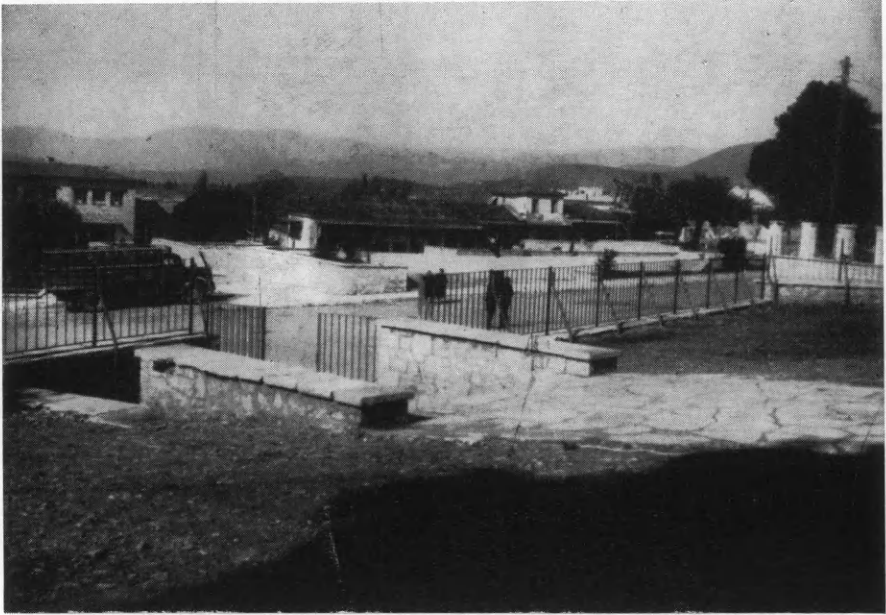

Εἰκ. 175. Τὸ βόρειον τμήμα τοῦ νέου περιβολοτοίχου τῆς Παρηγορητίσσης.

σις αὐτοῦ διὰ τοίχου κτισθέντος 0.10 μ. ἐνδότερον τῶν σωζομένων ἀρχαίων τειχίσεων.

2) Εἰς τὴν κάτω ΣΙΚΥΩΝΑ (Κιάτον) ἐγένοντο ἐργασίαι ἀσφάλισεως τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς τῶν Σ.Π.Α.Π., διερχομένης πλησίον τῆς ὑπὸ τῆς Ἐταιρείας ἀνασκαφείσης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Κατεσκευάσθη 4 μ. πάχους τοῖχος διὰ ξηρολιθιάς, ἐποπτεία τοῦ ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Πάλλα, διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας κ. Χαρ. Σφακιανάκη.

3) Εἰς ΑΡΤΑΝ α) ἐποθετήθησαν σιδηρᾶ, βυζαντινοῦ σχεδίου, κιγκλιδώματα εἰς τὰς θύρας καὶ τὰ παράθυρα τῆς Τραπέζης τῆς Παρηγορητίσης, μελλούσης νὰ χρησιμεύσῃ ὡς Μουσεῖον. Τὰ σχέδια συνταχθέντα ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄ. Ὁρλάνδου ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου Προεδρίας. Ἡ ἐκτέλεσις τῶν κιγκλιδωμάτων ἐγένετο δι' ἐγγωρίων σιδηρουργῶν ὑπὸ τὴν ἐπο-

Εἰκ. 176. Ἡ κλιμαξ εἰσόδου καὶ ὁ συναφῆς πλακόστρωτος δρόμος πρὸς τὸν ναόν.

πτεῖαν τοῦ οἰκείου ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων καὶ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἐταιρείας κ. Χ. Σφακιανᾶκη. β) Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἀρχιτεχνίτου ἐξετελέσθη ἐπιτυχῶς καὶ ὁ νέος περίβολος τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τῆς Παρηγορητίσης (εἰκ. 174 καὶ 175), ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίου τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἄ. Ὁρλάνδου ἐγκριθέντος ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου. Πλὴν δὲ τοῦ περιβόλου, ὅστις ἐφωδιάσθη διὰ νέου ἀπλοῦ κιγκλιδώματος (ἀπομακρυνθέντος τοῦ παλαιοῦ ἀκαλαισθήτου), ἐξετελέσθη ἐπίσης καὶ νέα λιθίνη κλιμαξ ἀνόδου (εἰκ. 176) ὡς καὶ ἐσωτερικὸς πλακόστρωτος δρόμος πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ ναοῦ. Πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω ἐργασίαι ἐγένοντο κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας καὶ ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτεῖαν τῶν οἰκείων ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων.

4) Εἰς ΓΛΥΚΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ ἐξετελέσθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Σ. Δάκαρη ἡ περίφραξις τοῦ αὐτόθι ἀνασκαφέντος βυζαντινοῦ ναοῦ.

5) Εἰς ΝΙΚΟΠΟΛΙΝ ἐξετελέσθη ἐπίσης ἡ περίφραξις τοῦ χώρου τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἀλκίσωνος κατὰ τὰς ὁδηγίας τῆς ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κ^ας ᾽Α. Χατζηνικολάου, διὰ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἑταιρείας καὶ τέλος.

6) Εἰς ΜΠΑΛΤΑΝΕΤΟ Ναούσης ἐγένετο, διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Πέτσα, ἡ συντήρησις καὶ διαρρύθμισις τοῦ ἀνασκαφέντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου.

Διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως ἐδαπανήθησαν ἐν συνόλῳ δρχ. 265.000

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ὁ ἐπὶ συμβάσει προσληφθεὶς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐμπειρότατος συντηρητὴς κινήτων ἀρχαίων Ζαχαρίας Κανάκης εἰργάσθη εἰς τὰς ἐξῆς ἀρχαιολογικὰς περιφερείας καὶ ἀνασκαφὰς κατὰ τὰς ὁδηγίας τῶν οἰκείων ἐφόρων καὶ ἀνασκαφῶν.

Εἰς Κέρκυραν διὰ τὴν ἀποκατάστασιν μεγάλου ἀρχαϊκοῦ πίθου καὶ ἄλλων μικροτέρων ἀγγείων διαφόρων ἀνασκαφῶν.

Εἰς Ἐρέτριαν διὰ τὴν συγκόλλησιν τῶν ἐκ μεγάλου ἀποθέτου προερχομένων ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀγγείων.

Εἰς Θήβας διὰ τὴν συγκόλλησιν ἀγγείων προερχομένων ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ μακαρίτου Ἰ. Θρεψιάδου καὶ τὸν καθαρισμόν τῶν νεοευρεθεισῶν τοιχογραφιῶν τοῦ Καδμείου.

Εἰς Χώραν Τριφυλίας διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πηλίνων ἀγγείων τῶν προερχομένων ἐκ τῶν τάφων Βολιμιδίων καὶ Περιστεριᾶς.

Εἰς Ἀργοστόλιον διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀγγείων τοῦ ἐκεῖ Μουσείου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΑΚΙΝΗΤΩΝ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν καὶ ἀνασκαφῶν διέθεσεν ἐφέτος ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τὰ κάτωθι ποσά:

α) Δι' ἀγορὰν τμήματος ἀγροῦ εἰς θέσιν Χόνδρου Βιάννου Κρήτης δρχ. 1.000.

β) Δι' ἀγορὰν ἀγροῦ εἰς χῶρον ἀνασκαφῶν Νάξου δρχ. 10.000.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρασίς τῆς Ἐταιρείας συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ 1965 ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς Δ^{ιδος} Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου. Ἴδου δὲ εἰς τί συνίσταται αὕτη:

α) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ τόμοι τῶν Πρακτικῶν τῶν ἐτῶν 1959, 1960 καὶ 1962, παρεδόθησαν δὲ πρὸς στοιχειοθεσίαν οἱ τόμοι τῶν ἐτῶν 1963 καὶ 1964.

β) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις καὶ ἐκυκλοφορήθησαν οἱ τόμοι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1962 καὶ 1963 περατοῦται δὲ καὶ ἡ ἐκτύπωσις τῶν τόμων τῶν ἐτῶν 1964 καὶ 1965.

γ) Ἐξετυπώθη καὶ ἐκυκλοφορήθη (ἐπιμελεία τῆς Κ^{ας} Μαρίας Γαβρίλη) ὁ Α΄ τόμος τοῦ «Χαριστηρίου εἰς Ἀ. Κ. Ὁρλάνδον» περατοῦται δὲ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ Β΄ καὶ τοῦ Γ΄ τόμου.

δ) Ἐξετυπώθη ἡ ἐναίσιμος ἐπὶ διδακτορίᾳ διατριβὴ τοῦ Ἀρχιτέκτονος Ἀριστείδου Πασαδαίου «Ἐπὶ δύο βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀγνώστου ὀνομασίας».

ε) Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ καθηγητοῦ Ἀναστ. Ὁρλάνδου «Ἡ ἀρκαδικὴ Ἀλίφειρα. Ὁχύρωσις, ναοί, ἐπιτύμβια μνημεῖα, ἐπιγραφαί».

στ') Ἦρχισεν ἡ ἐκτύπωσις τοῦ βιβλίου τοῦ Στυλιανοῦ ἸΑλεξίου «Ἰστερομινωικοὶ τάφοι Κνωσοῦ (Κατσαμπᾶ)».

ζ) Ἐξετυπώθη τὸ ἀνά χειρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1965.

Κατὰ τὸ 1965 εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὄλφ 1650, ἐξ ὧν 1262 δι' ἀγορᾶς, 234 δι' ἀνταλλαγῆς καὶ 154 ἐκ δωρεᾶς.

Ἦλθεν ἐπίσης ἀρωγὸς ἡ Ἐταιρεία εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Χρῦσανθον Χρήστου δι' ἐπίσκεψιν Μουσείων καὶ Συλλογῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ χάριν μελέτης τοῦ ἔργου τοῦ Σκόπα διὰ ποσοῦ δρχ. 10.000.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία διὰ ποσοῦ δρχ. 230.000 τὴν ἐκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν Ἰδρυμάτων (Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, Θρακικοῦ Κέντρου, Ἐταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, Ἐταιρείας Θρακικῶν Μελετῶν καὶ Ἐταιρείας Κυκλαδικῶν Μελετῶν).

Δι' ἀποζημίωσιν τῶν Συνεργείων ταξινομήσεως τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας διετέθησαν δρχ. 20.750.

Δι' ἀποζημίωσιν ἐκτάκτων βοηθῶν εὔρετηριάσεως παλαιότερων τόμων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, συντάξεως τοῦ Λεξικοῦ ἀρχιτεκτονικῶν ὄρων, τῆς βιβλιογραφίας Μονῶν Ἑλλάδος καὶ βοηθῶν γραφείου δημοσιευμάτων διετέθησαν δρχ. 350.594.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
Πρόλογος	3
Α'. Ἀνασκαφαὶ	
1. Σέσκλον	5 - 9
2. Φθιώτιδες Θῆβαι (Νέα Ἀγχίαλος)	9 - 17
3. Κοζάνη (Νεκροταφεῖον)	17 - 20
4. Νάουσα	21 - 28
5. Ἀμφίπολις	28 - 43
6. Κέρκυρα	43 - 47
7. Κέφαλος Ἀμβρακικοῦ	47 - 53
8. Δωδώνη	53 - 61
9. Μυκῆναι	61 - 71
10. Ἡλις	71 - 75
11. Πύλος	76 - 92
12. Σπάρτη (Ἀκρόπολις)	93 - 94
13. Ἀχαΐα (Τεῖχος Λυμαίων)	94 - 105
14. Λέχαιον	105 - 112
15. Νάξος	112 - 123
16. Θήρα	123 - 127
17. Ζάκρος	127 - 140
Ἔργασίαι περισυλλογῆς ἀρχαίων Κρήτης	141
Β'. Ἀναστηλώσεις καὶ συντηρήσεις μνημείων	
1. Περιστεριὰ	142 - 145
2. Σικυῶν	145
3. Ἄρτα	146
4. Γλυκὸ Παραμυθιάς	147
5. Νικόπολις	147
6. Μπαλτανέτο Ναούσης	147
Ἔργασίαι συντηρήσεως κινητῶν εὑρημάτων	148
Γ'. Ἀπαλλοτριώσεις ἀκινήτων	149
Δ'. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δράσις	149 - 150

Τυπογρ. Ν. ΕΣΤΙΑ- Β. Ν. Καργαδούρη Μαυρομεγάλη 134 - 'Αθήναι

Μεταλλογραφήματα : Κωνστ. Ε. Χαλκιοπούλου - 'Αγ. Μάρκου 14

1 9 6 5

